

Vesa-Matti Kari

Väärinymmärryksiä, korostamista ja vastakirjoituksia

Konkistadori Bernal Díaz del Castillon kokemuksia Meksikon valloituksesta

Yleisen historian Pro gradu -työ

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Tammikuu 2009

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1. Taustaa, kysymyksenasettelu ja tutkimusmenetelmät	1
1.2. Konkistadori Bernal Díaz del Castillo ja hänen teoksensa.....	5
1.3. Muut alkuperäislähteet	10
2. Atsteekkien uskonto Díazin kokemana	15
2.1. ”Huichilobosin rumpu soi” – Díazin ajatukset ihmishrauksesta	15
2.2. Atsteekkien kannibalismi ja Díaz	18
2.3. Käärmeistä paholaisiksi: jumalankuvat konkistadorin silmin.....	21
2.4. Espanjalaisetko jumalia?	25
2.5. Hienot temppelit ja sodomiitit papit.....	27
2.6. Käännytystyö.....	31
3. ”Kuin Medina del Campon markkinoilla”: atsteekkien pääkaupunki Tenochtitlan ja Díaz.....	35
3.1. Tuttua ja ihmeellistä: onnistunut vertailu omaan kulttuuriin	35
3.2. Kauneus on katsojan silmässä – Tenochtitlanin kauniit puolet ja niiden korostamisen syy	38
3.3. Kaupungin huonot ja huomaamattomat puolet.....	40
4. Atsteekkihallitsijat konkistadorin kokemana.....	43
4.1. Montezuma: kuningas.....	43
4.1.1. Vaikutelma suuresta kuninkaasta	43
4.1.2. Díazin käsitys Montezumasta.....	46
4.2. Entä Cuauhtémoc?.....	51

4.3. Ei hallitsijaa ilman valtakuntaa – Díazin käsitys atsteekkien imperiumista.....	55
5. Korostettua urheutta ja vaiettua julmuutta. Sodankäynti Díazin teoksessa.....	57
5.1. Atsteekkien sodankäynti konkistadorin kokemana	57
5.1.1. Heittoaseet	58
5.1.2. Lähitaistelu: miekat ja keihäät puhuvat	60
5.1.3. Elävänä ette minua saa. Díaz ja atsteekkien psykologinen sodankäynti	63
5.2. Díazin arviot espanjalaisten voittojen syistä	65
5.2.1. Konkistadorien aseistuksen merkitys	65
5.2.2. Intiaaniliittolaisten osuus Díazin kuvauksessa	69
5.2.3. Jumala kanssamme? Kristityn Jumalan ja pyhimysten ongelmallinen asema Díazin teoksessa	72
5.3. Vaiettu terroristisodankäynti	74
5.3.1. Siviiliväestöön kohdistuneet hyökkäykset	74
5.3.2. Jumalan ja kuninkaan lakien vastaista. Díazin ristiriitainen suhtautuminen intiaanien orjuuttamiseen.....	79
6. Maksettu uskollisuus ja mitätön saalis. Díazin suhtautuminen Kuuban kuvernöörin ja Cortésin riitoihin sekä retkelle osallistumisesta saamaansa saaliiseen.....	83
6.1. Takinkääntö Meksikossa. Díaz konkistadorijoukon sisäisissä riidoissa	84
6.2. Laki Cortésin tukena. Miten Díaz suhtautui komentajansa irtautumiseen Velázquezin määräysvallasta?.....	89
6.3. Díazin tavoitteet ja niiden toteutuminen.....	91
7. Päätäntö	96
Lähteet	101
Liitteet.....	110

1. Johdanto

1.1. Taustaa, kysymyksenasettelu ja tutkimusmenetelmät

Vuonna 1519 Hernán Cortésin johtama joukko nousi maihin nykyisen Meksikon itärannikolla (ks. Liite 1). Joukko tapasi atsteekkihallsija¹ Montezuman² lähettiläitä, mutta nämä eivät suostuneet espanjalaisten ja hallitsijan väliseen tapaamiseen. Tämän jälkeen Cortés alkoi värvätä liittolaisia atsteekkien tyytymättömien alamaisten keskuudesta. Näiden tuella espanjalaiset aloittivat etenemisen kohti sisämaata. Yhä vahvistunut joukko saapui pääkaupunki Tenochtitlaniin ja sai juhlallisen vastaanoton. Jonkin ajan kuluttua espanjalaiset kuitenkin ottivat Montezuman vangiksi ja kiristivät tältä valtakunnan rikkauksia. Cortés joutui poistumaan kaupungista, kun hän lähti taisteluun rannikolle häntä noutamaan saapunutta retkikuntaa vastaan. Palattuaan hän havaitsi atsteekkien nousseen aseisiin espanjalaisia vastaan. Montezuma menehtyi yrityksissä rauhoittaa tilanne ja espanjalaiset joutuivat vetäytymään Tlaxcalaan liittolaisten alueelle. Sieltä käsin Cortés aloitti taistelun atsteekkeja vastaan. Uusin voimin espanjalaiset saartoivat Tenochtitlanin, joka antautui pitkän taistelun jälkeen. Kaupungin tappio merkitsi atsteekkien valtakunnan tuhoutumista.³

Vaikka Cortésin joukon vaiheita onkin tutkittu paljon, on huomio keskittynyt pääosin valloituksen syiden ja tapahtumien selvittämiseen. Hyvin vähälle huomiolle ovat jääneet rivimiesten kokemukset ja ajatukset tapahtumista. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen Cortésin joukossa taistelleen Bernal Díaz del Castillon kokemuksia Meksikon valloituksen ajalta. Keskityn erityisesti hänen ajatuksiinsa, tuntemuksiinsa, mielipiteisiinsä sekä siihen, miten hän ymmärsi näkemänsä asiat. Näihin tuntemuksiin

¹ Atsteekki-nimitys tarkoittaa noin 20 eri nahuatlinkielisen heimon muodostamaa joukkoa, jotka olivat vaeltaneet Meksikonlaaksoon Aztlaniksi kutsumastaan paikasta. Tenochtitlanin perustajat kuuluivat mexica-heimoon. Smith 2003, 3–4. Tässä työssä käytän selvyuden vuoksi atsteekki-nimitystä koko mexicojen valtakunnan asukkaista.

² Atsteekkihallsijoiden sekä kaupunkien nimien kirjoitusasut vaihtelevat espanjalaisten selonteissa huomattavasti. Montezuma on Díazin käyttämä nimitys ja se on vakiintunut englanninkieliseen tutkimukseen. Nimien alkuperäisistä muodoista ja käännöksistä on monia ehdotuksia, joihin nahuatlin kieltä taitamattoman on vaikea ottaa kantaa. Tässä työssä käytän hallitsijoista ja kaupunkien nimistä useimmin tutkimuksessa esiintyviä muotoja.

³ Perusteellinen joskin tutkimuksen kannalta melko kritiikitön kuvaus valloituksen vaiheista löytyy esim. Thomas 2005. Vähemmän tapahtumiin keskittyviä ja tutkimuksellisesti ansiokkaampia ovat esim. Davies 1982 sekä Hassig 1999.

pyrin etsimään syitä hänen aikansa kulttuurista. Alkuperäislähteenä käytän Díazin teosta *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España*⁴. Keskityn erityisesti hänen ajatuksiinsa atsteekkien uskonnosta, pääkaupunki Tenochtitlanista, atsteekkihallitsijoista sekä espanjalaisten ja atsteekkien välisestä sodankäynnistä. Näiden lisäksi tarkastelen hänen asemaansa espanjalaisjoukon sisäisissä erimielisyyksissä ja hänen odotuksiensa toteutumista retkelle osallistumisessa. Vertailukohtana käytän muiden mukana olleiden espanjalaisten laatimia selontekoja sekä aikalaiskirjallisuutta, jota Díazin tiedetään lukeneen. Hänen lukemansa teokset ovat todennäköisesti vaikuttaneet hänen teokseensa tavalla tai toisella.

Aikaisemmista tutkijoista Tzvetan Todorov käsitteli espanjalaisten kokemuksia teoksessaan *The Conquest of America: The question of the Other* toiseuden näkökulmasta. Kirjassaan muun muassa Cortésiin ja Kolumbukseen keskittynyt Todorov totesi espanjalaisten pitäneen atsteekkejä ja muita intiaaneja kaikessa suhteessa espanjalaisia alempiarvoisina eivätkä itsensä kaltaisina ihmisinä. Todisteena väitteilleen Todorov piti sitä, että Cortésin sekä joissain määrin myös Díazin selonteoissa on ihailtu pääosin atsteekkisivilisaation esineellistä puolta mutta ei ihmisiä. Viitaten myöhempään tapahtumiin Todorov väitti intiaanien toimineen Cortésille vain esineen asemaan alistettuina kuriositeetteina. Esimerkkinä Todorov mainitsi Cortésin myöhemmin Espanjaan mukanaan viemänsä atsteekkiakrobaatit. Näiden ajatusten lisäksi Todorov esitti kirjassaan uuden tulkinnan Meksikon valloituksen syistä, jonka mukaan espanjalaisten voiton takana oli heidän kirjoitustaitonsa.⁵ Todorov on saanut osakseen kovaakin kritiikkiä. Postmoderneja historiantutkimuksen suuntauksia vastaan hyökänneen Keith Windschuttlen mukaan Todorov on ottanut tuloksensa suoraan strukturalistisesta teoriasta, jolle hän on vain etsinyt lähteistä tukea. Todorov sympatisoi voimakkaasti atsteekkejä ja tuomitsi espanjalaiset. Lisäksi hän perusteli väitteensä tavalla, joka oli ristiriidassa hänen teoksensa keskeisten ajatusten kanssa.⁶

⁴ Suomeksi Uuden Espanjan valloituksen todellinen historia.

⁵ Todorov 1985, 63–67, 80–81, 86–89, 97, 127–130.

⁶ Windschuttle 2000, 39–41, 61–64. Vaikka Todorovin mukaan espanjalaisvalloittajat pitivät intiaaneja ”toisina”, hänen teoksensa päätarkoituksena oli kumota espanjalaisten ja intiaanien välinen ”toiseus”. Tämä seikka epäonnistui Windschuttlen mukaan täysin. Windschuttle on katsonut Todorovin kirjan kuuluvan samaan sarjaan kirjojen kanssa, joita julkaistiin Amerikan löytymisen 500-vuotisjuhlan aikoihin. Tuolloin ilmestyi paljon teoksia, joissa tuomittiin Amerikan valloitus sekä sympatisoitiin intiaaneja.

Australialainen historioitsija Inga Clendinnen puolestaan on arvostellut Todorovin valloituksesta esittämää tulkintaa. Yhteistä Windschuttlen ja Clendinnenin kritiikille on se, että molemmat ovat arvostelleet Todorovin tapaa käyttää päälähteitään ilman lähdekritiikkiä.⁷ Vaikka Todorov lienee ääriesimerkki, vaikuttaa toiseus liian ahtaalta näkökulmalta rivimiehen ajatusten tarkastelemiseen. Tämän vuoksi en aio käyttää kyseistä tarkastelutapaa tässä työssä. Todorovin havainnot voidaan tulkita toisella tavalla, johon palaan luvussa 4.2.

Todorovin tutkimus osoitti puutteellisen lähdekritiikin aiheuttamat ongelmat, joten metodi on valittava tätä silmällä pitäen. Mikrohistorian puolella kuuluisin metodi lienee Carlo Ginzburgin tunnetuksi tekemä johtolankametodi. Ginzburg vertaa menetelmää metsästäjän tapaan tarkkailla jälkiä luonnossa tai lääkärin tapaan määrittää sairaus sen ulkoisten oireiden perusteella. Ginzburgin mukaan vastaavaa menetelmää ovat käyttäneet taidehistorioitsija Giovanni Morelli, psykoanalyysin isä Sigmund Freud sekä tunnetuin johtolankojen etsijä Sherlock Holmes. Morelli keskittyi tarkastelemaan tapoja, joilla taiteilija oli maalannut sivuseikkoina pidetyt kohteet kuten sormet, varpaat tai korvat ja päätteli niiden avulla nimettömien taulujen maalaajien henkilöllisyyden. Freud keskittyi tulkitsemaan vähäpätöisinä pidettyjä asioita, kuten unia tai lipsahduksia merkkeinä alitajuisista prosesseista. Sherlock Holmesin ajatukset puolestaan ovat peräisin hänen luojansa Arthur Conan Doyleen ajatuksista. Edellä mainittuja yhdisti Ginzburgin mukaan se, että heillä kaikilla oli lääketieteellinen koulutus. Siinä opetettiin diagnosoimaan tavallisesti havaitsemattomissa olevia sairauksia ulkoisten, usein maallikon silmissä epäolennaisten oireiden perusteella.⁸

Kenties kuuluisin esimerkki johtolankametodin käytöstä on Ginzburgin teos *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Siinä hän tutki inkvisition hampaisiin joutuneen mylläri Menocchion maailmankuvaa. Ginzburg tarkasteli myllärin

⁷ Clendinnen 1991b, 66–72. Matthew Restall on huomauttanut, että kirjoitustaito ei voi selittää valloitusta, sillä vain pieni osa konkistadoreista osasi lukea ja kirjoittaa. Restall 2003, 37, 137–139.

⁸ Johtolankojen etsimiselle ei ole valmiita sääntöjä ja niiden etsimisessä Ginzburg on korostanut aikaisemman tiedon tärkeyttä. Esimerkiksi Sherlock Holmes keksii johtolangan, koska on sattumalta lukenut aiheesta jostain julkaisusta tai kirjoittanut siitä tutkielman. Vaikka edellä mainittu onkin Arthur Conan Doyleen kömpelö ja epäuskottava keino, se silti osoittaa aikaisemman tiedon merkitystä. Ginzburg 1996, 37–50. Ginzburgin metodia muistuttaa antropologi Glifford Geertzin kehittämä ns. tiheä kuvaus (engl. *thick description*), joka on myös ollut historiantutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Elomaa 2001, 68–69.

kuulustelijoilleen uskonasioistaan selittämiä tulkintoja vertaamalla niitä tämän lukemiin teoksiin. Ginzburg havaitsi Menocchion ajatusten eroavan huomattavasti hänen lukemistaan kirjoista. Myllärin tulkintatavan taustalla hän päätteli olleen talonpoikaisen suullisen kulttuurin, josta ei ole kirjallisissa lähteissä jäljellä kuin merkkejä. Johtolangan päinä toimivat Menocchion ja kuulustelijoiden erilaiset ymmärrystavat. Myllärin maailmankuvan alkuperää jäljittäessään Ginzburg päätyi tarkastelemaan kirjallisen kulttuurin ja suullisen kansankulttuurin välistä suhdetta.⁹ Kyseisessä teoksessa käytetty metodi sopii myös Díazin teoksen tarkasteluun. Hän oli nimittäin laatinut kirjansa vastakirjoituksena muille aiheita käsitteleville teoksille, joista hän myös lainasi tietoja. Tämän vuoksi on tarpeen verrata Díazin teosta hänen lukemiinsa kirjoihin. Näin voidaan erottaa hänen muista teoksesta lainaamansa tiedot hänen omista käsityksistään.¹⁰ Lisäksi teosta tulee tarkastella aikakauden kontekstissa ja erityisesti espanjalaisten konkistadorien kulttuuria vasten.

Kulttuurin määritelmän tulee olla sopivan laaja sekä toisaalta jättää yksilölle liikkumisvaraa. Näin se ei rajoita päättelyä eikä estä johtolankojen vapaata seuraamista. Kulttuurihistorian tutkimuksessa kulttuuri mielletään laajasti. Keijo Virtasen mukaan kulttuuri käsittää ihmisen suunnitelmat, tavat ja teot, joiden avulla hän on muodostanut suhteensa elämäänsä ja joiden avulla hän kommunikoinut. Yksilö on historiallinen vain suhteessa elämäänsä, ympäristöönsä ja aikaansa. Yksilö ei toimi kuin kone, muttei toisaalta myöskään luonnon tavoin. Tutkija saa kohteena olevasta yksilöstä otteen lähestymällä menneisyyttä kokonaisvaltaisesti ja kulttuurin kollektiivisesti ymmärtämällä. Menneisyyden elämisen muodon selvittämiseksi tutkimuksen kohde tulee sijoittaa kontekstiinsa. Kulttuuri voidaan siten määritellä perusluontoiseksi tavaksi hahmottaa maailmaa ja siten nähdä kulttuuri sekä siinä vaikuttavat ihmiset yhteiskunnan rakenteiden ja käytäntöjen tuottajina.¹¹

Yhdistämällä johtolankametsodi ja Virtasen kulttuurimääritelmä voidaan Díazin ajatuksia tarkastella konkistadorien kulttuurin kontekstissa, ottaen huomioon yksilön

⁹ Ginzburg 2007. Passim.

¹⁰ Arviot Díazin lukemasta kirjallisuudesta ovat peräisin pääosin käyttämistäni Rolena Adornon kahdesta artikkelista.

¹¹ Virtanen 1993, 11, 17 vrt. Ginzburg 2007, 35.

mahdollinen poikkeaminen kulttuurin sisällä. Työssäni pyrin tarkastelemaan Díazin kuvausta tarkasti ja lopuksi katsomaan, voidaanko hänen kokemuksiensa taustalta löytää mitään yhteistä selittävää tekijää tai tekijöitä. Johtolankojen vapaan seuraamisen turvaamiseksi on myös varottava rajaamasta käsittelylukuja liian tiukasti etukäteen. Tämän lisäksi tulee huomioida, että tutkimuksen kohteena ovat espanjalaisen valloittajan ymmärrys hänelle täysin vieraasta maailmasta. Siksi vastauksia on tarpeen vaatiessa haettava myös atsteekkien kulttuurista. Samoin Díazin teoksen laatimisajankohtaan liittyvät ongelmat tulee huomioida, josta lisää seuraavassa alaluvussa. Edellä mainittujen seikkojen vuoksi tulee tutkimuskirjallisuuden olla mahdollisimman monipuolista. Käytän työssäni historian tutkimuksen lisäksi etenkin atsteekkisivilisaation kohdalla arkeologian ja antropologian metodeja soveltaneita tutkimuksia. Lähteeseen liittyvien ongelmien selvittämisessä apuna toimivat kirjallisuuden tutkimuksen tulokset.

1.2. Konkistadori Bernal Díaz del Castillo ja hänen teoksensa

Meksikossa taistelleiden espanjalaisten eli konkistadorien ajatusmaailma periytyy monessa suhteessa vuosisataisesta taistelusta Pyreneiden niemimaalla islaminuskoisten maurien ja katolisten kuningaskuntien välillä. Tämä lähes 700 vuotta kestänyt *reconquista* oli kruunun ja uskonnollis-sotilaallisten sääntökuntien johtamaa ja säätelämää taistelua. Se oli myös kristinuskon levittämistä ja uusien maa-alueiden hankkimista kruunulle sekä kaupunkien perustamiseen nojannutta ohjattua ihmisten muuttoa uusille asuinalueille. Kirkko antoi valloitukselle moraalisen tuen julistamalla ryöstöretket ristiretkiksi. Hallitsijan hyväksyntä vaadittiin maan valloittamiselle. Taistelu oli luonteeltaan pääosin yllätyshyökkäyksiä käytyä rajasotaa helpon saaliin perässä. Viidennes ryöstösaaliista kuului kuninkaalle. Taistelu tarjosi mahdollisuuksia lunnasrahoihin ja vaihtokauppaan sekä aineettomille palkinnoille kuten kunnialle ja maineelle. Varsinkin halu kunnian voittamiseen ja oman aseman parantamiseen olivat keskeisiä pyrkimyksiä keskiajan arvosidonnaisessa ja kunniatietoisessa Kastiliassa. Ne voitiin saavuttaa miekalla ja parempia arvonimiä saatiin kiitoksena kuninkaalta. Reconquistan aikana muodostui patrimonialinen käsitys, jonka hallitsijapari Ferdinand

ja Isabella elvyttivät löytöretkien aikaan. Sen mukaan hallitsijan tuli valvoa, että vasallit saavat oikeutensa ja täyttävät velvollisuutensa. Hallitsija hyvitti alamaistensa palvelukset arvonimillä, virka-aseilla tai suomalla kunniaa. Amerikan valloitus seurasi tätäkin perinnettä, sillä konkistadorit teoriassa tarvitsivat uusille valloituksille kuninkaan luvan.¹²

Vuonna 1492 reconquista päättyi viimeisen mauritukikohdan Granadan valloitukseen. Samana vuonna Kristoffer Kolumbus päätyi laivoineen uudelle mantereelle. Tämän jälkeen reconquistan perinnön innoittamia espanjalaisia lähti valtameren yli uusia mahdollisuuksia etsimään. Yksi lähtijöistä oli nuori Bernal Díaz del Castillo. Hän oli kotoisin Medina del Campon kaupungista, jossa hänen isänsä Francisco toimi kaupunginraadin jäsenenä. Isän viran perusteella perheen on arveltu nauttineen hyvästä asemasta. Tämän vuoksi Díaz sai ainakin jonkinlaisen koulutuksen, sillä hänen luku- ja kirjoitustaitonsa oli harvinaisuus pääosin köyhien konkistadorien keskuudessa. Omien sanojensa mukaan Díaz lähti uuteen maailmaan Tierra Firmen (nyk. Panama) kuvernööriksi nimitetyn Pedrarias Dávilan mukana vuonna 1514 ja oleskeli aluksi Nombre de Diosin siirtokunnassa. Kurjien olosuhteiden vuoksi hän siirtyi hiljattain vallattuun Kuubaan, josta osallistui kahdelle Jukatanin niemimaalle ja Meksikoon suuntautuneelle löytöretkelle.¹³ Kyseiset retkikunnat varustettiin orjien kaappaamiseksi työvoimaksi, sillä espanjalaisten asuttamien Karibianmeren saarien alkuperäisväestön määrä oli huvennut katastrofaalisesti. Samalla retkikunnat lisäsivät maantieteellistä tuntemusta, kuten kävi myös Díazin retkien kohdalla.¹⁴ Kolmatta retkikuntaa johti Cortés ja sen mukana ollut Díaz todisti atsteekkien valtakunnan tuhon. Tämän jälkeen hän seurasi Cortésin lähettämää kapteenia alistamaan nykyisen Meksikon eteläosia Espanjan valtaan. Díaz asettui valloituksen jälkeen alueelle ja sai sieltä encomiendoja¹⁵. Vuonna 1524 hän osallistui Cortésin mukana Hondurasiin suuntautuneelle tuhoisalle retkelle. Retken seurauksena hän menetti encomiendansa. Oleskeltuaan tämän jälkeen

¹² Elliott 1986, 149, 152, 157, 160, 165; McAlister 1989, 3–12; Rawlings 2002, 1.

¹³ Syntymäaika on ajoitettu vuoteen 1494 tai 1495. Díaz del Castillo I, 63–65, 83–86 ks. myös Miguel León-Portillan esipuhe 10–14.

¹⁴ Elliott 1986, 166–170.

¹⁵ Encomienda oli tietyn intiaanimäärän verotulojen ja työpanoksen luovuttamista tietylle henkilölle eli encomenderolle. Encomiendaan ei sisällynyt luovutettujen intiaanien, heidän maidensa tai omaisuutensa omistusoikeutta. Encomenderolla oli velvollisuutena huolehtia intiaaniensa turvallisuudesta ja uskonnollisesta valistamisesta, joita ei yleensä kuitenkaan tapahtunut. Gibson 1964, 58; Adorno 1988, 252; Restall 2003, 35.

aluksi Méxicon kaupungissa, hän siirtyi Uuden Espanjan eteläosiin. Siellä hän toimi useiden kaupunkien raatien jäsenenä ja sai uusia encomiendoja. Viimein hän asettui Guatemalaan. Sen enempiä raatien virat kuin uudet encomiendatkaan eivät tyydyttäneet Díazia vaan hän yritti toistuvasti saada kruunulta parempia korvauksia vaivoistaan. Vetoamukset päättyivät vasta Díazin kuoltua lähes 90-vuotiaana 3. helmikuuta 1584.¹⁶

Díaz kuului muiden konkistadorien tapaan hyvin kirjavaan joukkoon. Bernard Grunberg on jäljittänyt 1 175 Cortésin komennossa taistelleen Meksikon valloittajan taustat, mikä vastaa hieman yli puolta kokonaismäärästä. Hänen tulostensa mukaan Espanjan provinseista lähtijöitä oli eniten Andalusiasta, Leonista ja Extremadurasta, joista jokaisesta Meksikon valloittajia oli vajaat 20 prosenttia. Loput olivat pääosin muilta valtakunnan alueilta, mutta kruunun kiellosta huolimatta mukana oli myös vajaan kymmenen prosentin verran ulkomaalaisia pääosin genovalaisia, portugalilaisia, kreikkalaisia sekä flaameja. Enemmistö oli Díazin tapaan iältään parissa kolmissakymmenissä. Kolmannes miehistä oli ammatiltaan merimiehiä tai luotseja ja lähes saman verran oli kauppiaiden ja käsityöläisten yhteenlaskettu osuus. Sotilaita oli alle viidesosa. Vain viitisen prosenttia oli Díazin tapaan sosiaaliselta statukseltaan hidalgoja eli vähintään alimpaan aateliin kuuluneita.¹⁷ Suurin osa oli luku- ja kirjoitustaidottomia. Tämä on yksi seikka, joka selittää konkistadorien laatimien selontekojen vähäisen määrän.¹⁸ Konkistadorit eivät olleet järjestäytyneet joukko sotilaita. Taistelukokemus saatiin taisteluissa intiaaneja vastaan. Tavallisesti konkistadorien retkikunnat olivat osallistujien ja joskus ulkopuolisten sijoittajien rahoittamia. Saaliista saadut tulot jaettiin kunkin sijoitusosuuden mukaisesti. Konkistadorit olivat siten aseistettuja yrittäjiä.¹⁹

¹⁶ Díaz del Castillo I, 19–26, 38–39. Miguel León-Portillan esipuhe.

¹⁷ Vaikka hidalgojen lukumäärä oli vähäinen, heidän ajatusmaailmassaan keskeisenä ollut tavoite yhteiskunnallisen aseman parantamisesta heijastui kaikkien konkistadorien pyrkimykseen. Elliott 1986, 190.

¹⁸ Grunberg 2004, 95–99. Vastaavankaltaisten prosopografisten tutkimusten tuloksia löytyy esim. Himmerich y Valencia 1996, 20–26; Restall 2003, 36. Selvyyden vuoksi käytän Amerikan valloittajista joko nimitystä konkistadori tai espanjalainen. Espanja-nimitys syntyi Kastilian ja Aragonian liittyessä yhdeksi kuningaskunnaksi Ferdinandin ja Isabellan johdolla. Díaz itse kutsui konkistadoreja kastilialaisiksi.

¹⁹ Matthew Restall pitää tätä käsitystä yhtenä seitsemästä espanjalaisvalloitukseen liittyvästä myytistä. Hänen mukaansa valloituksen aikaisissa selonteoissa ei käytetä termiä ”soldado”. Díazin kohdalla sen käyttämisen selittää teoksen laatimisajankohta. Díaz kirjoitti 1500-luvun puolivälissä, jolloin konkistadorit olivat muuttuneet sotilaiksi kirjoituksissa ja kuvissa. Termi liittyy muutoksiin 1500-luvun sodankäynnissä, jolloin joukkojen määrää lisättiin suuresti. Vasta konkistadorien ajan jälkeen Espanja

Díazin uskotaan aloittaneen teoksensa kirjoittamisen vasta 1550-luvulla ja saaneen sen valmiiksi vuonna 1568. Aikaisemmin hänen ponnisteluidensa syynä on pidetty kritiikkiä Francisco López de Gómaran teosta *Historia de la Conquista de México* kohtaan.²⁰ Nykyään Díazin uskotaan pyrkineen teoksellaan antamaan tunnustusta aikaisemmin pimentoon jääneille rivimiehille ja korostamaan omaa asemaansa valloituksessa ja siten saamaan kruunulta paremman korvauksen osallistumisestaan valloitukseen.²¹ Lisäksi hän taisteli encomiendojensa omistusoikeuden säilyttämisen puolesta muiden encomenderojen tapaan.²² Viimeksi mainittu suuntautui pääosin dominikaanimunkki Bartolomé de Las Casasia vastaan. Las Casas näet syytti konkistadoreja ja encomenderoja intiaanien raakalaismaisesta kohtelusta. Hänen työnsä seurauksena kruunu alkoi lakien voimalla rajoittaa encomiendojen hyödyntämistä, mikä uhkasi myös Díazin toimeentuloa. Tässä suhteessa Díaz teoksineen ei eronnut muista encomenderoista, sillä heille oli yleistä kirjoittaa kuninkaalle valituksia encomienda-järjestelmää heikennettäessä.²³ Encomiendojen aseman heikkenemiseen johtanutta kehitystä ei Díaz muiden encomenderojen tapaan voinut pysäyttää. Kruunu oli jo Amerikan encomiendojen ensiaskeleista lähtien suhtautunut niitä kohtaan perin nihkeästi, sillä se pelkäsi encomenderoista muodostuvan uuden ja vaarallisen aatelin. Järjestelmää rasitti alkuperäisväestön väheneminen 1520- ja 1530-luvuilla ja varsinkin vuosina 1545–48 riehuneet kulkutautiepidemiat, joiden seurauksena Uuden Espanjan intiaaniväestö hupeni murto-osaan. Vuonna 1542 kruunu – pääosin Las Casasin ponnistelujen seurauksena – hyväksyi ns. Uudet lait (esp. *Leyes Nuevas*). Ne olisivat käytännössä merkinneet encomienda-järjestelmän lakkauttamista, sillä ne rajoittivat

pystyi muodostamaan armeijoita, joiden miehet olivat koulutettuja, palkallisia, pysyviä sekä univormuin ja standardin mukaisilla aseilla varustettuja. Restall 2003, 27–35.

²⁰ Erilaisia syitä Díazille Gómaran krisoimiseksi ks. esim. Brody 1987, 325–326; Ochoa 1999, 341–342.

²¹ Díaz del Castillo I, 26, 30–31, 41–43. Miguel León-Portillan esipuhe. Díazin teoksen kirjoittamiseen saattoivat vaikuttaa hänen vuosina 1552 ja 1558 kuninkaalle lähettämänsä epäonnistuneet anomukset. Restall 2003, 13.

²² Díaz sai viisi encomiendaa, joissa oli myöntämishetkellä 1520-luvulla yhteensä yli 16 000 intiaania. Yleensä useamman encomiendan omistaja sai yhdessä muiden virkojen kanssa hyvän toimeentulon. Encomiendojen myöntämisen aikaan Díaz asui vastaperustetussa Espiritu Santossa, mutta siirtyi myöhemmin Santiago de Guatemalan kaupunkiin. Siellä hän toimi kaupunginraadin jäsenenä (regidor). Vaikka kruunu otti takaisin hänellä olleen noin tuhannen intiaanin encomiendan ja otetaan huomioon alkuperäisväestön hupeneminen, hänen voi encomiendojen koon ja regidorin viran tuomien tulojen perusteella päätellä olleen varakas. Himmerich y Valencia 1996, 43–44, 55, 307. Viite 6 sivulla 307. Raatien eli cabildojen kokoonpanoista ks. Gibson 1964, 166–167.

²³ Adorno 1988, 242, 245; Ochoa 1999, 349–350.

intiaanien työvoiman käyttöä ja verotusta sekä poistivat omistusten perinnöllisyyden. Encomenderojen vihaisen reaktion aiheuttaman pelon vuoksi lakien voimaantulo hidastui aluksi. Uusien tulonlähteiden kuten jalometallien noustessa encomiendoja tärkeämmiksi talousjärjestelmän pohjaksi, Uudet lait pantiin vähitellen täytäntöön. Encomenderoilla oli tavoitteena turvata perheensä toimeentulo kuolemansa jälkeen, mutta tässä heidän vetoomuksensa kuninkaalle eivät paljoa auttaneet.²⁴

Tässä tutkimuksessa käyttämäni Díazin teoksen painos perustuu usean eri käsikirjoituksen vertailuun. Díaz lähetti teoksensa käsikirjoituksen vuonna 1575 hoviin julkaisua varten. Vastausta kruunulta ei kuulunut ja Díaz jatkoi teoksensa toisen kopion kirjoittamista kuolemaansa asti. Tämän jälkeen hänen poikansa muokkasi käsikirjoitusta. Sormeilu jatkui teoksen siirtyessä eri henkilöille ja muutoksia sisältänyt versio julkaistiin vuonna 1632. Teos menestyi hyvin ja siitä otettiin lisäpainoksia, mutta historioitsijoiden keskuudessa teos sai osakseen arvostelua.²⁵ Vuonna 1932 teoksesta löydettiin kolmas käsikirjoitus. Näiden kolmen version avulla siitä pyrittiin laatimaan alkuperäistä lähellä oleva versio. Tässä työssä lähteenä oleva painos on toimittajansa meksikolaisen antropologi ja historioitsija Miguel León-Portillan mukaan kaikkein lähimpänä Díazin teoksen alkuperäistä asua.²⁶ Teos jakautuu 213 lukuun, joiden yhteispituus on noin 960 sivua. Ensimmäiset 18 lukua käsittelevät Díazin lähtöä Amerikkaan sekä kahden ensimmäisen Meksikoon suuntautuneen retkikunnan vaiheita. Cortésin retkikunnan vaiheet kattavat seuraavat 140 lukua eli noin 490 sivua. Teoksen loppuosa sisältää muun muassa tietoja muiden alueiden alistamisesta, Hondurasin retkikunnasta sekä Cortésin ja hänen alikomentajiensa myöhemmistä vaiheista. Tässä

²⁴ Gibson 1964, 59–62; Himmerich y Valencia 1996, 11–12, 15–16, 57.

²⁵ Brody 1987, 323–324. Ks. viite 2.

²⁶ Díaz del Castillo I, 8–10, 38, 57–59. Miguel León-Portillan esipuhe. Teoksen, samoin kuin muidenkin alkuperäislähteiden, rinnalla käytän niiden englanninkielisiä käännöksiä paitsi käännösapuna, myös kääntäjien tekemien huomioiden vuoksi. Díazin teoksen englanninkielinen käännös poikkeaa espanjankielisestä, koska se perustuu vuonna 1632 julkaistuu versioon. Pääosin noudatan käännösten kohdalla englanninkielisten versioiden sanamuotoja, mutta huomattavasti toisistaan eroavissa kohdissa käytän omaa käännöstä. Koska espanjankielinen teos on kaksiosainen, sekaannusten välttämiseksi käytän alaviitteissä osien erottamiseksi roomalaisia numeroita I ja II. Kaikkien alkuperäislähteiden kohdalla merkitsen viitteisiin sekä teoksen alkuperäisen julkaisuvuoden että käyttämäni painoksen vuosiluvun. Käännösten kohdalla merkitsen vain painoksen vuosiluvun. Díazin kohdalla en vuosilukua merkitse, sillä kuten aiemmin mainittiin, Díaz muokkasi sitä kuolemaansa saakka. Siksi teoksen lopullinen valmistumisvuosi on mahdotonta määritellä.

työssä keskitytään pääosin Cortésin retkikuntaa käsittelevään osuuteen, mutta mukaan on otettu myös aikaisempien retkikuntien sekä Hondurasin retkeä käsittelevät osuudet.

1.3. Muut alkuperäislähteet

Kuten edellisessä luvussa totesin, käytän Díazin teoksen rinnalla myös muiden mukana olleiden konkistadorien selontekoja sekä Díazin lukemia teoksia, jotka ovat saattaneet vaikuttaa hänen teokseensa. Selonteot paitsi tarjoavat vertailukohdan Díazille, ne myös ovat saattaneet vaikuttaa hänen kirjaansa. Hänen on esitetty lukeneen ainakin kahta niistä. Muiden konkistadorien laatimista selonteista kuuluisin ja valloituksen aikana laadittuna kenties parhaan vertailukohdan tarjoava on joukon johtaja Hernán Cortésin kirjeet. Vuonna 1584 Medellínissä Extremaduran maakunnassa syntynyt Cortés saapui Uuteen maailmaan vuonna 1504. Aikaisemmin Salamancan yliopistossa lakia opiskelleena hän sai notaarin viran Hispaniolan saarelta nykyisestä Haitista. Myöhemmin hän osallistui Kuuban valloitukseen.²⁷ Kuvernööri Diego Velázquez²⁸ nimitti hänet komentajaksi hiljattain löydetylle nykyisenä Meksikona tunnetulle alueelle suuntautuneelle löytöretkikunnalle. Jo alusta alkaen kuvernöörin epäluulojen kohteena ollut Cortés irrottautui suojelijansa määräysvallasta. Sen jälkeen hän vetosi suoraan kuninkaaseensa, tavoitteenaan saada toimilleen tämän suoja. Tätä tavoitetta silmällä pitäen hän laati vuosina 1519–1526 viisi kirjettä, jotka lähetti Espanjaan uuden alueen valloituksen aikana. Kirjeet ovat pitkiä selontekoja, joilla Cortés pyrki mustamaalamaan vastustajiaan ja korostamaan paitsi omien toimiansa tärkeyttä sekä myös valloituksen oikeutusta. Poliittisten päämääriensä vuoksi ne ovat huolellisesti laadittuja ja niihin tulee suhtautua kriittisesti. Valloituksen aikaisesta laatimisajankohdasta johtuen ne tarjoavat mielenkiintoisen vertailukohdan Díazin

²⁷ Cortésin (n.1484–1547) etunimi esiintyy myös muodoissa Hernando, Fernando tai Fernán. Delpar 2000, 453–454.

²⁸ Diego Velázquez de Cuéllar (1465–1524), Kuuban valloittaja. Velázquez lähetti vuosina 1517 ja 1518 Jukatánin ja Meksikon löytäneet retkikunnat, joihin myös Díaz osallistui. Ajuduttuaan riitoihin Cortésin kanssa Velázquez menetti vuosien 1521–1523 ajaksi kuvernöörinvirkansa Kuubassa. Velázquez kuoli vuonna 1524 epäonnistuneena Cortésin kanssa kruunun tuesta käymässään taistelussa. Delpar, 2000, 329–330; Thomas 2000, 393–396.

vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen laaditulle teokselle.²⁹ Lisäksi on huomioitava mahdollisuus, että Díaz tutustui komentajansa kirjeisiin. Ainakin osa niistä julkaistiin Espanjassa melko pian niiden lähettämisen jälkeen.³⁰ Siksi niiden mahdollinen vaikutus hänen teokseensa tulee huomioida.

Muut käyttämäni selonteot ovat Cortésin kirjeitä huomattavasti lyhyempiä. Aikajärjestyksessä varmuudella Cortésista seuraavaksi tiedetään kapteeni Andrés de Tapian (1496–1561) kertomus. Cortésin tapaan Medellínistä kotoisin ollut Tapia oli entisen komentajansa vankka tukija. Hänen selontekonsa onkin laadittu Cortésin puolustukseksi tätä vastaan nostetuissa oikeudellisissa tutkimuksissa.³¹ Vaikka selonteko onkin lyhyt, vain parikymmentä sivua pitkä, sen vaikutukset myöhempien historioitsijoiden teoksiin ovat olleet merkittävät. Muun muassa Díazin inhoama Gómara käytti yhtenä lähteenään Tapian kanssa käymiään keskusteluja.³² Ajallisesti Tapian kertomus on lyhyin tässä työssä käytetyissä. Se kattaa tapahtumat Kuubasta lähdöstä Cortésia noutamaan saapuneesta retkikunnasta saavutettuun voittoon.

Francisco de Aguilarin (1479–1571) selonteko muistuttaa yhdessä mielessä eniten Díazin omaa: myös se on kirjoitettu 1560-luvulla.³³ Laatijan varhaisemmat elämänvaiheet ovat hämärän peitossa. Valloituksen jälkeen hän vuodesta 1525 alkaen toimi majatalonisäntänä, mutta neljän vuoden jälkeen möi koko omaisuutensa liittyäkseen dominikaaneihin. Viimeiset elinvuotensa nivelreuman vuoksi liikuntavammaisena viettänyt Aguilar mahdollisesti saneli selontekonsa munkkitovereilleen, jotka olivat ehdottaneet yli 80-vuotiaalle valloituksen veteraanille kokemuksiensa tallentamista. Aguilarin kronikka on eräs arvostetuimmista Uuden Espanjan valloitusta käsittelevistä selonteista. Se sisältää paljon tietoja laatijansa haluista, ajatuksista ja peloista.³⁴ Pitkän tapahtumien ja kirjoitusajankohdan välisen

²⁹ Elliot 2001, xvi–xxxvii.

³⁰ Toinen, kolmas ja neljäs kirje painettiin vuosina 1522–1525, mutta vuonna 1527 niiden julkaiseminen kiellettiin. Cortés 2001, lxxiv. Kääntäjä Anthony Pagdenin esipuhe.; Thomas 2005, 791.

³¹ Lisätietoa ks. Thomas 2000, 124–130. Tähän työhön olen omaksunut Thomasilta Tapian selonteon laatimisvuoden 1545. Thomas 2005, 793.

³² Vázquez Chamorro 2000, 59–63.

³³ Patricia Fuentes on esittänyt laatimisajankohdaksi vuotta 1560 ja samaa käytetään tässäkin työssä. Fuentes 1993, 239. Viite 24.

³⁴ Fuentes 1993, 134–135; Vázquez Chamorro 2000, 151–154.

etäisyyden vuoksi se tarjoaa ainutlaatuisen vertailukohdan Díazin tässä suhteessa samanlaiselle teokselle.

Muista poikkeava on tuntemattoman konkistadorin laatima selonteko. Se ei keskity laatijansa omiin kokemuksiin, vaan pyrkimyksenä näyttää olleen atsteekkien eri elämäntilanteiden kuvaaminen. Laatijan henkilöllisyydestä on esitetty arvailuja. Täysin varmasti tiedetään kuitenkin vain, että kirjoittaja oli joku Cortésin joukon jäsen, joka ehti nähdä Tenochtitlanin ennen sen tuhoa.³⁵ Díazin on arveltu tutustuneen tuntemattoman konkistadorin selontekoon ja lainanneen siitä ainakin intiaaneja mustamaalaaavia tietoja.³⁶

Muu kirjallisuus koostuu Díazin lukemista teoksista, joiden on eniten arveltu vaikuttaneen hänen selontekoonsa. Aikaisemmin mainittiin Díazin teoksen yhtenä laatimisperusteena olleen hänen inhonsa Francisco López de Gómaran (1511–1566?³⁷) teosta kohtaan. Gómara oli oppinut pappismies ja humanisti. Muun muassa Italiassa oleskellut Gómara osallistui Espanjan kuninkaan ja Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisarin Kaarle V:n epäonnistuneeseen yritykseen vallata Alger. Samalle retkelle osallistuivat myös Cortés sekä Andrés de Tapia. Koitoksen jälkeen Gómaran on väitetty pestautuneen Meksikon valloittajan kappalaiseksi. Espanjaan palattuaan hän alkoi kirjoittaa teostaan aikakauden historiakäsitysten mukaisesti. 1500-luvun puolivälin espanjalainen historiankirjoitus piti historiaa Jumalan käskyjen toteuttamana. Siinä Hänen uskottiin käyttävän välineenään suurmiehiä. Tämän vuoksi Cortés oli Gómaralle ainoa Meksikon valloituksen sankari ja heroisten mittasuhteiden päähenkilö. Gómara halveksi pieniä yksityiskohtia, sillä ilman tärkeää aihetta ei voinut olla historiaa. Cortésin kohdalla hän jätti pois tämän elämänvaiheiden käsittelyä, joilla ei ollut hänestä merkittäviä seurauksia. Cortésiin keskittyminen olikin yksi syy, joka ärsytti Díazia. Tämän vuoksi hän korosti muiden konkistadorien osuutta omassa teoksessaan. Díazin ja Gómaran teokset on nähty aikakauden kahden erilaisen historiankirjoituksen tyylin edustajina. Gómara noudatti perinteistä, oppinutta ja jäykkää tyyliä, kun taas Díazin on

³⁵ Fuentes 1993, 165–166. Selonteon laatijaksi on myös epäilty jotakuta, joka ei itse ollut mukana Cortésin joukossa. Thomas 2005, 791–792.

³⁶ Ortiz de Montellano 1978, 611–617.

³⁷ Gómaran kuolinvuodesta ei ole varmuutta. Muiden tietojen mukaan hän kuoli joko vuonna 1559 tai 1564. Cuesy 2003, 20.

katsottu edustaneen aiempaa kritisoinutta kansanomasta suuntausta.³⁸ Gómaran teos ilmestyi kaksiosaisena vuonna 1552 nimellä *Hispania Victrix*. Sen ensimmäinen osa *Historia General de las Indias* oli omistettu silloiselle Espanjan kuningas Filip II:lle. Jälkimmäinen Meksikon valloitusta ja Cortésia käsittelevän osuuden Gómara omisti Cortésin pojalle don Martín Cortésille³⁹. Vaikka teos menestyikin hyvin, se kiellettiin kuninkaan käskystä vuonna 1553. Kiellon taustalla arvellaan olleen paitsi Las Casasin vaikutuksen, myös Gómaran kritiikin kuningas Kaarlea, Filipin isoisää, kohtaan. Ilmeisesti kieltoa edesauttoi myös teoksen rahoittanut Cortésin poika Martín, jota Gómaran holhoava omistuspuhe lienee ärsyttänyt. Vaikka teos on ollut kovankin kritiikin kohteena, tutkijat pitävät sitä yhtenä parhaimmista Meksikon valloitusta käsittelevistä teoksista.⁴⁰ Myös teoksen suhde Díazin omaan on ollut tarkan tutkimuksen kohteena. Teokset nähdään nykyään enemmänkin toisiaan täydentävinä kuin toisensa poissulkevinä vastakohtina. Díazin on havaittu lainanneen Gómaran tietoja teokseensa jopa sen rakennetta myöten.⁴¹ Tämän vuoksi Díazin kirjaa tulee tarkastella Gómaran teokseen vertailemalla, jotta voidaan jäljittää hänen teokseensa vaikuttanut aines. Tarkoituksena ei ole tehdä perusteellista vertailua näiden kahden teoksen välillä, sillä se vaatisi oman tutkimuksensa.

Gómaran sijaan Díazin päävastustajana on esitetty olleen Bartolomé de Las Casas (1474–1566), jonka teoksen *Breve relación de la destrucción de las Indias Occidentales* Díazin uskotaan lukeneen.⁴² Vuonna 1502 Uuteen maailmaan saapunut Las Casas toimi aluksi pienissä sääntökunnissa. Vuonna 1510 hänestä tuli pappi. Las Casas osallistui Kuuban valloitukseen, jossa todisti intiaanien julmaa kohtelua. Kuubasta hän myös sai suuren encomiendan, mutta luopui siitä sittemmin. Hän alkoi vastustaa kyseistä

³⁸ Díaz del Castillo I, 41–42. Miguel León-Portillan esipuhe. León Portilla viittaa Ramón Iglesiasin esittämiin ajatuksiin.

³⁹ Cortésilla oli kaksi Martín-nimistä poikaa. Ensimmäinen oli vuonna 1522 syntynyt, jonka äiti oli valloituksen aikana espanjalaisten tulkkina toiminut intiaani doña Marina. Gómara omisti teoksensa nuoremmalle vuonna 1532 syntyneelle Martínille. Hän oli Cortésin perijä ja hänen äitinsä oli Cortésin toinen vaimo Juana de Zúñiga. Molemmat Martínit saivat syytteen maanpetokselliseen toimintaan osallistumisesta vuonna 1566 ja heidät karkotettiin Uudesta Espanjasta. Lisää aiheesta ks. Lanyon 2003.

⁴⁰ López de Gómara 1965, xvi. Kääntäjän esipuhe.; Cuesy 2003, 19–22, 28, 34–36.

⁴¹ Esim. López de Gómara 1965, xix. Kääntäjän esipuhe.; Ochoa 1999, 345–348; Townsend 2003, 20. Viite 14.

⁴² Näin uskoo esimerkiksi Rolena Adorno. Hän perustelee väitteitään sillä, että Gómaran teosta kiellettiin painamasta vuonna 1553. Siksi pahempi uhka Díazille olisi tullut Las Casasin encomiendojen hyödyntämistä rajoittamaan pyrkivien toimien taholta. Adorno 1988, 241–242; Adorno 1992, 211–212.

järjestelmää ja omistautui intiaanien oikeuksien puolustamiselle. Toistuvasti hän yritti saada kuningasta kiinnittämään huomion intiaanien kurjaan kohteluun, mutta menestys jäi vaihtelevaksi. Kruunu näet pelkäsi rajoitusten johtavan konkistadorien itsenäisyyspyrkimyksiin, jollaisista saatiin esimerkkejäkin. Vuonna 1542 ilmestynyt *Breve relación* -teos oli vain pieni osa Las Casasin laajasta kirjallisesta tuotannosta, mutta se lienee tunnetuin. Teos oli osoitettu silloiselle kuningas Filip II:lle, jotta tämä puuttuisi intiaanien tuhoamiseen. Las Casas näet uskoi Jumalan rankaisevan espanjalaisia näiden intiaaneihin kohdistamista julmista teoista tuhoamalla Espanjan. Hänen toimensa vaikuttivatkin voimakkaasti taustalla, kun kruunu julisti samana vuonna Uudet lait. Niiden seurauksena Díazin kaltaisten encomenderojen tulot olisivat lakanneet. Teoksessaan Las Casas kuvasi espanjalaisten valloittajien eri puolella Amerikan mannerta intiaaneja kohtaan harjoittamia julmuuksia. Lioiteltujen lukujen avulla Las Casas pyrki tekemään lukijaan vaikutuksen, mutta Espanjan vihollismaat valjastivat hänen väitteensä propagandansa tarkoituksiin. Protestanttiset maat Englanti ja Alankomaat loivat ns. Mustan legendan, jonka mukaan espanjalaiset surmasivat suurta raakuutta käyttäen suurimman osan Amerikan intiaaniväestöstä. Tällainen hänen kirjoitustensa käyttötarkoitus oli Las Casasille kauhistus. Vaikka hän vastustikin espanjalaisten uuden mantereen alistamisessa käyttämiä menetelmiä, hän ei koskaan kyseenalaistanut Espanjan omistusoikeutta Amerikkaan.⁴³ Teoksen Meksikon kattava osuus on lyhyt, mutta Las Casasin kirjoitusten mahdolliset vaikutukset Díazin teokseen tulee ottaa huomioon.

⁴³ Las Casas piti konkistadori-nimitystä sopimattomana. Hänen mukaansa vain muslimeja tai muita kristityille uhaksi olevia voitiin valloittaa toisin kuin harmittomia intiaaneja. Konkistadoreja hän kutsui ”maurilaisiksi barbaareiksi”. Pagden 2004, xiv–xxvii, xxxii–xxxiii, xxxvii–xxxviii, xxxix. Konkistadori-nimitys juontaa juurensa reconquistan ajalta. Vuonna 1238 Aragonian kuningas Jaime I valtasi Valencian muslimeilta, jonka seurauksena hän sai kunnianimen El Conquistador. Grunberg 2004, 95–96.

2. Atsteekkien uskonto Díazin kokemana

2.1. ”Huichilobosin rumpu soi” – Díazin ajatukset ihmisuhrauksesta

Aloitan Díazin kokemusten tarkastelun hänen teoksessaan eniten huomiota saavalla atsteekkien uskonnon piirteellä eli ihmisuhrauksella. Díaz oli nähnyt merkkejä uhrauksesta jo Cortésin retkikuntaa edeltäville löytöretkille osallistuessaan. Konkistadorit löysivät temppeleistä intiaaneja, joiden rinta oli viilletty auki ja raajat leikattu irti. Havainnot lisääntyivät sitä mukaan, kun Cortésin komennossa ollut joukko aloitti etenemisen kohti sisämaata. Cingapacingan aukiolla olleessa telineessä Díaz väittää laskeneensa yli 100 000⁴⁴ pääkalloa. Vastaavaa näkyi hänen mukaansa yleisesti tuolla alueella. Tlaxcalan – espanjalaisten tärkeimmän liittolaisen – alueen kaupungeissa Díaz näki puisia häkkeitä, joissa uhrattavaksi meneviä intiaaneja pidettiin lihotettavina. Hänen mukaansa tämäkin oli yleinen tapa. Díazin mukaan vangit vapautettiin aina kaupunkiin saapuessa.⁴⁵ Tällaisen kuvaustapa liittyy pääasiassa konkistadorien tavoitteeseen oikeuttaa valloitus kuvaamalla intiaanit mahdollisimman negatiivisessa valossa,⁴⁶ mutta Díazin kuvauksessa saattaa olla totta toinen puoli. Uhrauksen vähäisyys aikaisempien retkikuntien kohdalla ja sen lisääntyminen sisämaahan edetessä voi selittyä silläkin, että ensikosketukset siihen tapahtuivat maya-intiaanien keskuudessa. Mayat harjoittivat ihmisuhrausta atsteekkeja vähemmän, kun taas atsteekkien kulttuurissa ihmisuhrauksen on havaittu saavuttaneen suuremmat mittasuhteet kuin missään muualla.⁴⁷

Díaz uskoi, että intiaanien veri ja sydämet uhrattiin jumalankuvulle.⁴⁸ Tutkijat ovat pitkään uskoneet atsteekkien uhranneen ihmisiä auringonjumalalle, jotta aurinko pysyisi

⁴⁴ Samaan tapaan Andrés de Tapia väitti laskeneensa Tenochtitlanin aukiolla sijainneessa telineessä olleen 136 000 kalloa. Tapia 1545/1866. Konkistadorien esittämät suuret luvut vaikuttavat kuuluneen ajan henkeen ja niihin on syytä suhtautua varauksellisesti. Thomas 2005, 166, 695. Viite 8. Bernard R. Ortiz de Montellano on tarkastellut konkistadorien ja lähetyssaarnaajien selontekojen tietoja pääkallotelineiden rakenteesta. Hän on laskenut, että yli 100 000 kalloa olisi vaatinut 181 metriä korkean telineen. Hänen laskujensa mukaan telineen maksimikorkeutena saattoi olla 30 metriä. Siten kallojen määrä olisi ollut korkeintaan 60 000, mutta todennäköisesti paljon vähemmän. Ortiz de Montellano 1983, 403–405.

⁴⁵ Díaz del Castillo I, 69–70, 96, 224, 275–276.

⁴⁶ Esimerkiksi uhrien lihottamisesta ei ole löydetty todisteita. Ortiz de Montellano 1978, 611–617; Ortiz de Montellano 1983, 403.

⁴⁷ Davies 1982, 169–170, 203; Smith 2003, 219; Thomas 2005, 197.

⁴⁸ Esim. Díaz del Castillo I, 69–70, 97. Samaa sanamuotoa käytti Cortés. Cortés 1520. Toinen kirje.

radallaan. Nykyään tätä selitystä pidetään puutteellisena, sillä vain osassa selontekoja mainitaan jumalten lepyttäminen ihmisuhreilla. Sen sijaan uhrauksilla ilmeisesti haluttiin turvata esimerkiksi hyvä sato. Toisaalta ihmisiä ei uhrattu jumalille vaan uhrattavien ihmisten katsottiin itse asiassa tulevan jumalaksi. Tietyissä tapauksissa uhreiksi joutuvat puettiin jumaliksi ja he saattoivat esittää jumalalle luonteenomaisia tekoja ennen. Tähän liittyen he saivat osakseen hyvää kohtelua aikana, jolloin heitä valmisteltiin uhrausta varten. Sydänuhrit olivat pääasiassa sotavankeja ja jo vangiksi joutumisen katsottiin merkitsevän jumalien valittuihin kuulumista. Uhriksi joutuminen oli huipentuma atsteekkien maailmankuvassa, jossa ihmisen elämänvaiheet olivat ennalta määrätty. Tiedetään jopa tilanteita, joissa espanjalaisten vangeiksi joutuneet intiaanit vaativat itsensä uhraamista, vaikka heidät olisi päästetty vapaiksi. Atsteekkien uskonnossa taistelussa kuolleiden ja alttareilla uhrattujen ihmisten nimittäin uskottiin pääsevän asumaan suoraan paratiisiin auringon taloon neljäksi vuodeksi. Tämän jälkeen he palasivat maan päälle kolibreina. Paratiisiin pääsivät myös synnytykseen kuolleet naiset. Alttarilla uhraaminen ei ollut ainoa uhraustapa vaan tulen jumalan uhrit poltettiin elävältä, sateen jumalan uhrit hukutettiin ja metsästyksen jumalalle uhratut surmattiin nuolilla. Paratiisi odotti myös sateen jumalalle uhrattuja samoin kuin hukkuneita tai vesipöhön, spitaalihin ja sukupuolitauteihin kuolleita. Kaikki muulla tavoin kuolleet yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta joutuivat neljäksi vuodeksi synkkään alamaailmaan, jonka jälkeen he joutuivat tuonelaan paratiisiin sijaan. Kun espanjalaiset pitivät ihmisuhraamista syntinä, niin atsteekkien mielestä syntiä oli olla uhraamatta.⁴⁹ Tämän kaiken ymmärtäminen olisi vaatinut atsteekkien uskonnon syvää tuntemusta ja siihen konkistadorien halu ei riittänyt. Eräs konkistadorien keskeisimpiä tavoitteita nimittäin oli alkuperäisväestön käännättäminen heidän oikeana pitämäänsä kristinuskoon.⁵⁰

⁴⁹ Davies 1982, 169–173. Tenochtitlanin piiritystä käsittelevässä kirjeessään Cortés on maininnut eräiden korkea-arvoisten atsteekivankien pyytäneen häntä surmaamaan heidät, jotta he pääsisivät ”Uchilobusin” luo taivaaseen lepäämään. Cortés 1522. Kolmas kirje. Tuntematon konkistadori mainitsi uhrattavien vapaaehtoisuuden ja hyvän kohtelun. El Conquistador Anonimo 1866, kappale XV. Enemmän tai vähemmän erilaisia tulkintoja uhrauksesta ks. Harner 1977, 118–124; Ortiz de Montellano 1978, 611–617; Ingham 1984, 379, 391–396; Cervantes 1994, 43–44; Carrasco 1995, 446–447, 457; Graulich 2000, 355, 361–369.

⁵⁰ Grunberg 2004, 99–100.

Mutta miten itse uhrauksen näkeminen vaikutti Díaziin? Ensi kerran uhrattuja intiaaneja nähdessään reaktiona oli hämmästys, koska vastaavaa ei ollut ennen nähty.⁵¹ Ihmisuhrausta ei näet esiintynyt Karibianmeren saarilla asuvien tainojen ja karibien keskuudessa,⁵² joita Díazkin oli oletettavasti nähnyt ainakin Kuubassa oleskellessaan. Myöhemmin uhraus näytti herättäneen myötätuntoa uhreja kohtaan sekä inhoa ja suuttumusta.⁵³ Suurin vaikutus oli vasta omien tovereiden joutumisella uhrialttarille. Díaz todisti tätä Tenochtitlanin piirityksen aikana:

Huichilobosin⁵⁴ rumpu soi taas pienempien rumpujen ja torvien kanssa pelottavalla ja surullisella äänellä. Ja kun katsoimme ylös suureen *cuhun*, josta ääni kuului, näimme kuinka Cortésin tappion yhteydessä vangittuja tovereitamme raahattiin portaita ylös uhrattavaksi. Ja kun heidät saatiin ylös pienen korokkeen kohdalle *adoratorion* eteen jossa kirottuja jumalankuvia pidettiin, näimme kun heidän päähänsä laitettiin sulkia ja he joutuivat tanssimaan Huichilobosin edessä viuhkan kaltaisen esineen kanssa. Tanssin jälkeen heidät laitettiin selälleen uhrauskiven päälle, heidän rintansa leikattiin auki veitsillä, sykkivät sydämet otettiin ulos ja ne tarjottiin edessä oleville jumalankuville. Sitten he potkaisivat ruumiit portaat alas, jossa intiaaniteurastajat leikkasivat kädet ja jalat irti ja nylkivät kasvot, parkitsivat ne kuten käsinenahan partoineen ja pitivät niitä päällään myöhemmin juomingeissaan. Lihan he söivät chilimolen kanssa.⁵⁵

⁵¹ Díaz del Castillo I, 69–70, 97.

⁵² Thomas 2005, 197.

⁵³ Díaz del Castillo I, 97.

⁵⁴ Oik. Huitzilopochtli, sodan, uhrauksen ja auringon jumala sekä mexica-kansan suojelija. Tenochtitlanin suuri temppeli oli omistettu tälle jumalalle. Smith 2003, 199–200, 221.

⁵⁵ Tornó a sonar el atambor de Huicilobos y otros muchos atabalejos, y caracoles y cornetas y otras como trompas, y todo el sonido dellas espantable y triste; y miramos arriba al alto cu, dondelos tañían, y vimos que llevaban por fuerza las gradas arriba a rempujones y bofetadas y palos a nuestros compañeros que habían tomado en la derrota que dieron a Cortés, que los llevaban a sacrificar; y de que ya los tenían arriba en una placeta que se hacía en el adoratorio, donde estaban sus malditos ídolos, vimos que a muchos dellos les ponían plumajes en las cabezas, y con unos como aventadores les hacían bailar delante de Huichilobos, y cuando habían bailado, luego les ponían de espaldas encima de unas piedras que tenían hechas para sacrificar, y con unos navajones de perdernal les aserraban por los pechos y les sacaban los corazones bullendo, y se los ofrecían a sus ídolos que allí presentes tenían, y a los cuerpos dábanles con los pies por las gradas abajo; y estaban aguardando otros indios carniceros, que les cortaban brazos y pies, y las caras desollaban y las adobaban como cueros de guantes, y, con sus barbas, las guardaban para hacer fiestas con ellas cuando hacían borracheras, y se comían las carnes con chilimole. Díaz del Castillo II, 85–86.

Tovereiden uhraamisen näkemistä vielä tehosti se, että Díaz myöhemmin näki uhrattujen tovereidensa päitä telineisiin näytille asetettuina. Näky aiheutti hänelle omien sanojensa mukaan pelkoa siitä, että hän joutuisi kokemaan saman kohtalon. Tapauksen jälkeen hän alkoi pelätä kuolemaa entistä enemmän sekä tuntee suurta kauhua varsinkin ennen taistelua.⁵⁶ Ilmeisesti atsteekit pyrkivätkin tällaiseen vaikutukseen. Nykyisin laajimmin hyväksytty selitys atsteekkien ihmisuhrauksen laajuudesta korostaa uskonnon lisäksi poliittisia vaikuttimia. Atsteekeillakin politiikka ja uskonto olivat kietoutuneet yhteen. Hallitsijat olivat vallassa jumalten siunauksella ja papit sekä temppelit olivat valtion suojeluksessa. Ihmisuhraus suurissa julkisissa seremonioissa oli osa propagandaa, jolla osoitettiin jumalien ja valtion suurta voimaa alamaisille, liittolaisille ja vihollisille. Atsteekkien kruunajaisjuhlissa läsnä olleiden viholliskuninkaiden oli pakko todistaa omien vangittujen sotureidensa uhraamista, jotta he ymmärtäisivät atsteekkien ylivoimaisuuden ja mahdin. Samalla kauhupropaganda oli suunnattu varoitukseksi alamaisille, etteivät he elättelisi kapina-aikeita.⁵⁷ Díazin todistamaa espanjalaisten uhraamista voi pitää osana atsteekkien psykologista sodankäyntiä. Tämän tukena on aiemmassa tutkimuksessa tehty havainto, että atsteekit itse asiassa kelpuuttivat espanjalaisia harvoin uhrialtareilleen. Pääosa atsteekkien käsiin joutuneista espanjalaisista surmattiin iskulla takaraivoon, mitä tavallisesti käytettiin rikollisten teloitustapana.⁵⁸

Kuten tässä luvussa havaittiin, Díaz ei ymmärtänyt atsteekkien uskontoon kuulunutta ajatusmaailmaa. Jotta tähän tietämättömyyteen löydettäisiin syitä, on tarpeen tarkastella lähemmin muita uskontoon liittyneitä piirteitä.

2.2. Atsteekkien kannibalismi ja Díaz

Edellisen luvun tapaan Díaz mainitsi useissa teoksensa kohdissa atsteekkien harjoittaman kannibalismin. Aikaisemman sitaatin lisäksi vanha konkistadori on tallentanut kirjaansa

⁵⁶ Díaz del Castillo II, 103, 116–118.

⁵⁷ Smith 2003, 219–220. Ks. myös Hassig 1999, 136.

⁵⁸ Clendinnen 1991b, 79, 84; Townsend 2003, 16.

mainintoja atsteekkisotureista, jotka uhkasivat tappa ja syödä espanjalaiset. Hänelle tapa vaikutti olleen niin yleistä atsteekkien keskuudessa, että hän Tenochtitlanin antautumisen jälkeen ihmetteli, kun kovasti nälkää nähneet kaupungin asukkaat tai soturit eivät olleet syöneet toisiaan vaan ainoastaan vangitsemiaan espanjalaisia ja heidän liittolaisiaan.⁵⁹ Tämän ihmettelyn syytä tulee tarkastella lähemmin.

Vuonna 1977 Michael Harner esitti paljon huomiota saaneen teorian atsteekkien ihmisuhraamisen ja kannibalismien syistä. Harnerin mukaan kannibalismien tarkoituksena oli proteiinin saaminen ruokavalioon. Hänen mielestään atsteekit saivat proteiinia muutoin liian niukasti suurten kasveja syövien kotieläinten puuttuessa Mesoamerikasta. Todisteena ajatuksilleen Harner käytti espanjalaisten – kuten Díazin, Cortésin, Tapian sekä lähetyssaarnaajamunkkien – selontekojen tietoja, joiden mukaan atsteekit söivät uhreiksi joutuneet. Yhtenä todisteena Harner käytti Díazin mainintaa, jonka mukaan atsteekit söivät ihmislihaa kuin Espanjassa syötiin teurastajalta saatuja pihviä. Kannibalismi ei teorian mukaan ollut kaikkien kansanosien oikeus, vaan yläluokka varasi sen itselleen. Ainoastaan osallistumalla sotiin ja ottamalla uhrattaviksi päätyviä vankeja, alemmat kansankerrokset saivat oikeuden ihmislihan syöntiin. Harnerin mielestä sadon epäonnistuttua papit saattoivat vaatia uhreja jumalten lepyttämiseksi. Näin he saivat rahvaan kaappaamaan heille vankeja, mutta taustalla oli vain yläluokan tavoite hengissä pysymiseksi.⁶⁰ Harnerin ajatukset saivat tukea antropologi Marvin Harrisilta, joka kehitti teoriaa eteenpäin.⁶¹ Harnerin ja Harrisin ajatukset nostettiin esiin useissa artikkeleissa. Niissa teoria sai osakseen kritiikkiä monin eri tavoin. Useat tutkijat kyseenalaistivat Harnerin ajatusten pohjana olleet väitteet atsteekkien ruokavalion alhaisesta proteiini määrästä, Harnerin tukenaan käyttämät uhrattujen lukumäärää koskevat arviot sekä hänen arvionsa kannibalismien luonteesta atsteekkien keskuudessa.⁶²

⁵⁹ Esim. Díaz del Castillo I, 338; II, 86. Saman huomion teki myös Gómara, joten Díaz saattoi lainata tiedon häneltä. López de Gómara 1552/2003, 316.

⁶⁰ Harner 1977, 118–131.

⁶¹ Harris 1982, 117–131, 142–143.

⁶² Ensimmäisenä Harneria kritisoi Barbara Price, joka esitti artikkelissaan vaihtoehdoisen selityksen atsteekkien sodankäynnin ja ihmisuhrauksen väliselle yhteydelle. Price 1978, Passim. Stanley M. Garn on osoittanut ihmisyyden epätaloudellisuuden. Pidemmän päälle se olisi johtanut atsteekkien keskuudessa kalorivajeeseen. Vangin sieppaaminen, uhrattavaksi tuominen, ylläpito myöhempää syöntiä varten tai lihottaminen olisivat vaatineet paljon enemmän energiaa kuin uhrattavan lihasta olisi saanut. Garn 1979, 902–903. Bernard Ortiz de Montellano osoitti artikkelissaan atsteekkien ruokavalion jopa paljon

Kuten edellisessä luvussa olleen suoran lainauksen sanamuoto osoittaa, Díaz ymmärsi atsteekkien harjoittaman kannibalismia yksinkertaisesti ihmisten syömisenä ravinnoksi. Tällaisia mainintoja Harner siis käytti todisteena teorialleen. Vaikka atsteekit harjoittivatkin kannibalismia, Díazin ja muiden konkistadorien käsitykset siitä olivat peräisin eurooppalaisesta tulkinnallisesta viitekehystä. Jo Herodotos antoi maailman reunalla asuville ihmisille hirviömäisiä ominaisuuksia. Vielä 1500-luvulla ilmestyi teoksia, joissa lännen ulkopuolisissa maissa asui amatzoneja, yksisilmäisiä, yksijalkaisia tai koiranpäisiä ihmisiä sekä kannibaaleja. Viimeksi mainittujen väitettiin syövän ihmislihaa muuta lihaa mielummin, sillä se oli heistä kaikkein maukkainta. Jo vuonna 1505 eli ennen kuin espanjalaiset olivat edes löytäneet Mesoamerikan, ilmestyi kuvaus intiaanien väitetystä kannibalismista.⁶³ Tämän lisäksi atsteekkien kannibalismia korostamisella oli valloittajille käytännöllisiä syitä. Cortésin tarkoituksena oli vedota kuninkaaseen ja saada tekosyy valloitukselle. Tämän saavuttamiseksi hän kuvasi intiaanit ihmisiä uhraavina sodomiitteina tai muuten epäinhimillisiksi nämä paikoin julmienkin toimien oikeuttamiseksi. Díazilla oli vastaavia tavoitteita, sillä myös hänen tuli oikeuttaa valloittajien aggressiivisuus. Lisäksi 1500-luvun jälkipuoliskolla intiaanien työvoimaa hyödyntäneet encomenderot halusivat oikeuttaa intiaanien alistamisen kuvaamalla heidät raakalaisiksi.⁶⁴ Ja Díaz kuului juuri tähän joukkoon.

Edellä mainitut syyt jättävät edelleen auki kysymyksen siitä, miksi atsteekit harjoittivat kannibalismia, jos Harnerin ja Harrisin espanjalaisiin selontekoihin perustuneet ajatukset eivät pidäkään paikkaansa. Nykykäsityksen mukaan atsteekkien ihmissyönti oli luonteeltaan rituaalista. Uhreiksi joutuneiden ihmisten lihan katsottiin olevan pyhää.

länsimaisten ihmisten ruokavaliota monipuolisemmaksi. Ortiz de Montellano 1978, 611–617. George Pierre Castile puolestaan väitti Harnerin perustaneen ajatuksensa täysin spekulatiivisiin lukuihin, joille ei hänen mukaansa löydy arkeologista tukea. Lisäksi Castile syytti Harneria ja Harrisia etnosentrisyydestä. Nämä ovat hänen mukaansa halveksineet atsteekkien ruokavalioon kuuluneita leviä sekä matelijoita, jotka hänen mielestään itse asiassa olivat hyvin ravitsemattomia. Castile 1980, 389–391. Myös Bernard R. Ortiz de Montellano kritisoi myöhemmässä artikkelissaan Harnerin käyttämiä lukuja. Lisäksi hän korosti lähdekritiikin tärkeyttä espanjalaisia selontekojä käyttäessä, mitä Harner ei ole hänen mukaansa huomionnut. Ortiz de Montellano 1983, 403–405.

⁶³ Cervantes 1994, 5–6; Carrasco 1995, 429–431. Cortés mainitsi kuululleensa eräästä saaresta, jossa asui vain naisia, joten hänkin oli legendojen vanki. Cortés 1524. Neljäs kirje.

⁶⁴ Ortiz de Montellano on huomauttanut, etteivät konkistadorit osanneet nahuatlia. Tulkkauksen tapahtui intiaaniorjatar Marinan sekä espanjalaisen Gerónimo de Aguilarin välityksellä. Tämä asettaa kyseenalaiseen valoon selontekojen maininnat siitä, mitä espanjalaiset väittivät intiaanien heille sanoneen. Ortiz de Montellano 1978, 611–617; Ortiz de Montellano 1983, 403.

Uhrien syöminen oli itse asiassa jumalien syömistä ja yhteys korkeimpiin olentoihin oli atsteekkien uskonossa tärkeä piirre.⁶⁵ Tällä perusteella kristillinen ehtoollinen ei eroa siitä, että atsteekit mielestään söivät jumalten lihaa.⁶⁶ Tämä pyhyys joka atsteekkien kannibalismiin liittyi sekä sen poissaolo Díazin selonteosta, kertoo hänen kyvyttömyydestään ymmärtää kohtaamaansa vierasta uskomusmaailmaa. Hänelle jäi vain tavan visuaalinen puoli eli syöminen. Tälle hän löysi selityksen aikakauden uskomuksista, joita kaukaisten maiden asukkaista kerrottiin. Ja tämän kaiken hän on kirjassaan kuorruttanut annoksella intiaanien mustamaalaamista valloituksen oikeuttamiseksi sekä encomiendansa hallussapidon turvaamiseksi. Tässä kohden Díazin ymmärtämättömyys toimii johtolankana. Sitä seuraamalla voidaan havaita paitsi kannibalismin ymmärtäminen aikakauden kirjallisuuden perusteella, niin myös näiden tietojen hyväksyminen omien päämäärien saavuttamiseksi. Tiedot ihmissyönnistä nimittäin tukivat Díazin tavoitetta encomiendojen säilyttämiseksi. Mikäli näin ei olisi ollut, hän ei olisi näitä tietoja lainaillut.

2.3. Käärmeistä paholaisiksi: jumalankuvat konkistadorin silmin

Díazilla ei ollut näkemistään jumalankuvista hyvää sanottavaa. Erikoista on, että kielenkäyttö paheni sisämaahan edetessä. Pahimmillaan se oli Tenochtitlanin kohdalla, kun hän tutustui muiden konkistadorien kanssa suureen Huitzilopochtlin temppeliin (ks. Liite 2). Täällä hänen näkemiensä instrumenttien äänet hän kuvasi ”surullisiksi kuin helvetin soittimien”. Samoin ihmisuhraukseen liittyvät välineet kuten veitset olivat hänelle ”helvetillisiä esineitä”. Temppelin vieressä sijainnutta taloa Díaz kutsui ”oikeaksi helvetiksi”. Paikan ovi oli hänen mukaansa muotoiltu helvetin suuksi torahampaineen ja oven vieressä oli paholaisia ja käärmeahmoja. Talo oli vanhan konkistadorin mukaan paikka, jossa atsteekkipapit keittivät uhrattujen ihmisten lihaa syötäväkseen.

⁶⁵ Ortiz de Montellano 1978, 611–617. Samoilla linjoilla on ollut Carrasco 1995, 435 vrt. Ingham 1984, 393.

⁶⁶ Ortiz de Montellano 1978, 611–617. Ks. myös Todorov 1985, 188. Keith Windschuttlen mielestä atsteekkien julman ihmisuhrauksen uhrien lihan ja kristillisen ehtoollisen samaistaminen on ”montypyhtonmaista irvokkuutta”. Windschuttle 2000, 69.

Rakennuksessa oli kannuja ja ruukkuja sekä veitsiä ja pölkkyyjä, jollaisia teurastamoissa käytetään lihan leikkaamiseen.⁶⁷

Tämä kielenkäytön koveneminen saattoi johtua edellisessä kappaleessa mainitusta seikasta, että uhraaminen oli atsteekkien keskuudessa huomattavasti yleisempää kuin Díazin ensimmäisillä tutkimusmatkoilla kohtaamien mayojen. Siten uhrukseen liittyviä rakennuksia ja esineistöä olisi ollut enemmän nähtävissä sisämaassa. Toisaalta Díaz kohdisti jyrkimmän kielenkäyttönsä suuressa temppelissä ja sen lähialueen rakennuksissa näkemäänsä kohtaan mahdollisesti siksi, että hänen tovereitaan uhrattiin siellä. Siten vertaukset helvettiin saattoivat johtua inhon ja pelon purkamisesta teoksen kirjoittamisen aikana. Tähän viittaa Díazin asetoveri Francisco de Aguilarin kertomus Tenochtitlanissa oleskelun ajalta:

Päähän haavoittunut Motecsuma antoi henkensä illansuussa, ja Cortés määräsi kapteenien sopimuksella majoituspaikassa vankina olleet kaikki muut suuret herrat surmattaviksi, ja heidät heitettiin pylväshalleihin, joissa nykyään kaupat ovat, osa henkiin jätetyistä intiaaneista kantoi heidät ulos, ja yön laskeuduttua noin kymmenen maissa pelottava naisjoukko saapui kantaen soihtuja ja palavia hiilipannuja. He tulivat etsimään miehiään ja sukulaisiaan, jotka olivat kuolleina pylväshalleissa sekä Motecsumaa, ja kun naiset tunnistivat sukulaisensa (jonka me katolla vartiossa olleet pystyimme valon vuoksi näkemään), he heittäytyivät suruissaan maahan ja aloittivat niin kovan huudon ja itkun, että se pelotti, ja tämän kirjoittaja joka oli vartiossa ylhäällä sanoi toverilleen: ”Etkö ole nähnyt helvettä, ja kyynelten tulvaa tuolla? Jos et, niin voit nähdä sen täältä.” Ja on varmaa että koko sodassa, siinä kokemissani vaikeuksissa, en koskaan ollut niin peloissani kuin nähdessäni tuon suuren surun.⁶⁸

⁶⁷ Díaz del Castillo I, 334–335. Cortés ei maininnut mitään muuta, kuin että suureen temppeliin oli maalattu hirviöitä. Cortés 1520. Toinen kirje.

⁶⁸ Motecsuma, herido en la cabeza, dio el alma a cuya era, lo cual sería a hora de vísperas, y en aposento donde él estaba otros muy grandes señores detenidos con él a los cuales el dicho Cortés, con parecer de los capitanes, mandó matar sin dejar ninguno, a los cuales ya tarde sacaron y echaron en los portales donde están ahora las tiendas, los cuales llevaron ciertos indios que habían quedado que no mataron, y llevados sucedió la noche, la cual venida allá a las diez vinieron tanta multitud de mujeres con hachas encendidas y braseros y lumbres que ponía espanto. Aquéllas venían a buscar sus maridos y parientes que

Aguilarin kertomuksessa helvetti esiintyy täysin toisenlaisessa tilanteessa kuin Díazilla. Lainauksessa kuvattu tilanne ei liity millään tavalla atsteekkien uskontoon, vaan tilanne oli Aguilarille pelottava kokemus. Samaan tapaan Las Casas mainitsi espanjalaisten etsineen maareittiä ”helvettiin joka on Peru”. Kyseisellä alueella hänen mukaansa espanjalainen komentaja harjoitti muita suurempaa julmuutta ryöstelyn, tappamisen ja lain väärinkäytön nimissä.⁶⁹ Díazin kohdalla vastaavia kammottavia asioita olivat jumalankuvat, joille hänen tovereitaan oli raa'asti uhrattu. Tietysti on mahdollista, jopa todennäköistäkin, että kuvaus ”oikeasta helvetistä” on kopioitu Gómaralta. Kyseinen kuvaus löytyy nimittäin hämmästyttävän samanlaisena kyseisen historioitsijan kirjasta. Jopa maininta helvetin suuksi muotoillusta ovesta esiintyy siinä ja sitä hän sanoi ”kristittyjen” pelänneen. Gómaran mukaan kyseinen rakennus oli Quetzalcoatlille (Quezalconathl) omistettu pyöreä temppele.⁷⁰ Lainailu Gómaralta ei kuitenkaan heikennä tässä esitetyn helvetti-sanatulkintaa vaan päinvastoin vahvistaa sitä. Mikäli Gómara, joka ei koskaan ollut jalallaan Amerikan mantereelle astunut, käytti konkistadorien kokemuksien kuvaamisessa helvetti-sanaa pelkoon viitatessaan, se osoittaa sanan olleen tässä merkityksessä yleisessä käytössä. Sitä paitsi kyseistä kronikoitsijaa kohtaan inhoa tuntenut Díaz olisi kyllä varmasti kyseenalaistanut kuvauksen teoksessaan.

Entä voisiko Díazin kielenkäytön muuttuminen liittyä itse jumalankuvien ulkonäköön? Alkuvaiheessa Díaz näytti löytäneen näkemälleen jonkin hänelle aikaisemmin tutun piirteen. Hän puhui jumalankuvien kohdalla käärmeistä, ristinkaltaisista kuvioista sekä lohikäärmeiden ja koirien kaltaisista hahmoista. Osaa hän kutsui vain rumiksi, kirotuiksi tai ”pahannäköisiksi” ja osa puolestaan oli hänelle demoneita tai paholaisia.⁷¹ Tämän perusteella Díaz olisi kutsunut sellaisia jumalankuvia paholaisiksi, joille hän ei olisi

en los portales estaban muertos, y al dicho Motecsuma también, y así como las mujeres conocían a sus deudos y parientes (lo cual veíamos los que velábamos en el azotea con la mucha claridad), se echaba encima con muy gran lástima y dolor y comenzaban una grito y llanto tan grande que ponía espanto y temor; y el que esto escribí, que entonces velaba arriba, dijo a su compañero: “No habéis visto el infierno, y el llanto que allá hay?, pues si no lo habéis visto catadlo aquí”. Y es cierto que nunca en toda la guerra, por trabajos que en ella pasase, tuve tanto temor como fue el que recibí de ver aquel llanto tan grande. Aguilar 1560/2000, 183–184.

⁶⁹ Las Casas 1542/1821, 113, 123–125, 150–151.

⁷⁰ ”Oikean helvetin” lisäksi Gómara kuvasi Tenochtitlanin eläintaltoa Díazin tavoin samanlaisilla helvetti-sanoilla. Lisäksi hän väitti Montezuman rukoilleen siellä öisin ja paholaisen ilmestyneen antamaan hänelle neuvoja. López de Gómara 1552/2003, 181–182, 195.

⁷¹ Díaz del Castillo I, 69–70, 96–97, 196–199, 334–338.

löytänyt muita vertailukohtia. Tätä oletusta on vaikea perustella, sillä se vaatisi kaikkien Díazin näkemien jumalankuvien tunnistamisen ja niiden vertailemisen. Vanha konkistadori on kuitenkin tallentanut vain joitain atsteekkijumalien nimiä ja nekin vielä vääristyneessä muodossa. Hänen kohtaamiensa mayajumalien nimet ovat kuitenkin jääneet pimentoon. Muissa selonteissa ei myöskään esiinny vastaavanlaista jumalankuvien jakoa erilaisiin. Sen sijaan Díaz muiden selontekojen laatijoiden tapaan mainitsi usein jumalien puhuneen intiaaneille. Niiltä kysyttiin neuvoja eri tilanteisiin ja ne antoivat vastauksia. Apua kysyttiin esimerkiksi suhtautumisessa espanjalaisiin ja vastaukset olivat espanjalaisten kannalta ikäviä.⁷² Tuntematon konkistadori väitti paholaisen menneen jumalankuvien sisälle ja käskeneen ihmisiä uhraamaan sydämiä jumalankuville.⁷³ Tämä ajatus oli peräisin kristinuskosta, jonka perusteella konkistadorit samaistivat jumalankuvat heille tuttuun paholaiseen.⁷⁴ Paholaisen olemassaolo oli aikakauden kristityille yhtä itsestään selvä asia kuin Jumalankin. Paholainen oli paitsi Jumalan vastustaja myös Jumalan oikeuden väline. Hänen tehtävänä oli helvettiin joutuneiden syntisten rankaiseminen. Omien voimiensa lisäksi paholaisen apuna toimi pahoja henkiä sekä demoneja, joiden avulla hän piinasi ihmisiä monin tavoin. 1500-luvulla oli tavallista kristityille nähdä kohtaamiensa vieraiden kulttuurien uskonnot paholaisen palvontana. Tämä oli yleistä myös kilpailevien kristinuskon suuntausten väitteissä vastustajiensa uskonmenoista.⁷⁵ Espanjalaisten uskomisen paholaiseen on sanottu luoneen esteen intiaanien uskonnon ymmärtämiselle.⁷⁶

Pienistä eroista huolimatta Díaz näytti pitäneen näkemiään jumalankuvia paholaisina aivan kuten hänen konkistadoritoverinsakin. Hän on kuitenkin tallentanut teokseensa tietoja, jotka viittaavat jonkinlaiseen eroon rannikon mayojen ja sisämaan atsteekkien jumalankuvien välillä. Kaikkien jumalten nimien ja arkeologisen aineiston puuttuessa tätä on kuitenkin mahdotonta todentaa. Todennäköisimpänä selityksenä täytyy pitää sitä, että Díaz tunsu kovinta pelkoa ja inhoa juuri atsteekkien jumalankuvia kohtaan. Niille

⁷² Esim. vankina ollut Montezuma kertoi pappien saaneen jumalilta neuvon hyökätä espanjalaisia vastaan ja surmata heidät. Díaz del Castillo I, 389–390. Andrés de Tapialla oli puhuville jumalille maanläheisempi selitys. Erään puhumaan pystyväksi väitetyn jumalan kuvan hän sanoi olleen onto ja hänen mukaansa mies saattoi mennä sen sijaan esiintymään puhuvana jumalana. Tapia oli kuitenkin havaintonsa kanssa yksin. Tapia 1545/1866.

⁷³ El Conquistador Anonimo 1866, kpl XV.

⁷⁴ Clendinnen 1991b, 73; Cervantes 1994, 9–10.

⁷⁵ Thomas 1985, 559–560, 567–569.

⁷⁶ Elliott 1989, 59–60.

espanjalaisia uhrattiin ja Tenochtitlanin temppeleissä vieläpä hänen nähtensä. Sen sijaan eräs Díazin maininta vaatii lähempää tarkastelua, johon seuraava alaluku keskittyy.

2.4. Espanjalaisetko jumalia?

Ja nähdessään niin ihmeellisiä ja heille merkittäviä asioita, he sanoivat, että tuollaista eivät ihmisolennot uskalla tehdä vaan *teulet*, joiksi he nimittävät jumalankuviaan. Ja siitä eteenpäin he kutsuivat meitä *teuleiksi*, mikä (...) tarkoittaa jumalia tai paholaisia.⁷⁷

Díazin yllä oleva maininta kuvaa atsteekkien alamaisten reaktiota Cempoalassa, kun espanjalaiset vangituttivat atsteekkien pelätyt veronkerääjät. Kyseinen sitaatti liittyy vanhaan käsitykseen, jonka mukaan atsteekit ja muut intiaanit pitivät espanjalaisia jumalina. Meksikon valloituksen kohdalla siihen on liitetty myytti idästä palaavasta Quetzalcoatl⁷⁸-jumalasta, joksi atsteekkien on väitetty luulleen Cortésia. Jumalmyytti löytyy Gómaran teoksesta ja joistain valloituksen jälkeen kirjoitetuista atsteekkien omista selonteoista.⁷⁹ Nykyään pääosa tutkijoista pitää myyttiä valloituksen jälkeen sepitettynä.⁸⁰

Sen sijaan uudet tulkinnat eivät sulje pois sitä mahdollisuutta, että espanjalaiset olisivat itse uskoneet atsteekkien pitäneen heitä jumalina. Luvun alun lainauksen jälkeen *teule-*nimitys vakiintui Díazin teoksessa espanjalaisten nimitykseksi ja eräänä Cortésin tavoitteena vaikutti olleen konkistadorein ylikuonnollisiksi mieltäminen intiaanien

⁷⁷ E viendo cosas tan maravillosas e de tanto peso para ellos, dijeron que no osaran hacer aquellos hombres humanos, sino teules, que así llamaban a sus ídolos en que adoraban. E a esta causa desde allí adelante nos llamaron teules, que es, (...) dioses o demonios. Díaz del Castillo I, 185.

⁷⁸ Suom. quetzal-sulkainen käärme. Quetzalcoatliin liittyivät teemat luominen, hedelmällisyys, Venus ja tuuli. Quetzalcoatl toimi pappouden suojelijana ja hän oli myös Cholulan kaupungin suojelija. Smith 2003, 200. Ks. taulukko 9.1.; Townsend 2003, 7.

⁷⁹ Espanjalaisten noustessa maihin Meksikon rannikolla Gómara väitti intiaanien sanoneen heidän Quetzalcoatl-jumalansa palanneen. Suoraan Cortésin ja kyseisen jumalan samaistamista Gómara ei kuitenkaan ole maininnut. López de Gómara 1552/2003, 91.

⁸⁰ Davies 1982, 258–260; Elliot 1989, 36; Clendinnen 1991b, 69–72, 88–89; Restall 2003, 96–97, 113–115; Townsend 2003, 2, 4–7, 19, 23. Ks. myös viitteet 2 ja 32 sivuilla 19 ja 23. Sen sijaan Todorov 1985, 80–81 ja Thomas 2003, 182–187 sekä Carrasco 2000, 194–203, 218 uskovat atsteekkien pitäneen Cortésia Quetzalcoatlina. Samoilla linjoilla on tietyin varauksin myös Hassig 1999, 44–45, 54.

keskuudessa.⁸¹ Matthew Restallin mukaan *teule*-sanalla (nahuatlin kielessä *teotl* tai *teutl*) oli kuitenkin useampia merkityksiä kuin espanjankielen jumalaa tarkoittavalla sanalla *dios*. Se oli myös hienoa, suurta tai voimakasta tarkoittava adjektiivi ja espanjalaisiin yhdistettynä sillä on ilmeisesti viitattu heidän sotilaalliseen ja poliittiseen voimaansa alueella eikä jumalalliseen luonteeseen.⁸² Restall ei ole löytänyt Díazin selonteosta todisteita siitä, että atsteekit olisivat luulleet espanjalaisia jumaliksi. Sen sijaan hän pitää mahdollisena, että Montezuma uskoi espanjalaisten olevan Meksikoa kauan sitten hallinneiden miesten jälkeläisiä.⁸³ Restall ei kuitenkaan kiinnitä tarpeeksi huomiota siihen, mitä itse Díaz ja muut konkistadorit asiasta ajattelivat. Díaz esimerkiksi uskoi, että konkistadorit majoitettiin Tenochtitlanissa Montezuman isän palatsiin, koska siellä oli Montezuman suuria jumalien *adoratorioita* eli temppeleitä. Syyksi tähän hän arveli, että koska espanjalaisia kutsuttiin *teuleiksi*, heidän haluttiin olevan jumalankuvien keskellä eli lähellä muita *teuleja*.⁸⁴ Tämä maininta viittaa siihen, että Díaz uskoi häntä ja hänen tovereitaan luullun jumaliksi. Muut *teule*- tai *teotl*-sanana merkitykset jäivät hänelle tuntemattomiksi ilmeisesti ongelmallisen tulkkauksen vuoksi.

Toisaalta Díazin selitys espanjalaisten majoittamisesta palatsiin vaikuttaa olevan jälkikäteen keksitty. Johtolangan pää osoittaa kohti Díazin valloituksenaikaisia ajatuksia, mutta toinen suunta johtaa Díazin kirjoituspöydän ääreen Guatemalaan vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen. Konkistadorikronikoitsijan lainaileman *teule*-sanana alkuperää ei löydy hänen lukemistaan Gómaran tai Las Casasin teoksista. Muista konkistadoreista vain Francisco de Aguilar on tallentanut vastaavanlaisia tietoja.⁸⁵ Ilmeisesti Díaz on ottanut tiedon fransiskaaniensa kirjoituksista, jotka laadittiin valloituksen jälkeen. Kyseiset hengenmiehet painottivat teksteissään kristinuskoon kääntymisen laillisuutta ja jumalallista hyväksyntää. 1530-luvulla kirjoittanut fransiskaani Motolinía⁸⁶ oli yksi

⁸¹ Esim. Díaz del Castillo I, 180–191, 315.

⁸² Restall 2003, 112 vrt. Townsend 2003, 8–9, 15.

⁸³ Restall 2003, 112–113.

⁸⁴ Díaz del Castillo I, 315.

⁸⁵ Aguilar kertoi espanjalaisia kutsutun *theuleiksi*, koska heitä pidettiin kuolemattomina. Aguilar 1560/2000, 159, 162, 172.

⁸⁶ Oik. Toribio de Benavente (n. 1499–1569). Benavente oli fransiskaani- lähetyssaarnaaja. Saavuttuaan vuonna 1524 Uuteen Espanjaan hän otti nimekseen Motolinía nahuatlin kielen köyhää tarkoittavan sanan perusteella. Elämäntyönsä Meksikon intiaanien kääntymistyön parissa tehnyt Motolinía oli Las Casasin vastustaja huolimatta siitä, että myös hän puolusti intiaaneja. Hän kuvasi teoksissaan *Historia de los indios de la Nueva España* ja *Memoriales* kohtaamiaan intiaanikulttuureja. Delpar 1974, 76.

Cortés-Quetzalcoatl-myytin kehittäjästä,⁸⁷ ja Rolena Adornon mukaan Díaz tunsi hänen kirjoituksensa.⁸⁸ Ilmeisesti Aguilar sai tietonsa samaa kautta, sillä hänen selontekonsa oli laadittu samoihin aikoihin Díazin teoksen kanssa. Lisäksi hän lienee dominikaanina tuntenut intiaanien käännytystyöhön osallistuneiden lähetysaarnajien kirjoituksia.

Mitä näiden tietojen perusteella voi sitten päätellä? Ensimmäisenä johtolankana toimii Díazin maininta *teule*-nimityksestä. Toisia johtolankoja ovat muiden selontekojen vaikeneminen asiasta lukuun ottamatta Aguilaria. Ottaen huomioon viimeksi mainitun laatimisajankohdan olleen vuoden 1560 tienoilla voidaan päätellä sekä Díazin että Aguilarin saaneen tiedon valloituksen jälkeisistä kirjoituksista. Todennäköisin lähde tiedolle oli Motolinía. Aguilarista poiketen Díaz käytti lainaamaansa tietoa selittämään osaa valloituksen tapahtumista. Tällainen oli aikaisemmin mainittu majoittaminen Montezuman isän palatsiin. Tämä on saattanut tuntua konkistadoreista ihmeelliseltä, mutta majoittaminen kuninkaalliseen palatsiin ei itse asiassa ollut erityisen merkittävää. Atsteekkeilla tapa oli hyvin yleinen vieraiden lähettiläiden ja hallitsijoiden kohtelun muoto. Sen avulla pyrittiin tekemään vaikutus mahdollisesti hankaliin vieraisiin ja toisaalta pitämään heitä silmällä. Cortés oli esittäytynyt atsteekkeille lähettiläänä ja sellaisena hänet joukkoineen otettiin vastaan.⁸⁹ Lisäksi Díazin antama selitys palatsiin majoittamiselle vaikuttaa kovin päälle liimatun oloiselta etenkin, kun muut hänen teoksensa tiedot sotivat espanjalaisten jumaliksi luulemista vastaan.⁹⁰

2.5. Hienot temppelit ja sodomiitit papit

Jokaisen merkittävämmän atsteekkikaupungin keskusaukion vieressä sijaitsi temppelipyramidi. Tavallisin temppelityyppi valtakunnan ja koko Mesoamerikan alueella oli nelinurkkainen, mutta osa oli pyöreitä. Normaalisti pyramidin yhdellä sivulla olivat portaat, jotka johtivat huipulla sijainneeseen temppeliin. Nämä suuret rakennukset

⁸⁷ Restall 2003, 113.

⁸⁸ Adornon mukaan Díaz käytti Motolinían ajatuksia kritisoidessaan Las Casasia. Adorno 1988, 248–249; Adorno 1992, 214. Huomaa viite 18.

⁸⁹ Clendinnen 1991b, 70, ks. myös viite 15 sivulla 96. Vrt. Hassig 1999, 112–113.

⁹⁰ Esim. Díaz del Castillo I, 238.

toimivat ihmisuhrauksen tapahtumapaikkoina. Niihin sijoitetuista jumalankuvista huolehtivat koulutetut papit, jotka olivat eräänlaista atsteekkien älymyötä.⁹¹

Huolimatta ihmisuhrausta ja atsteekkien jumalankuvia kohtaan tuntemastaan inhosta Díaz piti temppeleitä hienoina.⁹² Hän ei ollut yksin mielipiteensä kanssa, sillä myös muut konkistadorit olivat samaa mieltä.⁹³ Mutta Díazista poiketen Cortés ja Tuntematon konkistadori nimittivät temppeleitä moskeijoiksi sekä vertasivat näkemiään asioita maurien kulttuuripiirteisiin.⁹⁴ Hugh Thomasin mukaan tämä johtui ensimmäisten konkistadorien mielessä olleesta reconquistan muistosta. Valloitetun maurilaisen sivilisaation jäänteitä oli näkyvillä ympäri Espanjaa eritoten koko maassa yleisen maurilaisen arkkitehtuurin muodossa. Lisäksi Cortésin kotikaupungissa Medellínissä oli edelleen huomattava maurivähemmistö. Maurilainen kulttuuri oli siten hänelle tuttu ja tarjosi ikään kuin tavan ymmärtää uutta sivilisaatiota.⁹⁵ Mutta miksi Díaz ei tehnyt samanlaisia vertailuja?

Todennäköinen syy tähän on se, että Díaz laati selontekonsa vuosikymmeniä valloituksen jälkeen. Alkuperäiskansojen kulttuurin piirteet olivat hänelle tutumpia kuin valloituksen aikoihin selontekonsa laatineille konkistadoreille. Varsinkin encomiendan omistaminen sekä intiaanivaimo lienevät tutustuttaneet häntä alkuperäiskansoihin.⁹⁶ Díaz onkin päätenyt teoksessaan käyttämään monista asioista intiaanien kielten sanoja. Näistä yleisin oli temppeleitä tarkoittava *cu*. Osassa hän käytti väärän kielen sanaa, kuten päälliköistä karibin kielen nimitystä *cacique*. Montezuman vaatetuksen kuvaukseen puolestaan on eksynyt kuubalainen sandaaleja tarkoittanut *cotaras*. Paikallista sutta hän väitti kutsutun nimellä *adive*, joka on arabiankielen sakaalia tarkoittava lainasana.⁹⁷

⁹¹ Smith 2003, 212–213, 226–228.

⁹² Díaz del Castillo I, 69–70, 96.

⁹³ Cortés 1519. Ensimmäinen kirje. Tuntematon konkistadori piti Tenochtitlanin suurta temppeleitä ihmeellisenä siksi, koska se oli ”suuri kuin kaupunki”. El Conquistador Anonimo 1866, kpl XXI.

⁹⁴ Cortés 1520. Toinen kirje; El Conquistador Anonimo 1866, kpl XIII.

⁹⁵ Thomas 2005, 121, 293. Mauri ja juutalaisvähemmistöistä ja heidän asemastaan aikakauden Espanjassa ks. Rawlings 2002, 2–6, 14–15, 23. Espanjalaiset yrittivät ymmärtää näkemäänsä myös vanhojen tekstien avulla. Esimerkiksi uudet kasvit luokiteltiin Dioscoridesin, ensimmäisellä vuosisadalla eläneen kreikkalaisen lääkärin, ajatusten mukaan. Itse uusi manner yritettiin parhaan mukaan sijoittaa Ptolemaioksen maailmankuvaan. Pagden 2004, xxxiv.

⁹⁶ Díaz oli naimisissa kahden intiaaninaisen kanssa ennen avioitumistaan espanjalaisen lesken Teresa Becerran kanssa vuonna 1544. Díaz del Castillo I, 25, 34. Miguel León-Portillan esipuhe.

⁹⁷ Díaz del Castillo 1963, 18, 217, 229. Kääntäjän huomiot kyseisten sivujen alaviitteissä.

Vastaava ilmiö näkyi Aguilarin ja Las Casasin teoksissa. Molemmat käyttivät muun muassa temppeleistä samankaltaista sanaa kuin Díaz.⁹⁸ Gómaran teoksessa esiintyi molempia käytäntöjä. Intiaanien kielten omia sanoja käytettiin joissain tilanteissa ja joissain etsittiin vertailukohtia maurien kulttuurista.⁹⁹ Gómaran ajatukset eivät voi juontaa juuriaan hänen omista kokemuksistaan, sillä hän ei koskaan käynyt Amerikassa. Ne saattavat olla peräisin hänen käyttämistään lähteistä kuten Cortésin kirjeistä tai Tapian selonteosta.¹⁰⁰

Eräs ryhmä josta Díaz käytti alkuperäiskansojen kielen sanaa, olivat papit (*papas*). Hänen näistä antamansa kuva oli kaikkea muuta kuin mairitteleva:

Nämä *papat* olivat pukeutuneet mustiin, maahan asti ulottuviin viittoihin kuten tuomioherrat ja osalla oli pienemmät huput kuin dominikaaneilla. Heillä oli hyvin pitkät hiukset, osalla vyötärölle ja osalla jalkoihin asti ja ne olivat niin veren takkuamat, ettei niitä olisi voinut kammata erilleen. Heidän korvansa oli viillelty palasiksi uhrauksen vuoksi ja he haisivat rikiltä ja kuolleelta lihalta.¹⁰¹

Yllä olevan lisäksi Díaz väitti pappien olevan naimattomia, mutta harjoittavan sodomiaa. Vastaava toistui useassa kohdin teosta. Cempoalassa Díaz väitti tämän tavan harjoittamista varten papeilla olleen naisiksi puettuja poikaprostituoituja.¹⁰² Vaikka

⁹⁸ Aguilar 1560/2000, 171, 176. Aguilar oli ainoa, joka rinnasti temppelit espanjalaisten kirkkoihin.; Las Casas 1542/1821, 56.

⁹⁹ Esim. López de Gómara 1552/2003, 63, 66, 68–69, 107, 190, 193

¹⁰⁰ López de Gómara 1965, xviii, xx–xxi. Kääntäjän esipuhe.

¹⁰¹ El hábito que traían aquellos papas eran unas mantas prietas, a manera de sábana, y lomas largas hasta los pies, y unos como capillos que querían parecer a los que traen los canónicos, y otros capillos traían más chicos como los que traen los dominicos, y los cabellos traían largos hasta la cinta, y aun algunos hasta los pies, llenos de sangre pegada, y muy enredados, que no se podían esparcir, y las orejas hechas pedazos, sacrificadas dellas, y hedían como azufre, y tenían otro muy mal odor como de carne muerta. Díaz del Castillo I, 198–199. Ainoastaan pappien kohdalla Díaz on maininnut veren vuodattamisen korvista, vaikka tapa oli hyvin yleinen uhrausrituaali koko kansan keskuudessa. Smith 2003, 215. Aguilar, Cortés ja Tapia havaitsivat verta vuodatetun korvien lisäksi kielestä ja vartalosta. Aguilar 1560/2000, 197. Cortés 1519. Ensimmäinen kirje.; Tapia 1545/1866.

¹⁰² Díaz del Castillo I, 196, 199. Cortés mainitsi sodomian vain yhdessä kohtaa ja senkin ilman minkäänlaisia todisteita. Cortés 1519. Ensimmäinen kirje. Ks. myös El Conquistador Anonimo, kpl XV, XXIV. Kirjoittaja väitti erään provinssin miesten olleen sodomiitteja ja juoppoja.

intiaaneja väitetään homoseksuaaleiksi muissakin selonteissa,¹⁰³ tutkijat eivät ole löytäneet todisteita näille tiedoille. Sitä vastoin homoseksuaalisuuden tiedetään olleen tuomittavaa atsteekkien keskuudessa.¹⁰⁴ Selontekojen väitteet liittyivät espanjalaisten pyrkimykseen esittää intiaanit mahdollisimman huonossa valossa oikeuttaakseen sotatoimet heitä vastaan. Pahimmat väitteet olivat hyvin vihamielisiä ja rasistisia: intiaanit saatettiin kuvata tyhminä, petollisina, brutaaleina tai kykenemättöminä oppimaan. Vaikka onkin pidetty muita tasapuolisempana, on Díazin havaittu kuvanneen intiaaneja paitsi sodomiaan myös ihmisuhraukseen, kannibalismiin ja varasteluun taipuvaisina.¹⁰⁵ Tämä liittyy aikaisemmin mainittuun Las Casasin kirjoitteluun intiaanien huonosta kohtelusta. Las Casas oli myös kyseenalaistanut Meksikon valloituksen oikeutuksen, mikä uhkasi konkistadorien osallistumisestaan saamia palkkioita kuten encomiendoja. Díazin teoksen erääksi tavoitteeksi olisi tämän vuoksi muodostunut Las Casasin väitteiden kumoaminen.¹⁰⁶ Encomienda-järjestelmää heikennettäessä 1500-luvun kuluessa encomenderoille oli tavallista kirjoittaa intiaaneista Díazin tapaan negatiiviseen tyyliin, sillä näin pyrittiin oikeuttamaan näiden alistaminen.¹⁰⁷ Se että nykytutkimus ei ole löytänyt todisteita Díazin väitteille, toimii johtolankana. Se osoittaa hänen kuvauksensa papeista olleen kannibalismin ja ihmisuhrauksen korostamisen tapaan omien päämäärien saavuttamiseen tähdännyttä propagandaa. Kuvaus on siten selkeästi peräisin teoksen laatimisajankohdalta eikä valloituksen ajalta.

¹⁰³ Cortés 1519. Ensimmäinen kirje; El Conquistador Anonimo 1866, kpl XV. Gómaran mukaan intiaanit harjoittivat sitä syntiä, jonka vuoksi 5 kaupunkia Sodoma mukaan lukien poltettiin ja tuhottiin. López de Gómara 1552/2003, 267.

¹⁰⁴ Cortés 2001, 458. Kääntäjän huomautus viitteessä 38; Clendinnen 1991a, 169; Thomas 2003, 96. Yhden Díazin maininnan mukaan homoseksuaaliksi väittäminen oli atsteekkien keskuudessa haukkumasanana. Atsteekkien noustua aseisiin pääkaupungissaan majailleita konkistadoreja vastaan Díaz kertoi näiden huutaneen taistelujen lomassa loukkauksia. Yhden niistä, *cullones*, hän käänsi espanjan kielen homoseksuaalia tarkoittavalla sanalla *putos*. Díaz del Castillo I, 466. Gómara käytti koko teoksessaan samaa sanaa eikä Díazin suosimaa sodomiitti-termiä. Esim. López de Gómara 1552/2003, 258.

¹⁰⁵ Ortiz de Montellano 1978, 611–617; Restall 2003, 105.

¹⁰⁶ Adorno 1988, 246–251, 254.

¹⁰⁷ Elliott 1989, 32.

2.6. Käännytystyö

Pappeihin liittyvistä negatiivisista puolista huolimatta konkistadorit pyrkivät heidän kristillistämiseensä. Uusien liittolaisten kohdalla Cempoalassa espanjalaiset tuhosivat jumalankuvat. Tilalle annettiin Neitsyt Mariaa ja Jeesus-lastaa esittävä kuva, joka sijoitettiin puhdistettuun temppeliin. Sitä hoitamaan laitettiin neljä *papaa*, joiden hiukset oli leikattu ja vaatteet vaihdettu. Heidän tehtäväkseen tuli kuva-alttarin koristelu kukin ja kynttilöiden sekä suitsukkeiden polttaminen sille. Kristinuskon perusteet selitettiin mukana olleen katolisen papin ja tulkkien välityksellä.¹⁰⁸ Díaz ei vaikuta pitäneen Marian kuvan antamista entisten pahoista palvojen käsiin mitenkään ihmeellisenä. Miksi?

Selityksiä on kahdenlaisia. Vaikka paholainen aikaansaannoksineen olikin Díazin kuvauksessa ilmeinen pelon kohde, ei hänen aikanaan paholaista käsitetty kristillisen Jumalan vihollisena vaan tämän tahdon välineenä.¹⁰⁹ Paholainen oli osa aikakauden espanjalaisten maailmankuvaa, kaitselemususkoo, jossa kaikki tapahtui Jumalan tahdosta. Ajankohdan katolisuus ei ollut vielä puhtasoppista. Inkvisitio sallikin konkistadorien harjoittaman astrologian ja harhaoppiset parantamistaidot sekä muun taikauskon, kunhan näiden harjoittajat vain todistivat kristinuskoo. Espanjassa vaino kohdistui kulttuurisiin ja etnisiin vähemmistöihin kuten juutalaisiin ja maureihin. Näiden tapojen sekä uskonnon hävittämisellä niemiä pyrittiin yhdistämään. Toisin sanoen tuolloin kristityn Jumalan vihollinen ei ollut paholainen vaan juutalaisten Jahve.¹¹⁰

Toisen selityksen tarjoavan Fernando Cervantesin mukaan Cortésin harjoittaman käännytystyön takana oli hänen muita espanjalaisia positiivisempi käsitys intiaanien luonteesta. Komentaja piti intiaaneja normaaleina ihmisinä, jotka olivat sivistyksessään ”lähes espanjalaisten veroisia”. Heidän virheensä eivät johtuneet paholaisesta vaan inhimillisestä heikkoudesta. Neitsyt Marian kuvien ja ristien jättäminen entisten intiaanipappien huomaan osoittaa Cortésin uskoneen, että saatuaan ensin kuulla saarnan kristinuskosta intiaanit huomaisivat ja korjaisivat virheensä. Tätä luuloa osoittaa hänen

¹⁰⁸ Díaz del Castillo I, 196–200. Vastaavia kohtia, kenties Díazin lainaamia mm. López de Gómara 1552/2004, 63, 67–68, 84–85

¹⁰⁹ McGrane 1989, 13.

¹¹⁰ Vázquez Chamorro 2000, 11–15.

tallentamansa tieto, jonka mukaan Montezuma olisi sanonut atsteekkien harhautuneen alkuperäisistä seremonioistaan. Cervantes kuitenkin korostaa, että Cortésin kirjeet on laadittu huolellisesti Espanjan hallitsijan hyväksynnän saamiseksi toiminnalleen. Cervantes on myös havainnut, ettei Díaz jakanut komentajansa sympaattista suhtautumistapaa. Osoituksena tästä oli paholaiseen samaistaminen.¹¹¹ Erikoiselta myös vaikuttaa Díazin tapa korostaa, että kristinuskoa saarnattiin joka kaupungissa selkeästi perustelemalla ja että intiaanit ymmärsivät kaiken heille uskonnosta selostetun.¹¹² Nämä väitteet viittaavat Díazin yritykseen oikeuttaa valloitusta niillä perusteilla, jotka hän omaksui Las Casasin vastustajan Juan Ginés de Sepúlvedan kirjoituksista. Rolena Adorno uskoo Díazin kannattaneen Sepúlvedan määrittelemää neljää syytä oikeutetulle sodalle intiaaneja vastaan. Niitä olivat 1) intiaanien oletettu kyvyttömyys hallita itseään, 2) tarve lopettaa ihmisuhraus, 3) viattomien suojeleminen ja 4) evankeliumin saarnaaminen. Lisäksi Adorno on havainnut Díazin vaatineen konkistadoreille lähetyssaarnaajia enemmän arvostusta, sillä he olivat hänen mukaansa tuoneet kristinuskon Meksikoon.¹¹³ Onnistunut kristinuskon juurruttaminen intiaanien keskuuteen olisi täyttänyt ensimmäistä lukuun ottamatta kaikki muut Sepúlvedan oikeutetun sodan perusteet. Paitsi että käännytystyö oli tavoite jo sinällään, sen avulla intiaanit olisi saatu lopettamaan ihmisten uhraaminen.

Totuus saattoi olla hieman erilainen kuin Díazin tarkoituksenhakuinen kuva kristinuskon omaksuvista alkuperäiskansoista. Huolimatta joukkokäännyttämisistä intiaanit jatkoivat vanhan uskontonsa tapoja kuten kuvainpalvontaa, ihmisuhrausta ja veren vuodatusta, vielä pitkään.¹¹⁴ On mahdollista, että intiaanit ymmärsivät espanjalaisten saarnaamisen kaikkea muuta kuin Díazin kuvaamalla tavalla. Pitkään tutkijoiden keskuudessa on käsitelty kristinuskon juurruttamista Amerikan intiaanien keskuuteen käännyttämisen

¹¹¹ Cervantes 1994, 11–12 vrt. Hassig 1999, 61. Itse asiassa Cortés mainitsi Hondurasin retkellä intiaaneille kerrotun, että heidän uskonsa oli paholaisen juonia. Tämän perusteella Cortésin käsitys ei ehkä ollutkaan niin myötätuntoinen. Kuitenkin Cortésin kirjeissä kääntyminen tapahtui aina vapaaehtoisesti ja intiaanit jopa ilahtuivat kuultuaan entisen uskonsa ”virheellisyydestä”. He saattoivat jopa itse tuhota jumalankuvansa. Cortés 1519. Ensimmäinen kirje.; Cortés 1520. Toinen kirje.; Cortés 1526. Viides kirje.

¹¹² Díaz del Castillo I, 182, 268–269, 305.

¹¹³ Adorno 1992, 212–214. Huomaa viite 14. Erilaisen tulkinnan kristinuskon levittämisen syistä on esittänyt Cervantes 1994, 8–9 vrt. Hassig 1999, 144–145.

¹¹⁴ Cervantes 1994, 13–14; Rawlings 2002, 110–113. Peru lienee tästä ääriesimerkki, sillä siellä espanjalaiset eivät koskaan pystyneet kääntämään kristinuskoa intiaanien kielen termeille. Espanjalaiset ja intiaanit säilyivät siten Perussa eri sivilisaatioina, joilla molemmilla oli oma kirkkonsa.

käsitteellä. Tämä on nykyään kyseenalaistettu. Intiaanien on havaittu omaksuneen uuden uskonnon eri tasoilla sen sijaan, että he olisivat täydellisesti korvanneet vanhan uskontonsa uudella, kuten papit ja lähetyssaarnaajat asian ymmärsivät. Intiaanit harvoin ymmärsivät kristillisten rituaalien todellisen merkityksen. Esimerkiksi eräät Kanadan alkuperäisasukkaat ymmärsivät kasteen pyhänä ystävyuden merkinä liitosta ranskalaisten kanssa. Taustalla saattoi myös vaikuttaa halu saada haltuunsa eurooppalaista teknologiaa sekä käydä kauppaa tulokkaiden kanssa. Pohjoisessa Meksikossa 1600-luvulla intiaanit kääntyivät kristinuskoon, koska he halusivat käyttöönsä pappien oletetut yliluonnolliset voimat etenkin uusia eurooppalaisperäisiä sairauksia vastaan. Samalla he tavoittelivat suojaa sotilaalliselta valloitukselta, orjuutukselta ja eurooppalaisten uudisasukkaiden väärinkäytöksiltä sekä halusivat solmia kaupallisia suhteita.¹¹⁵ Näiden lisäksi on huomattava konteksti, jossa Díaz kertoi kristinuskoa julistetun eli sotilaallisen voiton jälkeen. Mesoamerikan kulttuuripiirissä voitto riitti todistamaan voittajan jumalien voiman. Taistelun hävinnyt kansa otti uuden jumalan avosylin osaksi aikaisempaa jumalperhettään.¹¹⁶ Jos konkistadorit ehdottivat tai yrittivät tuhota jumalankuvat muissa tilanteissa, se sai osakseen torjuvia tai vihaisia reaktioita.¹¹⁷

Kaiken edellä mainitun ohella on Mesoamerikan kohdalla huomioitava ero kristinuskon ja mesoamerikkalaisen jumaluuden käsittämisen välillä. Kuten luvussa 2.4 todettiin, nahuatlin kielen *teotl* ei vastaa kristinuskon jumalaa. Atsteekkien kulttuuripiirissä jumalat edustivat sekä hyvää että pahaa. Esimerkiksi Quetzalcoatl-jumalaan liitettiin lempeä puoli. Tällöin hänet liitettiin aurinkoon ja hänen uskottiin omanneen erityistä sympatiaa ihmiskuntaa kohtaan. Vastakohtana tämä jumala nähtiin tuonpuoleisessa toimivana hirviömäisenä demonina. Negatiiviset ja tuhoavat voimat eivät olleet positiivisten ja rakentavien vihollisia, vaan molemmat olivat kosmoksen oleellisia osia. Elämä tuli kuolemasta, luominen tuhosta ja kaaos oli yhtä tärkeä harmonian kanssa. Tässä

¹¹⁵ Griffiths 1999, 2–7, 11–12.

¹¹⁶ Cervantes 1994, 42–43. Ks. myös Megged 1995, 62, 69. Kaupungin päätempelin tuhoaminen merkitsi yleensä taistelun päättymistä. Se oli paitsi osoitus paikallisten jumalien tappiosta myös sotilaallinen katastrofi. Tempelit olivat yleensä kaupunkien vahvimmin linnoitettuja rakennuksia. Niiden tuhoaminen merkitsi hyökkääjän onnistuneen murskaamaan puolustajien vastarinnan. Samalla niiden valtaus esti puolustajia pääsemästä käsiksi tempelien lähistöllä sijainneisiin asevarastoihin. Hassig 1995, 105; Hassig 1999, 27–28.

¹¹⁷ Díaz del Castillo I, 122, 129, 195–198, 388–389.

ajatusmaailmassa täydellisen hyvä tai paha olento oli mahdottomuus. Hyvältä olisi puuttunut oleellinen voima pysäyttää, jotta se olisi voinut luoda. Vastaavasti julma paholainen ei olisi kyennyt luomaan ja sitä kautta pysäyttämään. Kaiken huipuksi muut syrjäyttävä ja paikkansa ainoana jumalana vaatinut olento vaaransi koko kosmisen järjestyksen. Myös paholaisen kohdalla intiaanit ymmärrys saattoi poiketa käännäyttäjien haluamasta. Kun espanjalaiset yhdistivät intiaaneille puhuessaan ihmishuikouksen paholaiseen, niin intiaanit saattoivat nähdä sen uutena jumalana sen sijaan, että olisivat pitäneet sitä pelättävänä tai vältettävänä vihollisena. Samoin kävi kristillisten pyhimysten kohdalla ja tätä käännäytystyön tekijät saattoivat jopa rohkaistakin.¹¹⁸ Atsteekkien maailmankuvan perusteella Díazin ja muiden konkistadorien käsitykset intiaanien jumalten korvaamisesta kristinuskon Jumalalla vaikuttavat alkuperäiskansojen maailmankuvan ymmärtämättömyydestä johtuvilta.

Díazin käsitys käännäytystyöstä poikkesi muista selonteista siinä, että hän kannatti pakkokäännäytystä. Kun muut konkistadorit korostivat intiaanien luopuneen jumalankuvistaan vapaaehtoisesti, Díaz mainitsi espanjalaisten tuhonnen Cempoalassa jumalankuvat päällikön henkeä uhkaamalla.¹¹⁹ Tässä hän vaikuttaa ottaneen niin Gómaran kuin Las Casasin ajatukset konkistadorien toimien tueksi.¹²⁰ Lopputulos oli kuitenkin sama: intiaaneille kerrottiin hänen mukaansa kristinuskon piirteet perusteellisesti ja siihen tapaan, että nämä kaiken ymmärsivät. Hänellä ei siten vaikuta olleen mitään käsitystä uuden uskon omaksumisen tavoista. Tähän pyrkivät vasta valloittajien jälkeen Meksikoon saapuneet lähetyssaarnaajat 1500-luvun loppupuoliskolla. Ajan kanssa nimittäin havaittiin alkuperäisväestön uskonnon jumalankuvien tuhoaminen virheelliseksi, sillä se tehtiin ottamatta selvää niiden takana vallinneesta kosmologiasta. Samalla käsitys intiaanien uskonnon kuvainpalvonnasta asetettiin kyseenalaiseksi teologien kuten Las Casasin toimesta. Hän lähti kirjoituksissaan siitä, että kuvainpalvonta ei ollut itse kuvien vaan niiden edustamien yliluonnollisen voimien kunnioitusta. Tämä oli sama kuin katolinen käsitys pyhäinkuvien luonteesta

¹¹⁸ Cervantes 1994, 41–42, 47, 52, 54. Ks. myös Clendinnen 1985, 84–85; Townsend 2003, 23–24. Viite 38.

¹¹⁹ Díaz del Castillo I, 199–200.

¹²⁰ Gómara totesi pakkokäännäytysten olleen oikeutettua, koska uhraaminen ja kannibalismi olivat Jumalan lain ja luonnon vastaisia. López de Gómara 1552/2003, 67–68. Las Casas kannatti intiaanien käännäytystä, mutta siinä sai turvautua voimankäyttöön vain vastarintaa kohdattaessa. Rawlings 2002, 105–106.

osana kristillisiä rituaaleja. Kuten jo konkistadorien harjoittama käännytystyö osoittaa, kuvat olivat tärkeä osa katolisuutta ja käännytystä. Visuaalisten tuntojen johtava rooli tiedettiin. Jumalankuvat kuten veistokset, pyhäinkuvat ja pyhainjäännökset auttoivat rituaalien muistiin painamisessa ja niitä oli vaikea korvata millään muulla. Erityisesti uuden uskon opettamisessa intiaaneille ei ilman näitä visuaalisia apuja pärjännyt.¹²¹ Díazin vakuuttelu siitä että kristinusko selitettiin tavalla, jonka intiaanit ymmärsivät, saattoi johtua tästä teologien valloituksen jälkeen käymästä keskustelusta sekä aikaisemman konkistadorien harjoittaman käännytystyön kyseenalaistamisesta. Vain onnistunut käännytys olisi täyttänyt hänen tukenaan käyttämänsä Sepúlvedan ehdot oikeutetulle sodalle.

3. ”Kuin Medina del Campon markkinoilla”: atsteekkien pääkaupunki Tenochtitlan ja Díaz

3.1. Tuttua ja ihmeellistä: onnistunut vertailu omaan kulttuuriin

Ja kun näimme kaikki nuo veteen rakennetut kaupungit ja kylät, ja muut kaupungit kuivalla maalla, ja tuon suoran ja tasaisen Méxicoon johtavan tien, me olimme hämmästyneitä ja sanoimme sen vaikuttavan Amadíksen kirjan asioilta ja lumoukselta, noiden veden keskellä olevien suurten tornien ja *cujen* ja rakennusten vuoksi ja kaikki kalkkia ja kiveä; ja jotkin meistä sotilaista jopa sanoivat tämän olevan unta. Eikä ole ihme että kirjoitan tähän tapaan, koska täytyy pitää mielessä, että en tiedä miten kertoisin asioista joista ei ollut ennen kuultu tai uneksittu.¹²²

¹²¹ Megged 1995, 64, 69–70.

¹²² Y desde que vimos tantas ciudades y villas pobladas en el agua, y en tierra firme otras grandes poblaciones, y aquella calzada tan derecha por nivel como iba a México, nos quedamos admirados, y decíamos que parecía a las cosas y encantamiento que cuentan en el libro de Amadís, por las grandes torres y cues y edificios que tenían dentro en el agua y todas de cal y canto; y aun algunos de nuestros soldados decían que si aquello que aquí si era entre sueños. Y no es de maravillar que yo aquí lo escriba desta manera, porque hay que ponderar mucho en ello, que no sé cómo lo cuente, ver cosas nunca oídas ni vistas y aun soñadas, como vimos. Díaz del Castillo I, 310–311.

Yllä olevaan tapaan Díaz kuvasi näkyä, jonka hän tovereineen kohtasi pengertiellä lähestyessään pääkaupunki Tenochtitlania. Matthew Restall on selittänyt Díazin kyvyttömyyttä selittää näkemäänsä sillä, ettei hän voinut kuvata Tenochtitlania oman kielensä käsitteillä. Epäonnistuttuaan tässä hän yritti verrata näkyä Amadís de Gaulan, konkistadorien lukemistoon kuuluneen keskiaikaisen kirjan, kuvitteelliseen maailmaan.¹²³ Mutta miltä Díaz silmien eteen levittäytynyt atsteekkien pääkaupunki näytti valloituksen aikana?

Tenochtitlan poikkesi rakennustavaltaan muista atsteekkien kaupungeista¹²⁴. Tavallisesti kaupungit oli järjestetty suorakaiteenmuotoisen aukion ympärille, jota tärkeät uskonnolliset ja hallinnolliset rakennukset kuten temppelit ja palatsit ympäröivät. Tämä keskusalue oli suunniteltu tarkasti astronomisten periaatteiden mukaan. Keskuksen ulkopuolelle ei kaupunkisuunnittelu enää ulottunut, joten eri rakennukset olivat hajallaan ympäri kaupunkia. Tavallisten asukkaiden talot olivat pieniä savitiilistä rakennettuja asumuksia.¹²⁵ Sen sijaan koko Tenochtitlanin rakentamisen tarkoituksena oli vaikutuksen tekeminen sekä alamaisiin että kaukaa saapuneisiin vierailijoihin. Suunnitelmallisuuden tarkoituksena oli osoittaa hallitsijoiden mahtia. Kaupungissa ja siihen liitetystä Tlatelolcossa oli useita palatseja ja temppeleitä, jotka kaikki olivat vaikuttavia rakennuksia. Eräänä vaikutuksen tekijänä oli jo kaupungin koko: 13 neliökilometrin saarella asui ehkä 200 000¹²⁶ asukasta. Suuri väestömäärä vaati tarkkaa rakentamista ja

¹²³ Restall 2003, xiii, xv.

¹²⁴ Mesoamerikan kaupunkien kohdalla tulee pitää mielessä niiden erot suhteessa eurooppalaisiin asutuskeskuksiin. Kaupunkien suunnittelun perusteena toimii liikennevirtojen auttaminen. Atsteekkien ajan Meksikon kohdalla tämä seikka ei päde kuormaeläimien ja pyörällisten kulkuneuvojen puuttuessa. Sen vuoksi katuja ja pengerteitä oli vähän ja niillä oli lähinnä rituaalista merkitystä. Kaupunkisuunnittelu korosti pääsyä tiettyihin paikkoihin sekä topografisten tai ideologisten piirteiden tärkeyttä. Näiden lisäksi tulee huomioida se, että joillain rakennuksilla saattoi olla eri tarkoitus kuin Euroopassa. Esimerkiksi muurilla ei välttämättä ollut puolustusfunktiota etenkin, kun alueen sodankäyntitavat poikkesivat suuresti eurooppalaisten vastaavista. Merkitys saattoi olla poliittinen alueen rajaajana tai sosiaalinen, jolloin muuri erotti eri ihmisryhmät toisistaan. Muuri saatettiin myös pystyttää pitämään ihmiset tai eläimet sen sisäpuolella eikä pitämään muita ulkona. Sabloff 1989, 28. Nämä seikat tulee huomioida eurooppalaisen kulttuurin mukaan asioita havainnoivien konkistadorien selontekoja tarkastellessa samoin kuin Tenochtitlanista tehtyjen tutkimustenkin kohdalla.

¹²⁵ Smith 2003, 175–176.

¹²⁶ Tutkijoiden arviot valloitusta edeltäneen Tenochtitlanin asukasluvusta vaihtelevat 60 000 ja miljoonan asukkaan välillä noin 200 000 ollessa yleisin arvio. Euroopassa vain Napoli ja Konstantinopoli olivat väkimäärältään samankokoisia. Thomas 2005, 277, 612–613. Vertailun vuoksi todettakoon, että Espanjan suurimmassa kaupungissa Sevillassa oli noihin aikoihin noin 60 000 asukasta. Clendinnen 1985, 46–47; Clendinnen 1991a, 18.

kaupunki oli rakennettu huolellisesti ruudukkomallin mukaan.¹²⁷ Pääkaupunkiin saapuneita konkistadoreja katsomaan kerääntyneiden ihmisten suunnaton määrä oli jo yksi Díazia ihmetyttänyt seikka.¹²⁸

Osalle Tenochtitlanissa näkemistään asioista Díaz näytti löytäneen vertailukohtia omasta kulttuuristaan. Tlatelolcon suurella torilla hän kertoi myyntiartikkeleiden olleen esillä kuten kotikaupunkinsa Medina del Campon markkinoilla.¹²⁹ Itse torin hän väitti olleen paljon Salamancan vastaavaa suurempi ja leveämpi. Orjia oli myynnissä yhtä paljon, ”kuin portugalilaiset tuovat Guineasta”. Jopa itse kaupungille löytyi vertailukohta hieman kauempaa: Díaz totesi sen olleen rakennettu veteen Venetsian tapaan. Kun vertailumahdollisuuksia ei näyttänyt löytyneen tarpeeksi, hänen täytyi täydentää torin kuvausta asetoveriensä toteamuksilla. Nämä eivät Díazin mukaan olleet nähneet Roomassa, muualla Italiassa tai Konstantinopolissa niin suurta, järjestelmällistä ja täynnä väkeä olevaa toria.¹³⁰ Nämä tiedot kyseenalaistavat luvun alussa mainitun väitteen siitä, ettei Díaz pystynyt kuvaamaan Tenochtitlania kielensä käsitteillä. Tulkinnan takana ollut Restall perusti väitteensä Díazin kommenttiin näkymästä, joka hänelle avautui pääkaupunkia ympäröivällä järvellä.¹³¹ Itse asiassa Díaz ihmetteli enemmän itse maisemaa ja muita järven läheisyydessä sijainneita kaupunkeja kuin Tenochtitlania. Sitä paitsi järvimaiseman vertaus Amadís de Gaulan maailmaan esiintyy lähes identtisenä Gómaran teoksessa ja vieläpä aivan eri tilanteessa. Siinä kirjoittaja kuvasi jokea ylittämässä olleiden espanjalaisten näkemää luonnonmuodostelmaa, jossa vesi virtasi kivilaatan läpi siinä olleista useista halkeamista. Tämä näky oli Gómaran mukaan kuin ”satu tai lumous Amadís de Gaulasta”.¹³² Lisäksi Hugh Thomasin mukaan Tenochtitlanin vertaus Amadís de Gaulan maailmaan ei sovi sikäli, ettei teoksessa mainita Díazin kuvauksessa esiintyviä torneja tai kauniita kaupunkeja. Thomas pitää mahdollisena, että Díaz ei joko ollut lukenut kyseistä teosta tai sitten hän vain muisti lukemansa väärin.¹³³ Näin ollen Díazin vertaus vaikuttaa vain Gómaran teoksesta kopioidulta

¹²⁷ Smith 2003, 184–188.

¹²⁸ Díaz del Castillo I, 312. Myös Cortés korosti kaupungin suurta väkimäärää ja totesi sen olleen Sevillaa tai Córdobaa suurempi. Cortés 1520. Toinen kirje.

¹²⁹ Vertaus ei ole mitenkään vähäpätöinen, sillä Medina del Campon suuret markkinat olivat koko Espanjan tunnetuimmat. McKay 1977, 171; McAlister 1989, 61.

¹³⁰ Díaz del Castillo I, 93, 330–334.

¹³¹ Restall 2003, xiii, xv.

¹³² López de Gómara 1552/2003, 381.

¹³³ Thomas 2005, 275.

kaunokirjalliselta tyylikeinolta, jonka hän on istuttanut sille sopimattomaan kohtaan. Tämä seikka sekä Díazin vertailut Tenochtitlanin ja Espanjan kaupunkien piirteiden välillä sekä samanlaisten ymmärtämistapojen esiintyminen muissa selonteissa¹³⁴ asettavat Restallin tulkinnan kyseenalaiseksi.¹³⁵

3.2. Kauneus on katsojan silmässä – Tenochtitlanin kauniit puolet ja niiden korostamisen syy

Díazin kiinnostuksen kohteena näyttävät olleen kaikki kauniilta näyttävät asiat. Jo Iztapalapassa hän ihasteli palatseja, joihin hänet tovereineen majoitettiin. Ne ja espanjalaiset vastaanottaneiden päälliköiden loisto tekivät konkistadoreihin suuren vaikutuksen. Díazin mukaan palatsit olivat suuria, hyvin rakennettuja ja hienosti koristeltuja. Palatsin lisäksi kaupungin puutarha oli hänen ihailunsa kohteena. Hän oli ällistynyt lukuisista eri puista ja kukista tuoksuineen sekä puutarhassa olleesta lammesta vesilintuineen. Kaikki oli koristeltu maalauksin eikä Díaz omien sanojensa mukaan tuota kaikkea katsellessaan uskonut samanlaista maata löydettävän koko maailmasta. Samanlaisia ihmettelyn kohteita hän löysi myöhemmin Tenochtitlanista. Siellä hän ihaili Montezuman puutarhoja sekä taloa, jossa oli kaikenlaisia lintulajeja.¹³⁶ Díaz näyttikin arvostaneen kaupungeissa eniten juuri hienoja puutarhoja. Hänen mielestään Uuden Espanjan hienoin kaupunki oli Huaxtepeque (oik. Huaxtepec). Tälle hän ei teokseensa muuta perustelua tallentanut kuin kaupungissa olleen ”hienoimman hänen koskaan näkemänsä” puutarhan.¹³⁷ Vastaavanlaista aistihavaintoihin tukeutumista on havaittu muissakin Amerikasta laadituissa selonteissa. Tilanteissa joita oma kieli ei pysty

¹³⁴ Cortés 1520. Toinen kirje; El Conquistador Anonimo 1866, kpl XX. Molemmat käyttivät esimerkiksi samaa vertausta Salamancan aukioon kuin Díazkin.

¹³⁵ Clendinnen 1991a, 16–17 mukaan selontekojen ajoittaiset maininnat vertailun mahdottomuudesta Espanjan ja Tenochtitlanin välillä voidaan selittää selontekojen laatijoiden, varsinkin Cortésin, halulla tehdä vaikutus lukijoihin.

¹³⁶ Díaz del Castillo I, 311, 326. Myös Cortés pani puutarhat ja niiden tuoksuvat kasvit merkille niin Tenochtitlanissa kuin Huaxtepecissäkin. Samoin hän korosti Montezuman palatsin ja monien muiden rakennusten hienoutta. Kauneuden arvostaminen näkyi siten myös hänen kirjeissään. Cortés 1520. Toinen kirje.; Cortés 1522. Kolmas kirje. Palatseja ihaili myös Aguilar etenkin niiden suuren koon ja koristeellisuuden vuoksi. Aguilar 1560/2000, 173. Tapian mukaan lintujen ja muiden eläinten tarkoituksena oli osoittaa suuruutta. Tapia 1545/1866.

¹³⁷ Díaz del Castillo I, 328–329, 338. Huaxtepecin alue tunnettiin ennen valloitusta kasvisparantajistaan ja valloituksen aikaan siellä sijaitseva Montezuman kasvitieteellinen puutarha. Pardo 1999, 165.

kuvaamaan, on vetoaminen aistihavaintoihin sekä vartaloon yhdistäminen ainoa tapa tuoda lähemmäksi ja takaamaan ”todellisuus joka on kadonnut kielessä”.¹³⁸ Díazin kohdalla tämä väite ei tunnu sopivalta. Hugh Thomas on Díazin puutarhakuvausten kohdalla havainnut, että vanha konkistadori väitti siellä olleen ruusuja, vaikka niitä ei vielä tuolloin ollut Meksikossa.¹³⁹ Itse asiassa Díaz kutsui ruusuja ”maan ruusuiksi” (rosas de la tierra). Ne olivat hänen mukaansa hyvätuoksuisia ja niitä oli useaa eri väriä.¹⁴⁰ Tämän perusteella hän ei tarkoittanut ruusuilla eurooppalaisia kukkia vaan hän käytti jälleen oman kulttuurinsa käsitettä uuden asian ymmärtämiseen. Tässä tilanteessa Díaz ei jäänyt pelkän aistihavainnon varaan. Hän käytti oman kulttuurinsa vertailukohtia samaan tapaan kuin edellisen luvun Tenochtitlanin kuvauksenkin kohdalla.

Sen sijaan aistihavaintoina mieleen jääneet muistot olivat ainoa asia, joka hänelle oli näkemästään jäänyt jäljelle. Hän nimittäin tallensi kirjaansa puutarhoista kertoessaan haikeasävyisen maininnan, että ”tuo kaikki on nyt tuhottu eikä mitään ole jätetty pystyyn”.¹⁴¹ Tuhon vuoksi hän on voinut kuvailla näkemästään vain aistiensa kokemuksia. Tuhottuun puutarhaan ei ole voinut enää myöhemmin tutustua paremmin, kuten pakostakin kävi Guatemalan intiaanien ja heidän kulttuurinsa kohdalla.

Kauneuden korostamisella saattoi myös olla käytännöllinen tarkoitus. Jo reconquistan aikana Espanjan kuninkaille oli tärkeää sotilaallisten toimien laillisuus, jotteivät he joutuisi Jumalan epäsuosioon. Laillisuutta noudattivat myös konkistadorit.¹⁴² Eräs Díazin tallentama tilanne vaikuttaa kirjoitetun tätä silmällä pitäen. Tenochtitlanin piirityksen aikana hän kertoi erään munkin kavunneen rahastonhoitajan kanssa korkean *cun* huipulle katsomaan maisemaa järvellä. Katsoessaan Tenochtitlania, järveä ja siellä liikkunutta suurta kanoottimäärää nämä Díazin mukaan totesivat, että ”meidän” tulemisemme Uuteen Espanjaan ei ollut ihmisten työtä vaan osoitus espanjalaisten tukena olleesta Jumalan armosta.¹⁴³ Ilmeisesti Díazille riitti todisteeksi Jumalan tahdosta se, että Hän oli espanjalaiset niin kauniiseen ja mahtavaan paikkaan johdattanut. Ja tällä teollaan Jumala

¹³⁸ Pagden 2004, xxxiv–xxxv.

¹³⁹ Thomas 2005, 702. Viite 58.

¹⁴⁰ Díaz del Castillo I, 199, 265.

¹⁴¹ “Ahora toda esta villa está por el suelo perdida, que no hay cosa en pie”. Díaz del Castillo I, 311.

¹⁴² Pagden 2004, xxiv–xxv.

¹⁴³ Díaz del Castillo II, 36.

olisi Díazin mukaan halunnut konkistadorien valtaavan maan itselleen. Lienevätkö Tenochtitlanin kauniiden puolten korostamiset palvelleet tätä samaa tarkoituksena? Samanlainen ilmiö on havaittavissa yleisesti espanjalaisissa selonteissa. Valloittajat pyrkivät kuvaamaan valloittamansa tai löytämänsä alueet mahdollisimman edullisessa valossa, sillä he pyrkivät saamaan kruunulta luvan valloitukseen sekä hallinnollisia virkoja vallatulta alueelta. Pelkkä maa ei kruunulle riittänyt, vaan siellä tuli olla saatavissa tuottoa tuleville siirtokunnille esimerkiksi jalometallien ja intiaanityövoiman muodossa.¹⁴⁴ Sellaisen maan olisi tarjonnut näkymä, jonka Díaz tallensi kuninkaalle lähettämäänsä teokseen Tenochtitlania ympäröivältä järveltä. Tämä saattaa selittää kauneuden ihailun Tenochtitlanin kohdalla, mutta ei aiemmin havaittua temppelien hienouden korostamista. Konkistadorien paholaisina pitämille jumalille omistettuja temppeleitä on vaikea pitää tuottavina valloituskohteina. Ilmeisesti tässä kohden niiden kauneudella ei ollut kuin esteettistä merkitystä.

3.3. Kaupungin huonot ja huomaamattomat puolet

Seuraavaksi tarkastelun kohteena ovat Díazin Tenochtitlanissa negatiivisina kokemat asiat. Luvussa 2.3 todettiin, kuinka Díaz kuvasi Huitzilopochtlin temppelin ja sen lähirakennuksien ihmisuhraukseen liittyviä asioita paholaiseen ja helvettiin liittyvällä sanastolla. Näiden rakennusten lisäksi vastaavaa kielenkäyttöä löytyy Montezuman eläintalon kohdalta. Siellä hän sanoi pidetyn monia jumalankuvia, joita atsteekit kutsuivat vihaisiksi jumaliksi (dioses bravos). Niiden joukossa oli kaikenlaisia petoeläimiä kuten tiikereitä, kahdenlaisia leijonia¹⁴⁵, susien sekä kettujen kaltaisia eläimiä sekä pienempiä lihansyöjiä ja erilaisia myrkyllisiä käärmeitä. Näiden eläinten Díaz väitti olleen omistettu jumalankuville ja pitäneen niille seuraa. Ja hänestä eri eläinten karjunta, ulvonta ja sihinä kuulostivat kauhealle ”kuin olisi ollut helvetissä”. Ja syykin oli ilmeinen: Díazin mukaan ”tuossa kiroitussa talossa” oleville eläimille syötettiin uhrattujen intiaanien ja myöhemmin myös uhrattujen espanjalaisten

¹⁴⁴ Restall 2003, 65–67. Tällaista Cortésin kirjeet ovat täynnä varsinkin hänen kuvauksensa Montezuman valtakunnasta. Cortés 1520. Toinen kirje.

¹⁴⁵ Leijonat ja tiikerit olivat ilmeisesti puumia ja jaguaareja. Díaz del Castillo 1963, 78. Kääntäjän huomautus viitteessä 1.

ruumiita.¹⁴⁶ Kaikki huono Tenochtitlanissa liittyi siten ihmishuuhkaukseen ja etenkin Díazin toverien uhraamiseen.

Díazilta jäi joitain seikkoja havaitsematta Tenochtitlanissa. Tällaisia olivat esimerkiksi *chinampa*-viljelykset. Ne olivat suoperäisestä maasta muokattuja peltoja, jotka tarjosivat hedelmällisen kasvualustan esimerkiksi maissille. Arkeologien arvioiden mukaan *chinampat* kattoivat huomattavan alan Tenochtitlanin ympäristössä.¹⁴⁷ Onkin outoa, etteivät Díaz tai muut konkistadorit mainitse niitä selonteoissaan. Muita huomiota vaille jääviä seikkoja olivat monet kaupungin keskusaukiolla sijainneet rakennukset. Aikakaudelta peräisin olevan piirroksen perusteella siellä sijaitsi temppelien lisäksi muun muassa pallopelikenttä. Pallopelillä tiedetään olleen tärkeä uskonnollinen sekä urheilullinen merkitys atsteekkien uskomusmaailmassa.¹⁴⁸ Pallopelikenttien puuttuminen kuvauksesta on sitäkin oudompaa, kun Gómaran kertoman perusteella Montezuma vei espanjalaiset usein katsomaan pelejä Tenochtitlanin kentälle.¹⁴⁹ Mikäli tämä tieto pitää paikkansa, Díaz ei ehkä itse ollut mukana näissä tilanteissa tai sitten hän ei ole pitänyt peliä mainitsemisen arvoisena asiana teoksessaan. Hän näytti pitäneen pääasiassa vain valloituksen vaiheita tärkeänä. Useissa teoksensa kohdissa hän ikään kuin palaa takaisin aiheeseen, lopettaen kesken jonkin vähäpätöisemmäksi arvioimansa asian kuvauksen.¹⁵⁰ Gómaran teos puolestaan vilisee erilaista intiaaneista kertovaa kansatieteellistä aineistoa, jota Díaz ei syystä tai toisesta ole kopioinut teokseensa.¹⁵¹ Nämä tiedot eivät nimittäin kerro valloituksen tapahtumista. Ehkäpä samasta syystä Díaz ei ole omistanut muiden kaupunkien kuvaukselle teoksessaan kuin muutaman maininnan. Gómara puolestaan on antanut niistä perusteellisia kuvauksia.¹⁵² Tärkeintä Díazille oli itse valloitus ja muu espanjalaisten sankaruutta korostava aines.

¹⁴⁶ Díaz del Castillo I, 326–327. Cortés ei ole kyseistä taloa kuvatessaan maininnut mitään siellä olleista jumalankuvista tai uhrattujen ruumiiden syöttämisestä eläimille. Myös kaikki Díazin kaltainen helvettisanasto puuttuu. Cortés 1520. Toinen kirje. Tapia on maininnut kyseisen talon, muttei ole Cortésin tavoin verrannut sitä helvettiin. Tapia 1545/1866. Todennäköisesti Díaz lainasi tiedot Gómaralta, sillä hänen kuvauksensa talosta on vastaavalla tavalla negatiivissävyinen. López de Gómara 1552/2003, 151–152.

¹⁴⁷ Clendinnen 1985, 77; Smith 2003, 70, 186. Katso kuva 8.8. sivulla 186. Tapia 1545/1866 viittasi ilmeisesti näihin viljelmiin, kun mainitsi atsteekkien Tenochtitlanin perustamisesta ja siitä, että asukkaat viljelivät siellä ”tietyllä tavalla”.

¹⁴⁸ Smith 2003, 175, 221–222 ks. kuva 10.5. kuvateksteineen, 232–233.

¹⁴⁹ López de Gómara 1552/2003, 145–146.

¹⁵⁰ Esim. Díaz del Castillo I, 102, 141.

¹⁵¹ Esim. López de Gómara 1552/2003, luvut 200–248.

¹⁵² Esim. Díaz del Castillo I, 179. Gómara on kuvannut perusteellisesti esimerkiksi Tlaxcalan kaupunkia. López de Gómara 1552/2003, 150–152.

Kenties samasta syystä Díaz piti Tenochtitlaniin saapumista ihmeellisenä asiana. Hänen mukaansa espanjalaisten mielissä olivat heidän aiemmin muissa kaupungeissa kuulemansa varoitukset, että heidät kaikki surmattaisiin heti pääkaupunkiin saavuttuaan. Nämä uhkakuvat mielessään noin 400 miehen joukko kuitenkin päätti edetä Tenochtitlaniin ja vangita suuren Montezuman, maan kuninkaan, hänen omassa palatsissaan. Tällainen oli Díazin mielestä ennenkuulumatonta rohkeutta. Vanhana miehenä tapahtumia ajatellessaan hän uskoi kaiken tapahtuneen Jumalan johdatuksen vuoksi.¹⁵³ Tutkijat ovatkin pohtineet kysymystä, miksi espanjalaisten annettiin liittolaisineen edetä Tenochtitlaniin. Ross Hassig selittää tämän johtuvan atsteekkien erilaisesta sodankäynnin kulttuurista. Ensinnäkin mesoamerikkalaisten käytänteiden mukaan konkistadorijoukkoa seurueineen ei pidetty vihollisarmeijana, koska sikäläisessä sodankäynnissä hyökkäys ei koskaan tullut varoittamatta. Tavallisesti lähettiläät ilmoittivat tulossa olevasta hyökkäyksestä, joten se ei jäänyt kohteelle epäselväksi. Näin ollen espanjalaisia ei ollut syytä pitää vihamielisinä. Espanjalaiset eivät täyttäneet hyökkäävän armeijan kriteerejä, joten heitä saatettiin pitää liittoa etsivänä joukkona. Toisekseen konkistadorit saapuivat Tenochtitlaniin lokakuun alussa. Tuolloin atsteekkien armeijan suurimman osan muodostanut tavallinen kansa oli sadonkorjuussa. Myöskään vuotuisen sodankäyntikauden aloittaneita juhlallisuuksia ei ollut vielä pidetty. Armeijan koolle kutsuminen tuolloin olisi vaikeuttanut sadonkorjuuta ja siten pitkällä aikavälillä vahingoittanut asukkaiden toimeentuloa. Atsteekkien mesoamerikkalaisia vihollisia sitoivat samanlaiset rajoitukset, joten nämä eivät odottaneet kohtaavansa sotilaallista uhkaa tuona aikana. Espanjalaisilla ei puolestaan ollut vastaavia rajoitteita.¹⁵⁴ Näitä seikkoja juuri alueelle saapunut Díaz ei voinut tietää. Ainoana selityksenä hänelle oli Jumalan johdatus, joka myös oikeutti maan alistamisen Espanjan kuninkaalle.

Kaikkiaan Díazin Tenochtitlanin kuvauksesta voi yhteenvedona todeta seuraavaa: Díaz pystyi kuvaamaan kaupunkia kielensä käsitteillä, toisin kuin aiemmassa tutkimuksessa on väitetty. Paras esimerkki tästä on ruusu-sanon soveltaminen hänen puutarhoissa näkemiinsä kukkiin. Espanjankielen sanojen lisäksi hän käytti intiaanikielten sanoja tosin

¹⁵³ Díaz del Castillo I, 312, 352–353.

¹⁵⁴ Hassig 1995, 242–244 vrt. esim. Davies 1982, 261–262; Clendinnen 1991a, 270; Hassig 1999, 63–64, 83; Townsend 2003, 15–16.

joskus väärissä yhteyksissä. Vastaavan vähäisempi esiintyminen muissa selonteoissa sekä niissä esitetty vertailu maurien ja atsteekkien kulttuurin välillä kertoo siitä, että alkuperäiskansojen kulttuurit olivat Díazille tutumpia kuin lähempänä valloituksen tapahtumia kirjoittaneille tovereilleen. Yhtäläistä selontekojen välillä on kauniiden asioiden korostaminen. Sen taustalla oli paitsi valloitettavien alueiden kuvaaminen arvokkaina sekä valloituksen oikeuttaminen, myös esteettisten asioiden arvostaminen. Tämä havaittiin jo edellä temppelien kohdalla. Tenochtitlanin hyvinä puolina kuvattujen kauniiden puolien vastakohtana olivat atsteekkien uskontoon ja etenkin ihmishraukseen liittyvät asiat.

4. Atsteekkihallsijat konkistadorin kokemana

Tässä luvussa tarkastellaan Díazin mielipiteitä hänen kohtaamistaan kahdesta atsteekkihallsijasta, Montezumasta ja Cuauhtémocista. Heidän lisäksi valloituksen aikana hallitsi myös Cuitlahuac, joka valittiin atsteekkien johtajaksi näiden noustua espanjalaisia vastaan. Espanjalaisten paettua Tenochtitlanista hallitsija menehtyi parin kuukauden kuluttua isorokkoon. Díaz ei Cuitlahuacista teoksessaan ole kertonut, joten käsittely keskittyy siksi näihin kahteen huomiota saaneeseen hallitsijaan.

4.1. Montezuma: kuningas

4.1.1. Vaikutelma suuresta kuninkaasta

Díaz kohtasi muiden konkistadorien kera Montezuman hieman ennen saapumistaan Tenochtitlaniin. Hallitsija tuotiin espanjalaisia vastaan sulkien, kullan, hopean ja jalokivien koristamassa kantotuolissa. Sekä hän että mukana olleet päälliköt olivat pukeutuneet koristeellisesti. Montezuman laskeuduttua kantotuolista palvelijat lakaisivat maata tämän edeltä ja asettivat siihen kankaita niin, ettei hallitsija koskisi maahan. Sukulaisia lukuun ottamatta kukaan ei katsonut häntä kasvoihin, vaan kaikki

pitivät katseensa ”kunnioittavasti” suunnattuna maahan. Nähtyään hallitsijan palatsin elämää enemmän, Díaz huomasi tämän seurassa noudatetun muitakin tapoja. Hänen puheilleen saapuvien päälliköiden tuli vaihtaa ylleen huonommat vaatteet, oltava avoin jaloin eivätkä hekään saaneet katsoa hallitsijaa kasvoihin. Hallitsijalle saivat muutenkin puhua vain harvat, eikä hänen puheilleen koskaan saanut saapua kiireellä. Poistuessaan päälliköiden ei saanut kääntää hallitsijalle selkäänsä. Myös hallitsijan ruokailutilanteita määräisivät vastaavanlaiset säännöt. Montezuma söi ensin ja vasta hänen jälkeensä saivat palatsin henkilökuntaan kuuluvat oman vuoronsa. Ruokailun aikana hallitsijaa viihdyttivät narrit, muusikot ja tanssijat. Kattaus oli Díazin mukaan valtava, sillä hän väitti Montezumalle sekä hänen vartijoilleen ja palvelijoilleen tarjotun joka aterialla yli 1000 lautasta ruokaa, yli 2000 ruukkua kaakaota ja määrättömästi hedelmiä.¹⁵⁵

Díazin mukaan Montezuma käyttäytyi ”kaikessa kuin suuri herra”.¹⁵⁶ Kuin hallitsijan mahtavuutta entisestään osoittaakseen, Díaz on tallentanut teokseensa tarkat ja ylistävät kuvaukset Montezuman eläintarhasta, lintutalosta, taidokkaiden käsityöläisten suuresta joukosta ja upeista puutarhoista.¹⁵⁷ Díaz käytti Montezumasta nimitystä kuningas (rey). Tämä nimitys kertookin paljon siitä, millaiseksi Díaz ymmärsi atsteekkien hallitsijan vallan olemuksen. Atsteekit itse käyttivät ylimmästä johtajastaan nahuatlinkielistä nimitystä *huey tlatoani* eli suuri puhuja. Arvo ei periytynyt isältä pojalle, vaan uusi hallitsija valittiin edellisen kuoltua tämän veljien tai poikien keskuudesta. Valinta suoritettiin neuvoston toimesta suljettujen ovien takana. Hallitsija ei ollut absoluuttinen monarkki. Hänen velvollisuutenaan oli suojella kansaa ja huolehtia heidän tarpeistaan. Toisin sanoen hän ei saanut asemaansa, vaan hänen piti se ansaita. Valituksi tullutta muistutettiin edeltäjiensä suurista teoista, joita uuden viranhaltijan tuli toistaa. Valtaan nousseen tuli suorittaa monia uhreja ja tavallisesti valtakausi aloitettiin sodalla. Hallitsija toimikin samalla armeijoiden komentajana.¹⁵⁸ Mistään tällaisesta Díaz ei ole kertonut kirjassaan. Hän on ilmeisesti tulkinnut kaiken Montezumaa ympäröivän loiston osoituksena tämän suuresta vallasta, mihin se itse asiassa tähtäsi. Inga Clendinnen

¹⁵⁵ Díaz del Castillo I, 223, 271–272, 313, 322–329, 350. Aguilar, Cortés ja Tapia ovat kuvanneet hallitsijan ruokailujärjestelyitä samankaltaisesti. Aguilar 1560/2000, 174; Cortés 1520. Toinen kirje.; Tapia 1545/1866.

¹⁵⁶ ”En todo parecía gran señor.” Díaz del Castillo I, 317.

¹⁵⁷ Díaz del Castillo I, 322–329, 350.

¹⁵⁸ Davies 1982, 40, 47, 79–80, 153; León-Portilla 1986, 19–21. Ks. myös Clendinnen 1991a, 79.

uskoo Cortésin luulleen Montezumaa absoluuttiseksi hallitsijaksi, eikä tämä huomannut virhettään missään vaiheessa.¹⁵⁹ Koska Díaz ei näy ymmärtäneen hallitsijan valinnan meritokraattista luonnetta, ilmeisesti hän komentajansa tapaan luuli Montezumaa samanlaiseksi hallitsijaksi kuin Espanjan kuningasta.

Mikä esti Díazia ymmärtämästä atsteekkihallitsijan vallan luonnetta? Espanjalaiset viettivät Tenochtitlanissa useita kuukausia, josta suuren osan aikaa Montezuma oli heidän vankinaan. Díazin mukaan hallitsija tiesi häntä vartioineet konkistadorit luonteelta ja hän itse väitti tunteneensa Montezuman hyvin. Hallitsijaa viihdytettiin paljon ja hänen kanssaan käytiin keskusteluja¹⁶⁰, joten atsteekkien ylimmän johtajan vallan luonteen luulisi käyneen Díazille selväksi. Mutta *huey tlatoanin* valtaan kuului uskonnollisia elementtejä, joita konkistadorit eivät näytä ymmärtäneen. Ensinnäkin hallitsijalla oli paitsi maallinen asema kansansa johtajana, mutta hän oli myös papiston jäsen.¹⁶¹ Inga Clendinnen tulkitsee atsteekkihallitsijoiden valintarituaalit sekä edellä mainitun Montezuman seurassa noudatetun etiketin osoituksena tämän vallan jumalallisesta alkuperästä. Hänen mukaansa hallitsijan keho toimi Tezcatlipocajumalan¹⁶² pyhän voiman ja puheen välittäjänä. Suurta puhujaa kutsuttiinkin joskus kyseisen jumalan huiluksi. Hallitsija sai valtansa Tezcatlipocalta, mutta tämä tila ei Clendinnenin mukaan ollut pysyvä. Se vaati hänen ruumiinsa oikeanlaista valmistelua, jotta se toimisi tämän jumalallisen voiman välittäjänä. Tähän valmisteluun kuuluivat muun muassa Díazin mainitsemat alamaisten käyttäytymissäännöt Montezuman seurassa.¹⁶³ Clendinnenin väitteiden perusteella Díaz ja muut espanjalaiset eivät ymmärtäneet Montezuman vallan luonnetta, koska sen perusteet olisivat vaatineet atsteekkien uskonnon syvällistä tuntemusta. Ja tämän ilmeisesti esti konkistadorien vankka käsitys kohtaamastaan uskonnosta paholaisesta peräisin olevana. Tietoja atsteekkihallitsijan vallan luonteesta ei myöskään esiinny Díazin lukemissa teoksissa.

¹⁵⁹ Clendinnen 1991b, 71, 75–76. Hallitsijaa auttoivat lukuisat arvohenkilöt ja neuvostot, eikä hän siten ollut yksinvalti. Davies 1982, 79–80; León-Portilla 1986, 21.

¹⁶⁰ Díaz del Castillo I, 352, 356–359.

¹⁶¹ Davies 1982, 80.

¹⁶² Suom. ”Savuava peili”. Tezcatlipoca oli atsteekkien ylin ja voimakkain jumala, joka miellettiin kuninkaiden suojelijaksi. Kaikkien asioiden maailmassa uskottiin tapahtuvan hänen tahdostaan. Smith 2003, 199–202. Ks. taulukko 9.1.

¹⁶³ Clendinnen 1991a, 77–82 vrt. León-Portilla 1986, 20–21. Samaan valmisteluun voidaan tulkita ruokailuun liittyvät rutiinit, ruokalajien suuri kirjo sekä se, että Montezuman söi vain vähän jokaista lajia.

Siksi hän ei ole voinut saada sitä tietoonsa edes teoksen laatimisaikana vuosia tapahtumien jälkeen.

4.1.2. Diazin käsitys Montezumasta

Atsteekkien pääkaupunkiin matkannut espanjalaisjoukko kuuli Díazin mukaan muissa kaupungeissa varoituksia, joiden mukaan konkistadoreja odotti Tenochtitlanissa tuho. Espanjalaisten uhattu asema veden keskelle rakennetussa kaupungissa oli syy, johon vedoten useat miehistön jäsenet vaativat hallitsijan vangitsemista. Kertomuksessa pistää silmään se, että Montezuman vangitsemista espanjalaisten turvaamiseksi ehdotettiin vasta, kun majoituspaikan umpeen muuratusta huoneesta oli löydetty suunnaton kulta-arre. Heti tämän jälkeen Díaz on kuitenkin tallentanut tiedon, jonka mukaan atsteekit olisivat hyökänneet espanjalaisten rannikolle jättämiä tovereita vastaan. Tähän vedoten hallitsija pakotettiin tämän henkeä uhkaamalla siirtymään espanjalaisten majoitustiloihin. Siellä hän jatkoi päivittäisiä rutiinejaan tiukasti vartioituna.¹⁶⁴

Díaz ei ole tallentanut mielipidettään hallitsijan vangitsemisesta. Sen sijaan hän on arvioinut tapahtumaa kirjoituspöytänsä ääressä. Vanha konkistadori piti laivojen tuhoamista, sisämaahan etenemistä ja maan kuninkaan vangitsemista omassa palatsissaan suurena rohkeutena ja osoituksena Jumalan johduksesta.¹⁶⁵ Montezuman vangitsemisen onnistumista on selitetty sillä seikalla, ettei atsteekeilla ollut vakinaista armeijaa. Hallitsijalla oli muutama sata vartijaa, jotka Euroopan tapaan olivat pääosin palvelijoita ja avustajia. Jotain tilanteesta kertoo se, että lähtiessään rannikolle häntä vangitsemaan saapunutta retkikuntaa vastaan Cortés uskalsi jättää Tenochtitlaniin vain

¹⁶⁴ Díaz del Castillo I, 340–344, 347–350. Aguilar väitti Montezuman vangitun pelon vuoksi, jota espanjalaiset tunsivat tätä kohtaan. Hänen mukaansa vasta rannikon tapahtumat saivat Cortésin päättämään vangitsemisesta. Aguilar 1560/2000, 175. Aguilarin tapaan Cortés on vaiennut aarteen löytymisestä, mutta väitti Montezuman juonitelleen rannikolla tapahtuneen hyökkäyksen. Cortés 1520. Toinen kirje. Tapian kertomuksen mukaan espanjalaiset olivat kuulleet rannikon hyökkäyksestä jo hieman ennen Tenochtitlaniin saapumista. Díazin kertomuksen tapaan hallitsija vangittiin Tapian kuvauksessa vasta aarteen löytymisen jälkeen. Tapia 1545/1866. Ks. eri selonteoissa vangitsemiseen liittyvät ristiriidat Townsend 2003, 33–36.

¹⁶⁵ Díaz del Castillo I, 352–353. Espanjalaisten selontekojen ristiriitaisuudesta koskien Montezuman vangitsemista ks. Townsend 2003, 10–12.

80 miestä.¹⁶⁶ Sitä paitsi Cortésin joukon toimet seurasivat reconquistan perintöä ja aiempia Karibialla noudatettuja valloituksen käytäntöjä. Paikallisten hallitsijoiden vangitseminen oli yleistä jo ennen Cortésin joukkion järjestämää Montezuman vangitsemista. Sama jatkui myöhemminkin esimerkiksi Perun kohdalla.¹⁶⁷ Tässä valossa Díazin arvio vaikuttaa aikakauden espanjalaisten kaitselmuskosta kumpuavalta. Se voi myös kuulua niihin lukuisiin teoksen kohtiin, joissa hän on korostanut konkistadorien ja sitä kautta myös itsensä urhoollisia saavutuksia.

Lukuun ottamatta lyhyeksi aikaa kahleisiin laittamista Díaz väitti Montezumaa kohtaan osoitetun suurta kunnioitusta. Esimerkiksi hallitsijan seurassa ollessaan espanjalaiset Cortésia myöten ottivat lakit ja kypärät päästään. Tätä tapaa Díaz omien väitteidensä mukaan noudatti hyvin kohteliaasti. Erityisen mielenkiintoinen on hänen Montezuman kohtelusta käyttämänsä sanamuoto: Montezumaa kohtaan osoitettiin samanlaista arvostusta, kuin kuninkaille näillä tienoilla oli tapana.¹⁶⁸ Sanamuoto paljastaa, että Díaz itse uskoi tekevänsä käytöksellään kunniaa atsteekkihallitsijalle, vaikkei hän tämän asemaa sen uskonnollisesta luonteesta johtuen ymmärtänytkään. Päähineen pois ottaminen kunnioituksen merkinä kuulostaa eurooppalaiselta tavalta eikä Díazin tai muiden konkistadorien selonteissa kerrota atsteekeilla olleen vastaavaa tapaa. Tavat, joilla Díaz sanoi arvostusta osoitetun alueen kuninkaille, olivat ilmeisesti samoja, joilla espanjalaiset kunnioittivat muissa kaupungeissa kohtaamiaan päälliköitä tai espanjalaisia herrojaan.¹⁶⁹ Mutta nämä eivät sopineetkaan suuren Montezuman kohdalle. Esimerkiksi hallitsijan ensimmäisen kohtaamisen aikana Montezuman seurassa olleet päälliköt estivät Cortésia halaamasta tätä, koska he pitivät sitä halveksivana. Samaa tapaa Cortés oli noudattanut aiemmin kohtaamiensa päälliköiden

¹⁶⁶ Davies 1982, 263, 265. Davies on kuitenkin jättänyt tässä kohden huomioimatta pääkaupunkiin jääneet espanjalaisten intiaaniliittolaiset.

¹⁶⁷ Restall 2003, 19–26.

¹⁶⁸ “le teníamos en el acato que se tienen los reyes destas partes”. Díaz del Castillo I, 351–352, 358–359, 363. Samoin Aguilar kertoi päähineiden pois ottamisesta ja kumartamisesta hallitsijalle. Hänen mukaansa Montezuma arvosti tätä käytöstä ja antoi hyvin käyttäytyneille konkistadoreille lahjoja, jalokiviä ja osan ruuastaan. Hallitsija olisi tämän perusteella tiennyt espanjalaisten yrittäneen kunnioittaa häntä. Aguilar 1560/2000, 174. Jalokivien ja naisten antamisesta lahjoina kertoi myös Tapia. Tapia 1545/1866.

¹⁶⁹ Díazin kertoman mukaan hän kiitti Montezumaa tämän tälle antamasta kauniista työstä sanomalla suutelevansa hallitsijan käsiä. Käsiin ja jalkojen väitetty suuteleminen vaikuttaa olleen tavallinen alamaisuuden ja kiitollisuuden osoitus sillä perusteella, miten Cortés niitä kirjeissään on käyttänyt. Hän lopetti kaikki viidettä kirjettään lukuun ottamatta tällä sanamuodolla. Esimerkiksi saatuaan kuninkaalta itselleen edullisen päätöksen, hän sanoi suutelevansa majesteetin käsiä 100 000 kertaa. Cortés 1519–1526; Díaz del Castillo I, 358–359.

seurassa, eikä kukaan sitä silloin alentavana pitänyt.¹⁷⁰ Käytöksellään espanjalaiset pyrkivät ylläpitämään vangitun hallitsijan arvovaltaa tämän alamaisten silmissä, mutta tietämättään he aiheuttivat päinvastaisen lopputuloksen. Inga Clendinnen arvelee, että hallitsijan valta oli alkanut vähetä jo hänen ja espanjalaisten ensitapaamisessa. Nämä olivat katsoneet pyhää hallitsijaa ja puhuneet hänelle. Valta oli vähennyt entisestään, kun konkistadorit vangitsivat Montezuman. Atsteekkien omissa selonteoissa korostetaan, kuinka tulokkaat koskettelivat hallitsijaa sekä katsoivat häntä jatkuvasti. Hallitsija oli pyhä mies, eivätkä espanjalaiset osoittaneet häntä kohtaan oikeanlaista kunnioitusta. Koska suuri puhuja oli ulkopuolisten vallassa ja häntä kohdeltiin huolettomasti ja julmasti, hän lakkasi olemasta suuri puhuja.¹⁷¹ Atsteekit valitsivatkin uuden johtajan entisen vielä eläessä, mikä oli ennenkuulumatonta heidän historiassaan.¹⁷²

Entä mikä oli Díazin mielipide Montezumasta? Täysin avoimesti hän kertoi pitäneensä tästä. Päälimmäisenä syynä tähän olivat hallitsijan antamat lahjat kuten kulta, koristeelliset viitat ja kauniit tytöt. Jälkimmäisen Díaz sanoi pyytäneensä ja saaneensa Montezumalta. Tyttö oli hänen mukaansa niitä hallitsijan jalkavaimoja, joita hän saattoi antaa päälliköilleen, suosikeilleen tai espanjalaisille vaimoiksi. Montezuman anteliaisuus olikin Díazin ja muiden konkistadorien arvostama piirre.¹⁷³ Espanjalaiset näkivät Montezumalta saamansa rikkaudet vain lahjoina, eivätkä ymmärtäneet niiden antamiseen liittyviä eleitä ja kielenkäyttöä. Mesoamerikan kulttuurissa lahjat olivat osoituksia valta-asemasta, vaurauden ja suuren avokätisyyden osoituksia, joiden arvoa lisäsi vielä niiden antamiseen liittynyt nöyryys. Atsteekkien lahjojen antaja haukkui lahjoja rituaalisesti, mutta esimerkiksi Cortés otti nämä puheet tosissaan ja tulkitsi tilanteet alistumisen eleinä tai lahjomisyriytyksinä.¹⁷⁴ Espanjalaisten ainoa tulkki Marina ei naisena ja orjana kyennyt ymmärtämään ja selittämään espanjalaisille näitä

¹⁷⁰ Díaz del Castillo I, 179, 307, 314. Cortésin mukaan Montezumaan ei saanut koskea eikä kasvoihin katsoa. Hänen mukaansa atsteekit moittivat konkistadoreja siitä, että nämä puhuivat komentajalleen kasvot näkyen. Cortés 1520. Samat kiellot on maininnut myös Aguilar 1560/2000, 171, 173.

¹⁷¹ Clendinnen 1991b, 75–76, 97. Ks. viite 30 sivulla 97. vrt. Hassig 1999, 63–64, 88–90.

¹⁷² Clendinnen 1991a, 78–82. Tästä ja Cortésin ymmärtämättömyydestä atsteekkihallitsijan valtaa kohtaan sekä sen seurauksista ks. Hassig 1999, 87–90.

¹⁷³ Esim. Díaz del Castillo I, 352, 356–359, 363.

¹⁷⁴ Clendinnen 1991a, 268–269 vrt. Clendinnen 1991b, 70, 96. Viite 14. Ks. myös Hassig 1995, 244 sekä Hassig 1999, 76. Marcel Maussin mukaan lahjat ovat vapaiksi ja pyyteettömiksi verhottuja suoritteita, joihin sisältyy antamisen ja vastaanottamisen velvoitteita sekä taka-ajatuksia tulevasta toiminnasta vaihtokumppanien välillä. Mauss 2002, 28.

käytäntöjä, koska ne kuuluivat miesten maailmaan.¹⁷⁵ Myös se, että Díaz piti espanjalaisten Montezumalta ja intiaanipäälliköiltä saamia naisia lahjoina, kertoo paljon hänen ymmärtämättömyydestään. Naisten luovuttaminen vaimoiksi konkistadoreille oli normaali tapa, jolla liittoutuneet hallitsijasuvut vahvistivat poliittisia siteitä.¹⁷⁶ Käsitys hallitsijan anteliaisuudesta perustui siten väärinymmärrykseen. Sen korostamisen takana saattoi vaikuttaa halu luoda käsitys, että Montezuma antoi kaiken vapaaehtoisesti, eivätkä espanjalaiset vieneet mitään luvatta.¹⁷⁷

Lahjojen antamisen ymmärtämisen kaltaisena kulttuurisena väärinkäsityksenä voi pitää Díazin väitettä, jonka mukaan Montezuma arvosti häntä.¹⁷⁸ Äkkiseltään tämä vaikuttaa keksityltä tiedolta oman arvokkuuden korostamiseksi, mutta väitteellä saattaa olla perusteensa vaikkakin väärät sellaiset. Mikäli Montezuma todella sanoi Díazista hänen vakuuttamaansa tapaan tapaan, hänen sanojensa oikea merkitys avautui virheellisesti imarteleavassa sävyssä vanhalle konkistadorille. Díaz ei nimittäin tiennyt muiden toveriensa tavoin mesoamerikkalaiseen kulttuuriin kuuluneesta poliittisesta kielenkäytöstä. Kouluissa eliitin lapsille opetettu poliittisen puheen kieli oli korkeatasoista eikä sen sanamuotoja tule ottaa liian kirjaimellisesti. Kohteliaasti puhunut saattoi sanoa täysin päinvastaista, kuin mitä hän todellisuudessa tarkoitti. Mikäli hallitsija halusi korostaa suuruuttaan, hän puhuikin itseään alentavaan ja vähättelevään sävyyn. Tästä ei espanjalaisten tulkkina toiminut nuori orjatar voinut tietää.¹⁷⁹ Mikäli hallitsija käytti diplomaattista kieltä myös suunnatessaan Díazille kohteliaisuuden, tämän väite kehuista kääntyy häntä itseään vastaan. Jos Montezuma todella sanoi Díazin vaikuttavan hyvältä ja jalolta, niin ehkäpä hän todellisuudessa halveksuikin häntä. Tästä atsteekkikulttuurin alueesta tietämätön konkistadori otti väitteen vastaan imarteluna.

¹⁷⁵ Clendinnen 1991b, 70.

¹⁷⁶ Hassig 1995, 244; Hassig 1999, 60.

¹⁷⁷ Cortés väitti toisessa kirjeessään Montezuman luovuttaneen valtakuntansa vapaaehtoisesti Espanjan kuninkaalle. Viidennessä kirjeessä hän puolestaan vakuutti, ettei koskaan ottanut päälliköiltä mitään, elleivät nämä itse halunneet sitä antaa. Cortés 1520, Ensimmäinen kirje; Cortés 1526, Viides kirje. Cortésin väite valtakuntansa luovuttavasta atsteekkihallitsijasta johtui hänen halustaan turvata asemansa kuninkaaseensa vetoamalla. Elliott 1989, 37–38; Clendinnen 1991a, 267–268; Townsend 2003, 10–11.

¹⁷⁸ Díazin mukaan Montezuma sanoi hänelle tulkin välityksellä ”De noble condición me parece Bernal Díaz”. Díaz del Castillo I, 359.

¹⁷⁹ Restall 2003, 96–98.

Díazin reaktio Montezuman kuolemaan kertoo suuresta kiintymyksestä tätä kohtaan. Kun tieto hallitsijan kuolemasta tuli miehille, Díaz väitti kaikkien surreen tätä, kuin Montezuma olisi ollut heidän isänsä. Kiintymystä osoittaa myös väite, että miehet moittivat joukkoon kuulunutta munkkia siitä, ettei tämä ollut käännyttänyt Montezumaa kristinuskoon.¹⁸⁰ Itse kuolintilanne on kuvattu jokaisessa konkistadorien selonteossa samantapaisena. Hallitsija sai osuman joko lingoilla singotuista kivistä tai jousella ammutuista nuolista, jotka olivat hänen omien, konkistadoreja aseina vastustamaan nousseiden alamaistensa ampumia. Hallitsija kuoli myöhemmin majoitustiloissa vammoihinsa. Kysymys Montezuman kuolemasta on jakanut tutkijat kahteen leiriin. Osa uskoo tämän kuolleen espanjalaisten kuvaamalla tavalla. Toiset puolestaan uskovat atsteekkien selontekojen tietoja, joiden mukaan espanjalaiset surmasivat *huey tlatoanin*.¹⁸¹ Díaz ei oman kertomansa mukaan ollut läsnä hallitsijan kuolinvuoteella, vaan mainitsi saaneensa tiedon kuolemasta muilta.¹⁸² Mikäli Cortés tapatti Montezuman, Díaz tuskin oli osallisena tapahtumassa. Jos hän todella piti hallitsijasta, on vaikeaa uskoa hänen hyväksyneen tämän surmaamisen.

Díazin mielipide Montezumasta tuntuu oudolta sitä tietoa vasten, että hän väitti hallitsijan yrittäneen surmata espanjalaiset ainakin kerran näiden matkatessa Tenochtitlaniin.¹⁸³ Tämä tieto vaikuttaa yhdeltä niistä lukuisista lainauksista, joita Díaz

¹⁸⁰ Lisäksi Díaz väitti Montezuman olleen paras hallitsija, joka atsteekeilla oli ollut. Tämän perusteluna hän kertoi hallitsijan johtaneen kansansa nuorena voittoisiin sotiin. Díaz del Castillo I, 458–460. Tukea Díazin väitteille ks. Smith 2003, 54; Restall 2003, 124. Aguilar tai Cortés eivät ole tallentaneet mitään tietoa, joka kertoisi heidän pitäneen hallitsijasta. Kuolintilanne on kuvattu muuten vastaavana Díazin kanssa. Aguilar 1560/2000, 181–184; Cortés 1520. Toinen kirje. Halun käännyttää Montezuma voi tulkita osoitukseksi hallitsijan arvostamisesta. Mikäpä olisi ollut kristittyjen konkistadorien mielestä suurempi palvelus heidän pitämälleen Montezumalle kuin kasteen avulla pelastaa tämän sielu helvetin piinoilta?

¹⁸¹ Nigel Daviesin mielestä konkistadoreilta puuttui motiivi Montezuman surmaamiseksi. Davies 1982, 269. Ross Hassig on löytänyt tukea molemmille vaihtoehdoille. Atsteekit olisivat voineet ampua Montezumaa lingoilla, sillä tämä oli menettänyt asemansa. Toisaalta espanjalaiset olisivat voineet surmata haavoittuneena majoitustiloihin viedyn hallitsijan, sillä hän olisi vapautettuna voinut nousta konkistadoreja vastaan. Häntä ei siten olisi ollut syytä jättää henkiin. Lisäksi hallitsijan kuolemaa seurasi yleensä neljän päivän suruaika, joka olisi antanut saarroksissa olleille espanjalaisille hengähdystauon. Hassig 1999, 93–95. Myös Matthew Restall uskoo Montezuman murhaan, sillä tästä oli tullut espanjalaisille hyödytön. Restall 2003, 25. Hugh Thomas ei pidä Montezuman surmaamista espanjalaisten taholta todennäköisenä. Hän kyllä uskoo heidän surmanneen Montezuman kanssa vangitut valtakunnan korkea-arvoisimpiin kuuluneet muutama kymmentä arvohenkilöä, sillä kuolleina heitä ei enää olisi tarvinnut vartioida. Tämä olisi vapauttanut miehiä taisteluun. Thomas 2005, 404–405. Michael Wood ei ole perustellut, miksi hän tukee atsteekkien versiota. Valinta vaikuttaakin lähinnä yhdeltä konkistadorien julmuuksien korostamiselta ja intiaanien kuvaamiselta viattomina uhreina, jollaista hänen koko kirjansa on täynnä. Wood 2003, 73.

¹⁸² Díaz del Castillo I, 459–460.

¹⁸³ Esim. Díaz del Castillo I, 285. Cholulan tapauksesta ks. myös Cortés 1520. Toinen kirje.

on kopioinut Gómaran teoksesta omaansa.¹⁸⁴ Molemmilla oli näiden tietojen ylöskirjaamiseen omat vaikuttimensa. Esimerkiksi Cholulan tapahtumien kohdalla Díazin tavoitteena lienee ollut lähinnä oikeuttaa kaupungin asukkaiden rankaiseminen ja Montezuman myöhempi vangitseminen. Muuten olisi vaikeaa uskoa jonkun pitäneen miehestä, joka olisi juoninut tämän henkeä vastaan.

4.2. Entä Cuauhtémoc?

Vuonna 1525 Hondurasia kohti matkannut retkikunta oli pysähtynyt Itzamkanacin mayakaupungin lähetyville. Retkikunta koostui parista sadasta espanjalaisesta, sadoista afrikkalaisista ja yli 3000 atsteekista. Mukana oli myös uuden espanjalaisen vallan nukkehallitsijaksi alistettu entinen hallitsija Cuauhtémoc. Joukkion komentaja Cortés oli ottanut hänet ja muiden suurten kaupunkien hallitsijat mukaansa, sillä hän pelkäsi näiden järjestävän kotonaan kansannousun espanjalaisia vastaan. Tämä retki jäi Cuauhtémocin viimeiseksi: Cortés hirtätti hänet syytettynä salaliitosta espanjalaisia vastaan.¹⁸⁵

Ensimmäisen kerran Cuauhtémoc esiintyi Díazin teoksessa Tenochtitlanin piirityksen aikana. Kirjoittaja, joka käytti hallitsijasta nimeä Guatemuz, on tallentanut kyseisiin kohtiin tapahtumia, joissa hallitsija otti vastaan espanjalaisten lähettämiä sanansaattajia tai neuvotteli päälliköidensä kanssa. Näissä kuvauksissa nuori hallitsija esiintyi ankarana, suorastaan tyrannimaisena johtajana, joka halusi jatkaa taistelua viimeiseen asti.¹⁸⁶ Vastaavanlaisia kuvauksia oli Montezumankin kohdalla. Díaz ei kuitenkaan ollut läsnä näissä tilanteissa. Ne ovatkin todennäköisesti Gómaran teoksesta lainattuja. Ensimmäinen mahdollisuus Díazille Cuauhtémocin kohtaamiseen oli Tenochtitlanin piirityksen lopussa, kun hallitsija jäi espanjalaisten vangiksi. Díazin mukaan tämä oli yrittänyt paeta kaupungistaan kanootilla, sillä hän oli pelännyt joko jäävänsä vangiksi tai kuolevansa. Paon pysäytti yksi Tenochtitlania ympäröivällä järvellä partioinut

¹⁸⁴ Edellisen viitteen tietojen kanssa vastaava tapaus ks. López de Gómara 1552/2003, 155.

¹⁸⁵ Restall 2003, 147–150.

¹⁸⁶ Esim. Díaz del Castillo II, 11, 97–99.

espanjalainen laiva.¹⁸⁷ Tämä käsitys tilanteesta on samanlainen muissakin espanjalaisissa selonteissa, mutta atsteekkien versioissa Cuauhtémoc oli jo päättänyt lähteä antautumaan. Espanjalaisten näkemys on kyseenalaistettu. Tenochtitlan oli jo voitettu eikä hallitsijalla olisi enää ollut paikkaa mihin mennä.¹⁸⁸

Díazille Cuauhtémoc oli Montezuman tapaan kuningas. Hallitsijan kuvaus on varsin positiivinen. Ulkonäöltään tämä näyttäytyi Díazille miellyttävänä niin ruumiiltaan kuin kasvoiltaan. Jälkimmäisiä hän kuvasi pitkiksi ja iloisiksi ja tämän silmien hän sanoi olleen vakavat ja lempeät.¹⁸⁹ Díaz selkeästi piti Cuauhtémocista ja parhaiten tätä osoittaa hänen mielipiteensä hallitsijan kuolemantuomiosta:

...säälän suuresti Guatemuzia ja hänen serkkuaan kun olin saanut tuntea niin suuria herroja ja he olivat kunnioittaneet minua matkan aikana minulle antamalla asioilla, erityisesti antamalla muutamia intiaaneja tuomaan hevoselleni heiniä. Ja tämä kuolema oli hyvin epäoikeudenmukainen ja vaikutti pahalta kaikille meille, jotka olimme tällä matkalla mukana.¹⁹⁰

Sitaatin perusteella Díaz näytti pitäneen hallitsijasta tämän antamien lahjojen eli anteliaisuuden vuoksi. Näin havaittiin aiemmin Montezuman kohdalla. Toisaalta lainaus kertoo arvostuksesta, jota Díaz näyttää tunteneen ”suuria herroja” eli paikallisia hallitsijoita kohtaan. Díazin on lisäksi havaittu kuvanneen Cuauhtémocin kuolintilanteen tavalla, joka on suunnattu hänen komentajaansa Cortésia vastaan. Kavauksessa hirttotuomio tuli ilman perusteellista tutkintaa. Hallitsija piti ennen hirttämistä puheen, jossa tuomitsi Cortésin epäoikeudenmukaisuuden. Tämän lisäksi Díaz kertoi Cortésin omatunnon painaneen tätä tapauksen johdosta niin paljon, että tämä ei saanut unta. Tämän vuoksi hän eräänä yönä kuljeskellessaan putosi korkealta

¹⁸⁷ Díaz del Castillo II, 108–109.

¹⁸⁸ Hassig, 1999, 141–142.

¹⁸⁹ Díaz del Castillo II, 108–109, 120.

¹⁹⁰ ...yo tuve gran lástima del Guatemuz y de su primo, por haberles conocido tan grandes señores, y aun ellos me hacían honra en el camino en cosas que me ofrecían, especial en darme algunos indios para traer yerba para mi caballo. Y fue esta muerte que les dieron muy injustamente dada, y pareció mal a todos los que íbamos aquella jornada. Díaz del Castillo II, 276.

cun portailta ja sai suuren haavan päähänsä. Tällä tavoin kuollut hallitsija sai teoksessa pienen koston.¹⁹¹

Díazin kuvauksessa Cuauhtémocista löytyy samanlainen ristiriita, kuin aiemmin havaittiin Montezuman kohdalla. Díazin todettiin pitäneen Montezumasta, vaikka tämä teoksen muissa kohdissa juoni espanjalaisten hengenmenoksi. Vastaava tilanne on Cuauhtémocin kohdalla siinä, että Díaz ei elelläkään ole yrittänyt kyseenalaistanut hallitsijan kuolemantuomion perustana olleen salaliiton todenperäisyyttä. Syynä tähän voi pitää halua luoda toimille sellaiset puitteet, ettei kukaan voi kyseenalaistaa valloituksen ajan toimia. Tämän vuoksi hallitsijan kuolema piti kuvata ansaittuna rangaistuksena juonittelusta espanjalaisten henkiä vastaan. Tämä Díazin pyrkimys paistaa läpi seuranneessa ristiriidassa. Hän on todennäköisesti kopioinut muista selonteoista tilanteet, joissa hallitsijat syyllistyvät espanjalaisten vastaisiin toimiin, mutta joissa espanjalaiset eivät olleet läsnä. Kun Díaz kertoi teoksessaan omia positiivisia kokemuksiaan, lopputuloksena on ollut ristiriitainen kokonaisuus.¹⁹²

Díazin mielipiteitä atsteekkihallitsijoista arvioitaessa saadaan aiemmin mainituista Tzvetan Todorovin ajatuksista poikkeavia tuloksia. Hänen mukaansa espanjalaiset kyllä ihailivat kohtaamansa atsteekkisivilisaation esineellistä puolta kuten rakennuksia ja koriste-esineitä. Sen sijaan he eivät tunnustaneet intiaaneja itsensä veroisiksi ihmisiksi. Espanjalaisille nämä olivat Todorovin mielestä ”toisia”, jotka alistettiin esineen asemaan. Espanjalaiset olivat Todorovin mukaan ylempiä, koska he olivat kristittyjä.¹⁹³ Renessanssin aikana toiseus määriteltiin kristinuskon ja etenkin demonologian kautta,¹⁹⁴ joten toiseus olisi ollut pyyhittävässä pois kristinuskoon kääntyttävällä.¹⁹⁵

¹⁹¹ Díaz del Castillo II, 277; Restall 2003, 150–152.

¹⁹² Ks. López de Gómara 1552/2003, 373–375. Díazin kuvaus Cuauhtémocin kuolemasta ja salaliitosta on hyvin samankaltainen Gómaran version kanssa. Jopa muutoin aina Cortésin toimia oikeana pitänyt Gómara piti hallitsijalle langetettua kuolemantuomiota väärytenä, vaikka hän ei kyseenalaistanut tuomion perusteena ollutta salaliittoa.

¹⁹³ Todorov 1985, 127–132. Se että Díaz ja muut konkistadorit käyttivät hallitsijoista kuningas-nimitystä osoittaa näitä kohtaan tunnetun arvostusta. Samalla se kertoo heidän olleen konkistadorien mielestä täysin vertailukelpoisia Espanjan ja muiden Euroopan valtakuntien kuninkaiden kanssa. Mikäli näin ei olisi ollut, konkistadorit olisivat kutsuneet Montezumaa ja Cuauhtémocia cacique-nimityksellä, jota he käyttivät muiden kaupunkien päälliköistä.

¹⁹⁴ McGrane 1989, ix, 10–19.

¹⁹⁵ Jo keskiajalla oli kehittynyt ajatus maailman jakamisesta kristittyihin ja barbaareihin. Ristiretkien aikaan kristityn maailman pääviholliseksi muotoutui islamilainen maailma. Samaan aikaan alettiin korostaa kristittyjen universaalia lähetystehtävää. Jako kristityihin ja barbaareihin oli aiempaa

Díazin kohdalla tällainen toiseuttaminen näkyi paitsi hänen aiemmin käsitellyn atsteekkien uskonnon ja jumalien kohdalla käyttämässään helvettiin ja paholaisiin samaistamisessa, myös hänen tallentamistaan tiedoista joissa hän kuvasi kristinuskon selittämisestä intiaaneille. Díaz väitti Montezumalle kristinuskosta kerrottaessa sanotun, että kaikki ihmiset olivat veljiä Aatamin ja Eevan kautta.¹⁹⁶ Tällä perusteella intiaanit jakoivat espanjalaisten kanssa saman alkuperän ja olivat siten samanlaisia ihmisiä hekin¹⁹⁷, eivät Todorovin väittämiä esineen asemaan alistettuja kuriositeetteja. Todorovin väitteet perustuvat pääosin Cortésin kirjeisiin. Niiden päämotiivihan oli saada Espanjan kuninkaan tuki hänen toimilleen. Siksi niissä korostettiin tavoitteen saavuttamisen kannalta tärkeitä asioita, joten intiaanien kuvaaminen oli siksi toisarvoisessa asemassa. Parhaiten kuninkaan huomion sai kiinnitettyä suurien kaupunkien ja taidokkaiden kultaesineiden kuvaamisella. Niiden saamiseksi kuninkaan valtakunnan osaksi tai aarrekkamion täytteeksi Cortés väitti ponnistelevansa. Lisäksi on otettava huomioon konkistadorien harjoittama alkuperäisväestön kuvaaminen barbaarisina ja raakoina näiden alistamisen oikeuttamiseksi. Todorovin tulosten syynä voi pitää puutteellista lähdekritiikkiä sekä liiallista teoriaan uskomista.¹⁹⁸

Díaz siis tulkitsi Montezumaa ympäröivän loiston osoitukseksi tämän suuresta vallasta. Hän samaisti tämän ja myöhemmin myös Cuauhtémocin oman maansa kuninkaasiin. Tämän vuoksi hän yritti osoittaa tälle kunnioitusta eurooppalaisilla sekä muita intiaanijohtajia kohtaan osoitetuilla kohteliaisuuksilla. Hän itse uskoi tapojen olleen hallitsijan arvolle sopivia, mutta hän oli täysin tietämätön *huey tlatoanin* vallan uskonnollisesta luonteesta. Tähän oli ilmeisimpänä syynä inho ja kammo, jota hän muiden konkistadorien tapaan tunsikin atsteekkien uskontoa kohtaan. Díaz arvosti kuninkaina pitämiään atsteekkihallitsijoita ja piti heistä näiden antamien lahjojen vuoksi. Hallitsijoista pitäminen näkyi voimakkaimmin näiden kuolintilanteiden kuvauksessa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että hallitsijoista pitäminen perustui

selkeämmin esillä eurooppalaisten kuvatessa Amerikan alkuperäisväestöä. Las Casas vastusti väitettyyn barbaarisuuteen perustunutta intiaanien alistamista. Mikkeli 1994, 29–30, 47–51.

¹⁹⁶ Lisäksi Díaz kertoi konkistadorien tuhonneen intiaanien jumalankuvat ja asettaneen niiden tilalle Neitsyt Marian kuvan. Tämän jälkeen Cortés julisti espanjalaisten pitävän intiaaneja veljinään. Díaz del Castillo I, 199, 319.

¹⁹⁷ Elliott 1989, 46–48, 57–58. Elliottin tulkinta espanjalaisten suhtautumisesta intiaaneihin poikkeaa huomattavasti Todorovin ajatuksista.

¹⁹⁸ Erilaisia tutkimustuloksia ks. Grunberg 2004, 109.

tietämättömyyteen paikallisista lahjojen antamisiin liittyvistä velvoitteista. Samanlainen väärinkäsitys liittyi hallitsijoiden poliittiseen kielenkäyttöön ja sen luultuun kohteliaisuuteen. Nämä kaikki seikat osoittavat, että Díazin omat käsitykset saattoivat olla hyvin kaukana todellisuudesta.

Díazin käsityksiä tarkastellessa mieleen tulee kysymys, millaisena hän ymmärsi kohtaamiensa hallitsijoiden valtakunnan. Tämän kohdalla mielenkiintoista on se, ettei hän atsteekkivaltakuntaa juurikaan kuvaile. Mutta teoksesta voidaan löytää muutamia johtolankoja, joista päättelyn voi aloittaa. Eräs näistä on hänen käyttämänsä kuningas-nimitys.

4.3. Ei hallitsijaa ilman valtakuntaa – Díazin käsitys atsteekkien imperiumista

Tiedot atsteekkien valtakunnan rakenteesta puuttuvat Díazin teoksen lisäksi myös muiden konkistadorien selonteosta. Syitä tähän sietää pohtia tarkemmin. Koska tietoa ei löydy myöskään Díazin lukemista teoksista, joutuu vastausta etsimään muualta. Díazin hallitsijoista käyttämä kuningas-nimitys toistuu tosin muissakin lähteissä. Tämä tieto ja valtakunnan rakenteen puuttuminen viittaavat siihen, että espanjalaiset luulivat Montezuman ja Cuauhtémocin hallitsevan samanlaisia kuningaskuntia, kuin Espanja oli. Selonteoissa hallitsijoilla oli vasalleja ja nämä vieläpä itse alistuivat Espanjan kuninkaan vasalleiksi. Tällaisten samankaltaisuuksien löytäminen Meksikon ja Espanjan välillä meni pisimmälle tuntemattoman konkistadorin selonteossa. Hän paitsi vertasi kohtaamiaan hallitsijoita keisariin ja kuninkaisiin, niin sanoi atsteekeilla olleen herttuota, kreivejä, kuvernöörejä, ritareita, aseenkantajia ja asemiehiä eli kaikkia mitä Espanjassakin oli.¹⁹⁹ Tämä espanjalaisten käyttämä sanasto osoittaa heidän pitäneen atsteekkien valtakuntaa heidän kotimaansa Espanjan kaltaisena yhteiskuntana, mutta kriittinen historian tutkimus on kyseenalaistanut heidän käsityksensä. Jo 1800-luvun alkupuolella aiheesta kirjoittanut William Prescott suhtautui varauksellisesti tällaisiin yrityksiin etsiä yhtäläisyyksiä atsteekkiyhteiskunnan ja eurooppalaisen feodaalisen

¹⁹⁹ El Conquistador Anonimo 1866, kpl XII.

monarkian välillä.²⁰⁰ Atsteekkivaltakuntaa on kutsuttu imperiumiksi. Tämä nimitys on pahasti harhaanjohtava, sillä se luo käsityksen antiikin Rooman tapaisesta tiiviistä ja yhtenäisestä alueesta. Valtakunnan hallinto perustui kolmen kaupungin 1420-luvun sotien aikana solmimaan kolmoisliittoon, jonka jäseninä olivat Tenochtitlan, Texcoco ja Tlacopan. Liittouma laajensi sotien seurauksena määräysvaltaansa. Vähitellen Tenochtitlanin onnistui hankkia johtoasema liitossa. Uusien alueiden alistamisen päämääränä ei ollut niiden sulauttaminen valloittajiin. Sen sijaan tavoitteet olivat taloudellisia ja turvallisuuspoliittisia. Atsteekit jättivät tavallisesti valtaamiensa alueiden päälliköt valtaan, kunhan he vain ohjasivat osan veroistaan uusille herroille. Samalla atsteekit edistivät kaupankäyntiä vaatimalla veroja tavaroina, joita alistetut alueet eivät itse valmistaneet. Tällöin niiden oli ostettava ne muilta. Valloitusten seurauksena muodostettiin rajoille puskurivaltioita ja etuvartioasemia suojaksi vihollisia vastaan. Laajenemissodat olivat yhä käynnissä Cortésin joukon saapuessa vuonna 1519, jolloin valtakunta oli kukoistuksensa huipulla.²⁰¹ Konkistadorien onnistui iskeä järjestelmän heikkoon kohtaan. Ankarien rangaistusten pelkoon perustunut hallintomalli toimi valtakunnan ydinalueilla, mutta raja-alueilla uskallettiin kapinoida herkemmin.²⁰² Tällaisten Tenochtitlanin valtaan tyytymättömien alamaisten keskuudesta espanjalaisvalloittajat värväsivät ensimmäiset liittolaisensa.

Muutamit konkistadorien maininnat vihjaavat heillä olleen jonkinlaisen käsityksen kolmoisliiton olemassaolosta. Aguilar mainitsi Montezuman seurassa olleen ”kuvernöörinsä, joka hallitsi tasavaltaa”.²⁰³ Mitä tasavaltaa? Cortés puolestaan kertoi kirjeessään kuninkaalleen, että Tlaxcalaa ei hallinnut kuningas vaan heillä oli useampia herroja. Vertailukohtina hän mainitsi jotkin Italian valtiot kuten Venetsian, Genovan ja Pisan.²⁰⁴ Tämä maininta osoittaa, että ainakin konkistadorijoukon johtaja löysi kohtaamilleen valtioille vertailukohdan Italian kaupunkitasavalloista. Aguilarin maininta tasavallasta vihjaa siihen, että hän saattoi ajatella samoin

²⁰⁰ Prescott 1995, 19–29. Atsteekkivaltakunnan rakenteesta esitettyjä eri tulkintoja ks. León-Portilla 1986, 18–19.

²⁰¹ Hassig 1995, 17–19; Clendinnen 1991a, 24–28; Clendinnen 1991b, 78–79; Smith 2003, 47–55, 148; Hassig 1999, 22–23, 30–31, 124–125.

²⁰² Veroina vaadittiin elintarvikkeiden ja tavaroiden lisäksi työvoimaa rakennushankkeisiin, orjia työvoimaksi tai ihmisuhreiksi sekä varusteita ja apujoukkoja. Verot menivät julkiseen hallintoon, sotiin, uskonnollisiin juhliin tai Tenochtitlanin hallitsijaa ympäröivään loistoon. Davies 1982, 110–112.

²⁰³ “su gobernador que gobernaba la república”. Aguilar 1560/2003, 173.

²⁰⁴ Cortés 1520. Toinen kirje.

atsteekkivaltakunnasta. Cortés ei puolestaan käyttänyt samaa sanaa atsteekkien valtakunnasta. Näiden mainintojen perusteella Aguilar on saattanut havaita kolmiliiton rakenteen ja uskonut atsteekeilla olleen useamman hallitsijan. Ja mitä Cortésin Tlaxcalasta antama tieto osoittaa, oli tasavallalla toisin kuin kuningaskunnalla useampia johtajia. Díazilta puuttuvat vastaavat maininnat, joten ilmeisesti hän ei valloituksen aikana päässyt selvyyteen kolmoisliiton rakenteesta. Tällaiset tiedot puuttuvat myös hänen lukemistaan teoksista, joten hän ole voinut ainakaan sitä kautta saada tietoa oman selontekonsa osaksi. Aguilarin kohdalla puolestaan on vaikea löytää hänen tietonsa alkuperää. Tieto voi olla peräisin valloituksen ajalta, mutta yhtä hyvin se voi olla myöhempää lainaa.

5. Korostettua urheutta ja vaiettua julmuutta. Sodankäynti Díazin teoksessa

Hyvin suuren osuuden Díazin teoksessa on saanut sodankäynti atsteekkeja sekä muita intiaaneja vastaan. Keskityn tässä luvussa tarkastelemaan tätä aihetta. Luku jakautuu kolmeen osaan. Aluksi tarkastelen Díazin käsityksiä atsteekkien sodankäynnistä. Seuraavaksi keskityn hänen arvioihinsa espanjalaisten voiton syistä. Viimeisessä osuudessa tarkastelun kohteena ovat ne espanjalaisten harjoittamat sodankäynnin muodot, joista Díaz on joko vaiennut tai vääristellyt niitä.

5.1. Atsteekkien sodankäynti konkistadorin kokemana

...Montezumalla oli kaksi huonetta täynnä kaikenlaisia aseita, monet niistä olivat koristeltu hienosti kullalla ja arvokivillä. Siellä oli isoja ja pieniä kilpiä ja eräänlaisia lyömämiekköjä ja muita kahdenkäden miekan kaltaisia joihin oli asetettu kiviteriä, jotka viiltävät paljon meidän miekkojamme paremmin ja keihäitä, jotka olivat omiamme pidempiä ja joissa on useita

teriä, jotka eivät irtoa edes kilven läpi lyötäessä; itse asiassa ne leikkaavat kuten partaterät ja intiaanit voivat leikata hiuksensa niillä. Siellä oli hyviä jousia ja nuolia ja kaksikärkisiä keihäitä ja toisia yksikärkisiä, samoin kuin heidän heittokeihäitään ja monia linkoja ja käsin muotoiltuja pyöreitä kiviä ja jonkinlaisia taidokkaita kilpiä, jotka voidaan rullata kun he eivät taistele ja tarpeen vaatiessa ne voidaan avata peittämään ruumis ylhäältä alas. Siellä oli myös paljon topattuja puuvillahaarniskoja, hienosti ulkopuolelta värikkäillä sulilla koristeltuja, joita käytettiin tunnuksena ja erottavina merkkeinä ja siellä oli puusta ja luusta tehtyjä kypäriä, jotka myös oli hienosti koristeltu ulkopuolelta sulilla...²⁰⁵

Yllä oleva lainaus on Díazin perusteellinen kuvaus atsteekkien aseista, joita hän Montezuman asevarastossa näki. Seuraavassa tarkastelen Díazin kokemuksia atsteekkien aseista ja taktiikasta Käytän aiheen runkona atsteekkien taistelun tavallista kulkua Ross Hassigin tutkimusten pohjalta. Sijoitan Díazin kokemukset Hassigin käsityksiin.

5.1.1. Heittoaseet

Rumpujen tai komentajan trumpetin ääni merkitsi atsteekeilla hyökkäyksen alkua, joka tavallisesti tapahtui aamunkoitteessa. Aluksi vihollista kohti suunnattiin jousilla ja lingoilla heittoasetulitus. Koska ammuksia oli vain rajatusti, tuli ampujien olla tarpeeksi lähellä kohdettaan osumien varmistamiseksi.²⁰⁶

²⁰⁵ ...tenía Montezuma dos casas llenas de todo género de armas, y muchas de ellas ticas con oro y pedería, como eran rodela grandes y chicas, y unas como macanas, y otras a manera de espadas de a dos manos, engastadas en ellas unas navajas de pedernal, que cortaban muy mejor que nuestras espadas, e otras lanzas más largas que no las nuestras, con una braza de cuchillas, y engastadas en ellas muchas navajas, que aunque den con ellas en un broquel o rodelo no saltan, e cortan en fin como navajas, que se rapan con ellas las cabezas; y tenían muy buenos arcos y flechas, y varas de a dos gajos, y otras de a uno con sus tiraderas, y muchas hondas y piedras rollizas hechas a mano, y unos como paveses, que son de arte que los pueden arrollar arriba cuando no pelean porque no les estorbe, y al tiempo del pelear, cuando son menester, los dejan caer, e quedan cubiertos sus cuerpos de arriba abajo. También tenían muchas armas de algodón colchadas y ricamente labradas por defuera, de plumas de muchos colores a manera de divisas e invenciones, y tenían otros como capacetes y cascos de madera y de hueso, también muy labrados de pluma por defuera... Díaz del Castillo I, 325–326.

²⁰⁶ Hassig 1999, 25–26.

Díaz joutui lähes joka taistelussa heittoaseiden maaliksi. Hänen mukaansa nuolia, kiviä ja ”tikkoja” eli heittokeihäitä (varas) ropisi espanjalaisten päälle raekuuroa tiheämmin tai kuten maissi puimahuoneen lattialle. Heittoaseiden tehosta hän totesi Tlaxcalan asukkaita vastaan taistellessa, että jokainen niistä pystyi läpäisemään minkä tahansa haarniskan.²⁰⁷ Tämä ja luvun alussa olevan sitaatin väitteet atsteekkien aseiden tehosta vaikuttavat lähinnä draaman keinoilta sekä konkistadorien vaikeuksien ja urheuden korostamiselta. Tutkijat nimittäin uskovat päinvastaista. Pisimmälle mennyt Inga Clendinnenin mielestä atsteekkien aseet oli suunniteltu siten, että ne vain haavoittivat vastustajaa. Näin heikennyttyään tämä oli helpompi ottaa vangiksi. Atsteekkien sodankäynnin yhtenä perusteena oli saada uhreja jumalten alttareille, ja siksi vain vangitulla vihollisella oli arvoa. Ainoastaan vangin saanut soturi sai luvan avioitua. Samalla hän kohosi arvoasteikolla sekä sai oikeuden pukeutua koristeellisiin vaatteisiin. Yleneminen vankien ottamisen avulla oli mahdollista rahvaalle aivan korkeimpiin arvoihin saakka. Vain tietyt eliittiosastot jaguaari- ja kotkasoturien (ks. Liite 3) tapaan oli varattu ainoastaan aatelin edustajille. Jos soturi ei vielä useamman taistelun jälkeenkään saanut vankeja, hänet erotettiin joukosta.²⁰⁸ Keith Windschuttle ei ole pitänyt atsteekkien sodankäyntiä yhtä vankikeskeisenä. Hän on selittänyt aseiden tehottomuuden eri tavalla: piikivi-, obsidiaani- tai puukärkiset aseet eivät yksinkertaisesti pystyneet tunkeutumaan tarpeeksi syväälle surmatakseen kohteensa.²⁰⁹ Díaz itse piti vaarallisena vain osumia kurkkuun sekä yhtä kylkiluidensa väliin uponnutta nuolta. Erään rivimiehen hän väitti kuolleen korvasta sisään menneestä nuolesta. Tämän lisäksi hänen tietojensa mukaan miehet saivat useita osumia taistelussa, joten aseet eivät vaikuta olleen erityisen tehokkaita.²¹⁰ Haavoittuneita tai ainakin haavoihinsa kuolleita vaikutti olleen enemmän ensimmäisellä Jukatanille suuntautuneella löytöretkellä kuin myöhemmillä. Tämä selittyy joko sillä, että Jukatanin

²⁰⁷ Esim. Díaz del Castillo I, 73, 87, 139–140, 144–145, 235; II 59. Aguilarin maininta atsteekkien heittokeihäistä viittaa niiden olleen vaarallisia vain haarniskattomille miehille. Díazin kertoman tavoin espanjalaisia kohti singottuja heittoaseita oli hänen mukaansa paljon. Aguilar 1560/2000, 180, 182.

²⁰⁸ Clendinnen 1991a, 114–121. Ross Hassig puolestaan pitää atsteekkien heittoaseita tehokkaina. Hänen väitteidensä kohdalla on tosin huomioitava se, että arkeologisten todisteiden puuttumisen vuoksi hän on käyttänyt vertailukohtina esimerkiksi Pohjois-Amerikan intiaanien käyttämällä jousimallilla tehtyjen kokeiden tuloksia. Toisaalta hän on käyttänyt Díazin teoksen tietoja yhtenä todisteena väitteilleen. Hassig 1995, 75–83.

²⁰⁹ Windschuttle 2000, 55–56.

²¹⁰ Díaz del Castillo I, 73–75, 145; II 8.

niemimaata asuttivat mayat, joiden aseet saattoivat olla tehokkaampia. Toinen mahdollinen selitys lienee se, että ainakin Díazin tietojen mukaan espanjalaiset omaksuivat intiaanien käyttämän topatun puuvillahaarniskan²¹¹ vasta ensimmäisen löytöretken jälkeen. Samoin hankittiin tykistöä intiaanien nuolimiesten torjumiseksi, joten konkistadorit eivät enää olleet samaan tapaan vastustajiensa nuolitulen armoilla.²¹² Lisäksi Díazin kuvaukset kertovat Hassigin havaitsemasta seikasta, että heittoasein varustautuneilla sotureilla oli vain vähän ammuksia. Nuolet, keihäät ja kivet eivät ratkaisseet taistelua vaan se pyrittiin tekemään lähitaistelussa.

5.1.2. Lähitaistelu: miekat ja keihäät puhuvat

Heittoasetulen alettua atsteekkien soturit aloittivat etenemisen. Aloittelevilla taistelijoilla ei ollut suojarusteita. Vain kokeneimmat soturit olivat pukeutuneet puuvillahaarniskoihin sekä koristeellisiin sulka-asusteisiin ja kypäriin. Heidän suojarusteisiinsa usein kuulunut kilpi oli paitsi suoja myös merkki soturin saavutuksista taistelukentällä. Edetessään soturit saattoivat singota *atlatleillaan*²¹³ vihollista päin tikkoja eli lyhyitä keihäitä. Niiden nuolia ja kiviä parempi läpäisykyky kompensoi lyhyemmän kantomatkan. Ensimmäisenä hyökkäsivät sotilaallisten sääntökuntien jäsenet perässään veteraanit ja kaikkein viimeisenä aloittelijat veteraanien johdolla.²¹⁴ Käsikähmässä soturit käyttivät keihäitä ja miekkoja (ks. Liite 3). Miekat,

²¹¹ Puuvillahaarniska – josta atsteekit käyttivät nimitystä *ichcahuipilli* – valmistettiin kutomattomasta puuvillasta. Se ommeltiin tiukasti kahden kangaskerroksen väliin, jotka puolestaan ommeltiin nahkareunukseen. Puuvillahaarniskan paksuus vaihteli noin puolestatoista kahteen sormeen ja se riitti pysäyttämään intiaanien nuolet ja heittokeihäät. Haarniskasta oli useita muunnoksia hihallisista hihattomiin sekä eri pituisiin. Hassig 1995, 88. Konkistadorit siirtyivät metallihaarniskoista puuvillaisiin, sillä metalliset olivat painavia, kalliita sekä trooppisessa ilmastossa sietämättömän kuumia. Lisäksi intiaanien piikiviset heittoaseet pirstoutuivat niitä vasten vaarallisia kimmokkeita aiheuttaen. McAlister 1989, 99.

²¹² Díaz del Castillo I, 73, 87, 120.

²¹³ *Atlatl* eli keihäänheitin oli vipuvarsi, jonka avulla voitiin singota keihäitä suuremmalla voimalla ja kauemmas kuin käsin heittämällä. *Atlatl* oli puusta muotoiltu, noin puolimetrinen keppi, jonka toisessa päässä oli koukku heittokeihästä varten. Joillain malleilla oli mahdollista singota kaksikin keihästä kerralla. Myös tikoiksi kutsuttujen keihäiden kärjet olivat tulella teroitettua puuta, obsidiaania tai piikiveä. Osassa oli useampi kärki ja ne saattoivat olla väkäsellisiä. Viimeksi mainitut olivat konkistadorien mielestä erityisen vaarallisia. Niitä ei voinut vetää pois haavoista, vaan niiden poistaminen vaati leikkauksen. Hassig 1995 75–79. Huomaa kuva 6 sivulla 76.

²¹⁴ Suurin osa atsteekkiarmeijoiden miehistöstä koostui rahvaasta. Koska heitä ei voinut ottaa sotavoimiin ennen sadonkorjuuta, sodankäynti rajoittui sadonkorjuun jälkeiseen aikaan joulukuun alusta huhtikuun

joita oli sekä yhden että kahdenkäden käytettäviä versioita, oli valmistettu kiinnittämällä suorakulmaisia tai suippoja obsidiaani- tai piikiviteriä tammipuisen kahvan molemmilla puolilla oleviin uriin. Yhdenkäden miekka oli noin metrin mittainen ja kahdenkäden käytettävä miestä pitkä. Atsteekkien keihäät puolestaan olivat reilun puolentoista metrin pituisia. Niiden terän pituus viittaa siihen, että ne olivat ilmeisesti viilto- eivätkä pistoaseita.²¹⁵

Díazin tallentamat kuvaukset lähitaisteluista ovat melko kaavamaisia mutta dramaattisia. Usein niissä suunnaton soturijoukko ryntää kovaa huutaen ja viheltäen espanjalaisten kimppuun ja saartaa nämä. Vihollissoturien kohdalla hän on korostanut kirjaviin asuihin pukeutuneita taistelijoita ja päälliköitä ilmeisesti siksi, että heidät oli helppo erottaa rahvaasta. Erikoista Díazin kuvauksessa on jatkuva tarve toistaa atsteekkien aseiden tehokkuutta, josta paras esimerkki on luvun alussa oleva suora lainaus hänen Montezuman asehuoneesta antamastaan kuvauksesta. Väitteilleen hän ei ole kovin montaa todistetta tallentanut. Parhaiten atsteekkien miekkojen vaarallisuudesta kertoo tieto, jonka mukaan intiaanit löivät sellaisen avulla hevosen pään poikki yhdellä iskulla. Keihäistä saadut vammat eivät puolestaan vaikuta olleen vaarallisia paitsi heittoaseiden tapaan kaulaan osuessaan.²¹⁶ Luvussa 5.1.1. mainittiin atsteekkien aseiden heikosta tehosta esitettyjä tulkintoja. Ne vaikuttavat pahasti ristiriitaisilta Díazin etenkin atsteekkien miekkojen tehosta antamien tietojen valossa. Tätä tulee tarkastella lähemmin.

Díazin teoksen eräs leimaavimmista piirteistä on hänen ja muiden konkistadorien vaikeuksien ja vaarojen korostaminen. Samalla hän alleviivasi sitä urheutta ja rohkeutta, jota he kaikki vaikeuksista selvitessään osoittivat. Tämän perusteella olisi ollut edullista kuvata vihollisina olleiden atsteekkien aseistus mahdollisimman tehokkaaksi, jotta heistä saadut voitot olisivat vaikuttaneet suuremmilta saavutuksilta. Jos sen sijaan hyväksytään hänen väitteensä aseiden tehokkuudesta, joudutaan vastausta etsimään useammalta suunnalta. Varsinkin jo edellä useampaan kertaan lainattu Inga Clendinnen

lopulle. Hassig 1999, 23–26. Hassig ei kerro, keitä hän tarkoittaa sotilaallisilla sääntökunnilla, mutta kyseessä ovat todennäköisesti ainakin kotka- ja jaguaarisoturit.

²¹⁵ Hassig 1995, 81–85. Huomaa kuva sivulla 82.; Hassig 1999, 25–26.

²¹⁶ Díaz del Castillo I, 73–75, 144–145, 230, 472–474. Aguilar 1560/2000, 161 myös mainitsi hevosen pään irtilyömisestä.

on esittänyt, että atsteekit tähtäsivät lähitaisteluaseiden iskut pääasiassa vastustajansa jalkoihin, jolloin heikentynyt vihollinen oli helpompi vangita.²¹⁷ Tässä kohden Ross Hassig on puolestaan ollut täysin eri mieltä.²¹⁸ Jos asiaa tarkastellaan Clendinnenin ajatusten pohjalta, on vaikeaa selittää yllä oleva esimerkki hevosen pään irti lyömisestä. Ilmeisesti vastaus löytyy atsteekkien aseiden terien valmistusmateriaalista eli piikivestä ja obsidiaanista. Kuten jo aiemmin mainittiin, ei tällaisilla aseilla saanut tehtyä syviä ja vaarallisia haavoja. Piistä ja obsidiaanista muotoillut terät olivat rosoisia kuten sahanterät. Ilmeisesti siksi Díaz mainitsi asetalon kuvauksen yhteydessä niiden leikanneen espanjalaisia miekkoja paremmin. Jälkimmäisten terät näet olivat sileitä. Mahdollista onkin, että konkistadorien suojavarusteet – Díaz mainintojen perusteella kilvet, kypärät, puuvillahaarniskat, panssarikaulus ja säärisuojat²¹⁹ – riittivät ainakin useimmiten suojaksi vastustajan aseilta. Ilmeisesti sahamaisen karhea miekka teki harvinaisen pahaan jälkeä hevosen kaulan kohdalla, sillä se oli suojaamaton. Ross Hassigin mukaan pahimpia taistelukentällä saatuja haavoja olivat osumat vatsaan sekä sisäistä verenvuotoa aiheuttaneet pistohaavat. Viimeksi mainittuja vammoja eivät atsteekkien viiltoaseet saaneet hyvin suojautuneille konkistadoreille aiheutettua. Toisinpäin tilanne oli erilainen, sillä espanjalaisten miekkojen pistot aiheuttivat paljon kuolemia intiaanien keskuudessa.²²⁰ Díaz piti vaarallisina atsteekkien keihäitä, joiden kärkinä toimivat espanjalaisilta saaliina saadut miekat.²²¹ Tämä maininta kuvaa espanjalaisten pistoaseiden tehokkuutta. Näiden syiden lisäksi atsteekkien erilainen sodankäyntikulttuuri saattoi osaltaan olla konkistadorien pelastus ja sitä tarkastelen seuraavaksi.

²¹⁷ Clendinnen 1991a, 116.

²¹⁸ Hassig 1995, 88.

²¹⁹ Díaz del Castillo I, 321, 351, 380, 392. Tätä tukee Aguilarin maininta. Hänen mukaansa atsteekkien heittokeihäät pystyivät lävistämään nimenomaan panssarioimattoman miehen tai hevosen. Aguilar 1560/2000, 180.

²²⁰ Hassig 1995, 116.

²²¹ Díaz del Castillo II, 27, 60.

5.1.3. Elävänä ette minua saa. Díaz ja atsteekkien psykologinen sodankäynti

Jo luvussa 2.1. käsiteltiin atsteekkien ihmishuhtausta ja Díazin pelonsekaista suhtautumista siihen. Tämä kauhu jonka toverien uhraamisen näkeminen hänelle aiheutti, oli läsnä Díazin taistelukokemuksissa. Hänen mukaansa näky sai hänet pelkäämään kuolemaa enemmän. Aina ennen taistelua kauhu valtasi hänet, mutta omistautuminen Jumalalle ja Neitsyt Marialle vapautti tästä pelosta. Pelko voimistui entisestään, kun hän oli itse jäädä atsteekkien käsiin. Tästä pinteestä hän pelastui, koska sai miekkakätensä vapaaksi. Hänen mukaansa Jeesus antoi hänen iskuilleen vapautumiseen tarvittavan voiman.²²² Nämä maininnat osoittavat, että Díazin mielestä oikea usko voitti kovimmatkin kauhut. Tapausten tallentamisella näytti olleen toinenkin syy. Kyseisestä pelosta puhuessaan Díaz on nimittäin käyttänyt varsin paljon mustetta sanailuun, jonka tavoitteena oli hänen urheutensa korostaminen. Vanha konkistadorin mielestä hänen osallistumisensa taisteluihin pelosta huolimatta oli osoitus rohkeudesta. Rohkeus vaikuttikin olleen hyve, jota hän arvosti eniten Cortésin ja muiden kapteenien ominaisuuksissa.²²³ Näin ollen pelon tunteminen ei ollut Díazille häpeä, jos sen pystyi hillitsemään. Ja tämä hillitseminen vaati rohkeutta. Samalla periaatteella vastustajien aseiden tehon liioittelu olisi palvellut samaa tarkoituspää, sillä vaarallisilla aseilla varustautuneen vihollisen kohtaaminen olisi vaatinut paljon rohkeutta.

Pelon lisäksi atsteekkien espanjalaisiin kohdistamat vangitsemisyrietykset vaikuttivat Díazista espanjalaisten pelastukselta. Atsteekit kun hänen mukaansa saattoivat yrittää vangita suljetuissa rivistöissä taistelevia konkistadoreja niin innokkaasta, että he syöksyivät päin näiden miekkoja ja keihäitä.²²⁴ Tämä kertoo espanjalaisten ja intiaanien erilaisesta taktiikasta ja sodan kulttuurista sekä näiden erojen toimimisesta konkistadorien etuksi. Espanjalaisille taistelu oli tiiviiden muodostelmien välistä yhteenottoa, kun taas atsteekkeille se oli yksilöiden välistä koitosta. Atsteekit taistelivat ilmeisesti avoimessa muodostelmassa, sillä espanjalaisten käyttämä tiivis muodostelma oli kehitetty torjumaan ratsuväen rynnäköä. Atsteekit eivät tällaista muodostelmaa

²²² Díaz del Castillo II, 66–67, 116–117. Myös Cortés kertoi melkein jääneensä vangiksi, mutta hänen henkivartijansa pelasti hänet. Cortés 1522. Kolmas kirje.

²²³ Díaz del Castillo I, 46–47, 98; II, 54, 117.

²²⁴ Díaz del Castillo II, 99.

olleet omaksuneet, sillä Mesoamerikassa ei ollut hevosia.²²⁵ Vankien saamiseen perustunut yleneminen sotilasuralla aiheutti kilpailua atsteekkisoturien keskuudessa, mikä haittasi yhteistyötä taistelukentällä. Yleneminen ja tiettyjen virkojen saaminen sekä ylipäättään soturina pysyminen riippuivat kokonaan vankien saamisesta. Tämän seurauksena taistelut olivat täysin kiinni yksilöiden rohkeudesta. Ensimmäisen vankinsa nuoret soturit saattoivat ottaa yhdessä, mutta sen jälkeen he alkoivat kilpailla vankien ottamisesta toveriensa kanssa. Rohkeudella oli hintansa. Atsteekkisotureista tuli röyhkeitä ja he saattoivat kiristää oman kansansa siviiliväestöltä esimerkiksi erilaisia hyödykkeitä. Tätä epäkohtaa hallitsijat yrittivät karsia pois ankarien rangaistusten avulla mutta turhaan.²²⁶ Muut järjestelmän epäkohdat näkyvät Díazin yllä olevassa maininnassa siinä, että espanjalaisissa arvokkaan vangin nähneet atsteekkisoturit menehtyivät teräaseiden pistoihin, joita he saivat yhteistyöhön perustuneissa tiheissä muodostelmissa taistelevilta konkistadoreilta. Muodostelmien ylivertaisuutta kuvaa se, etteivät atsteekit näytä pystyneen vangitsemaan espanjalaisia kuin väijytyksissä tai muissa tilanteissa, joissa näiden muodostelma saatiin hajoamaan.²²⁷ Todennäköisesti atsteekit kohdistivat vangitsemisyriksensä pääasiassa espanjalaisten intiaaniliittolaisiin, joiden taistelutavat vastasivat heidän omiaan. Yleensä vangeiksi jäivät herkimmin kokemattomimmat soturit sekä rahvaan edustajat. Syy tähän oli paitsi heidän heikompi taistelukykynsä, myös heidän suurempi osuutensa armeijoissa.²²⁸ Espanjalaisten mukana taistelleita intiaaniliittolaisia oli heihin verrattuna moninkertainen määrä.

Yllä olevan lisäksi on huomioitava toinen seikka eli espanjalaisten ja atsteekkien toisistaan eroavat sodan käsitteet. Atsteekit pyrkivät sodankäynnissä paitsi sieppaamaan uhreja alttareilleen, myös alistamaan vastustajansa veroa maksaviksi alamaisiksi. Tämän vuoksi suurien tappioiden aiheuttamista vastustajalle vältettiin. Espanjalaiset puolestaan tavoittelivat vastustajansa tuhoamista niin, etteivät nämä enää kykenisi uuteen taisteluun. Tämä tavoite korostui entisestään, kun pienet espanjalaisjoukot joutuivat

²²⁵ Hassig 1995, 101–102.

²²⁶ Mikäli vankeja ei yrityksistä huolimatta saanut, se merkitsi soturijoukosta erottamista ja häpeää. Clendinnen 1985, 47–50, 57–60, 64–65. Ross Hassig on hieman lieventänyt Clendinnenin tulkintoja. Hänen mukaansa vankien saaminen oli tärkeää vain sotilasuraa haluaville eikä armeijan enemmistön muodostaneelle rahvaalle. Hassig 1995, 36–37, 114–116.

²²⁷ Esim. Díaz del Castillo 66–67, 76–79.

²²⁸ Hassig 1995, 115.

taistelemaan kaukana vihamielisten ja lukumäärältään ylivoimaisten vastustajien kanssa. Henkiin jääminen vaati totaalista voittoa.²²⁹

Tässä luvussa saatujen tulosten perusteella Díazin teoksessa esiintyvää atsteekkien aseiden tehon korostamista voi pitää hänen yrityksenään korostaa omaa urheuttaan. Atsteekkien aseet kyllä olivat tehokkaita suojaamattomiin ruumiinosiin osuessaan, mutta pääosin espanjalaiset vaikuttavat olleen hyvin niitä vastaan suojautuneita. Samanlainen rohkeuden korostaminen on havaittavissa Díazin kuvatessa atsteekkien psykologiseen sodankäyntiin kuulunutta vastustajien uhrausta. Vaikka muiden konkistadorien näkeminen uhrialttareilla oli Díazille pelottava kokemus, hän piti tämän pelon voittamista suurena rohkeutena. Hänellä oli lisäksi kahtalainen kokemus atsteekkien tavoittelemasta vankien sieppaamisesta taistelukentällä. Vangiksi ja uhriksi joutumisen pelon voittaminen oli osoitus rohkeudesta, mutta lisäksi hän on havainnut vastustajiensa lähes pakkomielteenomaisen halun vankien saamiseen toimineen espanjalaisten etuna. Kaikkiaan voi siis todeta, että sodankäynnin luonteen Díaz näyttää ymmärtäneen muihin atsteekkien kulttuurin alueisiin verrattuna parhaiten. Syy tähän lienee se, että sodankäyntiin kuulunut vankien sieppaaminen ja näiden myöhempi uhraaminen olivat näkyviä tapahtumia – uhraus vieläpä julkiseksi tarkoitettua pelottelupropagandaa.

5.2. Díazin arviot espanjalaisten voittojen syistä

5.2.1. Konkistadorien aseistuksen merkitys

Espanjalaisten konkistadorien aseistus koostui teräksisistä miekoista ja keihäistä sekä ampuma-aseista kuten varsijousista, arkebuuseista ja tykeistä. Varsijousella saattoi ampua teräskärkisen puunuolen suoraa linjaa yli 60 metrin matkan. Kaaressa vasama kantoi yli 320 metrin päähän eli kaksinkertaisen matkan intiaanien jouseen verrattuna. Varjopuolena se oli intiaanijousta hitaampi ja pystyi ampumaan nuolen minuutissa, kun taas perusjousella tulinopeus oli kuusinkertainen. Tätä hitautta korvasi aseiden suurempi

²²⁹ McAlister 1989, 104. Ks. myös Restall 2003, 143–145.

tehokkuus. Arkebuusi puolestaan oli noin 1–1,5 metriä pitkä ja lähes kymmenkiloinen ruutiase. Sillä ammuttiin 47–140 gramman lyijyammuksia noin 140 metrin päähän, joskin kuula oli tehokas vain puoleen tästä matkasta. Ase oli hidas ladata, joten laukauksen saattoi ampua noin puolentoista minuutin välein. Tykistöön kuului ilmeisesti ainakin falconetteja, jotka olivat noin puolentoista metrin pituisia ja kaliiberiltaan 6–7 senttisiä. Reilusta kahdesta sadasta jopa viiteensataan kiloon painaneet tykit saattoivat ampua 1,7–5,5 kilon painoisia ammuksia kulmasta riippuen 140 metristä aina kahden kilometrin päähän. Falconetit olivat takaaladattavia ja siksi niiden tulinopeus oli muihin kanuunoihin verrattuna kaksinkertainen. Aseiden haittapuolena oli niiden pyörättömyys, minkä vuoksi niitä ei voinut siirtää taistelun aikana. Niiden tykkien lisäksi Cortésin joukolla lienee ollut suusta ladattavia kenttätykkeitä, jotka olivat falconetteja tarkempia sekä kantomatkaltaan pidempiä.²³⁰

Díazin kuvauksessa tuliaseet eivät ole saaneet erityisen merkittävää osuutta espanjalaisten voittojen ratkaisijana. Hän piti tykistön päällimmäisenä ansiona intiaanien heittoaseita ampuvien soturien torjumista. Tykistö sai hänen mukaansa aikaan erityisen pahaa jälkeä avoimessa maastossa tiheisiin muodostelmiin pakkautuneiden vihollisten kohdalla kuten Champotonissa tai Tlaxcalassa taistellessa. Sen sijaan tuliaseista ei Díazin mielestä ollut apua Tenochtitlanin majoitustiloihin saarrettujen konkistadorien pakoyrityksissä. Tämän lisäksi on huomattava, että esimerkiksi suuren Otumban taistelun konkistadorit voittivat ilman tykkeitään. Arkebuusit (escopeta) ja varsijouset eivät nekään ole teoksessa ratkaisevassa asemassa, minkä selittänee niiden vähäinen lukumäärä ja ammuksia säästävä käyttötapa.²³¹ Sen sijaan eräät muut aseet olivat Díazin mukaan ratkaisevia nimittäin miekat ja hevoset. Miekkoja vanha konkistadori korosti eniten taistelun ratkaisijana ehkäpä siksi, että oli itse sellaisen käyttäjä.²³² Tällöin hän on voinut nähdä käyttämänsä aseiden vaikutuksen paremmin.

²³⁰ Hassig 1999, 37–38, 42, 47.

²³¹ Díaz del Castillo I, 87, 125–126, 145, 231–235, 453–458, Cortésin maininnat konkistadorien aseista ovat jääneet vähäisiksi ja näin oli myös tuliaseiden kohdalla. Espanjalaisten ollessa saarrettuna Tenochtitlanissa tykistö pystyi hänen mukaansa surmaamaan useita intiaaneja joka laukauksella, mutta vastustajan suuren lukumäärän vuoksi tällä ei ollut hänestä merkitystä. Cortés 1520. Toinen kirje. Aguilar korosti tykistön osuutta Tlaxcalan taisteluissa Díazin tapaan. Aguilar 1560/2000, 162.

²³² Díaz del Castillo I, 145, 231; II: 66–67. Cortés ei kirjeissään ole sanallakaan maininnut espanjalaisten miekkojen tehokkuutta. On kuitenkin huomattava, että hän oli joukon johtaja ja ratsumies. Hevosten selästä taistelleet miehet käyttivät keihäitä. Lähitaisteluaseista konkistadorijohtajan mukaan tehokkaita olivat jokaisella rivimiehellä olleet keihäät, joita hän väitti käskeneensä tekemään espanjalaisten kokeman

Toiseelta tämä korostamisen tarve vaikuttaisi jälleen yhdeltä Díazille niin luonteenomaiselta oman osuuden korostamiselta taisteluissa, jota hänen teoksensa aiemmin havaittiin sisältävän. Mutta hänen väitteellään on havaittu olevan totuus pohjaa. Espanjalaisten käyttämä teräsmiekka oli atsteekkien obsidiaanimiekkoja paitsi pidempi ja kestävämpi myös tehokkaampi. Sitä käyttänyt konkistadori saattoi taistella tuntikausia vain lieviä haavoja intiaanien aseista saaden, mutta samalla itse surmaten useita vastustajiaan. Miekan pituuden on havaittu olleen juuri sopivan mittainen yltämään vastaavaa asetta vailla olevaan vastustajaan.²³³ Konkistadorien teräseiden vaarallisuutta lisäsi edelleen se, että ne olivat pistoaseita. Juuri pistohaavat olivat kaikkein vaarallisimpia niiden aiheuttaman sisäisen verenvuodon vuoksi. Erityisen tappavia olivat vatsaan kohdistuneet pistot, joita saaneista arviolta 90 prosenttia menehtyi.²³⁴ Díaz itse mainitsi, että Cortés määräsi miekkamiehet kohdistamaan iskunsa juuri vihollisoturiin vatsoihin.²³⁵

Toinen Díazin korostama ase olivat hevoset. Tlaxcalan alueella käydyissä taisteluissa hän totesi, että ”hevoset olivat suurin turva Jumalan jälkeen”. Champotonin taistelun ratkaisivat hänen kuvauksessaan sivustasta kiertäneet ratsumiehet, kun hevosia ensimmäistä kertaa nähneet intiaanit joutuivat pakokauhun valtaan. Otumbassa niiden vaikutus oli avoimen maaston vuoksi suuri.²³⁶ Hevosten onkin havaittu olleen parhaimmillaan juuri niille ihanteellisessa eli avoimessa maastossa. Pääosin niiden arvostus konkistadorien keskuudessa johtui kuitenkin statussymbolin asemasta, kulkuvälineenä toimimisesta sekä niiden omistajien saamista suuremmista saalisosuuksista. Niiden hankintaa kuitenkin rajoittivat kallis hinta ja hankala huolto.

tappion jälkeen. Cortés 1522. Kolmas kirje. Aguilar ilmeisesti tarkoitti samoja keihäitä, kun sanoi niiden avulla pystyneen lävistämään savitiiliseinän. Kyseiset keihäät olivat tulesta kovetettuja, noin 5,25–5,75 metrin mittaisia. Ne olivat tehokkaita etenkin ratsuväkeä vastaan sekä tiiviiden jalkaväkimuodostelmien muodostamisessa. Aguilar 1560/2000, 177. Katso myös huomautus viitteessä 61. Díaz mainitsi komentajansa teettäneen keihäät atsteekkien viholliskansalla. Hän koulutti miehensä käyttämään niitä rannikolle saapuneen vangitsemisretkikunnan hevosmiehiä vastaan. Díaz del Castillo I, 419–420.

²³³ Restall 2003, 143. Restall on löytänyt tukea miekan tehokkuudella useista eri selonteista. Muita miekkojen etuja ks. Hassig 1999, 37.

²³⁴ Hassig 1995, 116.

²³⁵ Díaz del Castillo I, 234–235, 472.

²³⁶ Díaz del Castillo I, 144–147, 235, 472–473. Díaz lienee kopioinut arviot hevosten sekä miekkojen ja tuliaseiden tehokkuudesta Champotonin taistelussa Gómaralta. Cortés nimittäin ei maininnut hevosia Díazin ja Gómaran tapaan taistelun ratkaisijana vaan jalkaväen tekemän hyökkäyksen. Cortés 1520. Toinen kirje; López de Gómara 1552/2004, 83–84. Cortésin toteamus kuitenkin tukee ainakin muissa tilanteissa hevosten osuutta, sillä hänen mukaansa hevoset olivat taistelun kantava voima. Cortés 1522. Kolmas kirje.

Hevosten lisäksi espanjalaiset käyttivät taisteluissa koiria, mutta niiden merkitys oli hyvin rajallista.²³⁷

Merkittävintä vaikutti olleen se, miten aseita käytettiin. Espanjalaiset saattoivat arkebuusien ja varsijoustensa avulla surmata vihollissoturien parhaimmistoa pitkien etäisyyksien päästä samalla periaatteella kuin nykyajan tarkka-ampujat. Tällä on väitetty olleen suuri vaikutus atsteekkien moraaliin, kun soturien parhaimmisto kaatui ollessaan vielä taistelun ulkopuolella. Siten he eivät saaneet soturin arvolle sopivaa ylvästä kuolemaa lähitaistelussa.²³⁸ Tätä väitettä tukee Díazin tapa mainita erikseen kaatuneet intiaanien päälliköt sekä hänen havaintonsa näidän kuolemien aiheuttamasta intiaanien taistelumotivaation häviämisestä. Äärimmäinen esimerkki tästä oli Otumban taistelu, jossa koko atsteekkiarmeijan taisteluinto meni Cortésin ja tätä lähimpänä olleiden ratsumiesten surmattua atsteekkien ylipäällikön.²³⁹ Tätä tapausta on pidetty yhtenä osoituksena atsteekkien sodankäyntiä leimanneista säännöistä. Inga Clendinnen korostaa päällikön surmaamisen sijaan sitä, että espanjalaiset riistivät kaatuneelta komentajalta tämän tunnuksen. Vertailukohdan hän on löytänyt eurooppalaisen sodankäynnin tunnuslipuista tai roomalaisten legioonien kotkista. Jälkimmäisten kadotessa legioonalaisten tuli hankkia kotka takaisin, jotta näin menetetty kunnia palautuisi heille. Päällimmäisenä syynä pakenemiselle Clendinnen on pitänyt sitä, että tunnuksen vieminen oli merkki taistelun kulun kääntymisestä atsteekkeja vastaan. Vastaavaksi merkiksi Clendinnen on laskenut atsteekkien tappiota merkinneen tempelin polttamisen. Todisteena atsteekkien päällikön tunnuksen riiston

²³⁷ Restall 2003, 142–143. Díazin teoksessa koirat jäivät lähinnä maininnoiksi. Esim. Díaz del Castillo I, 135, 160, 223.

²³⁸ Clendinnen 1991b, 80. Arkebuusin kohdalla tätä on vaikea uskoa, sillä kyseinen ase oli toivottoman epätarkka. Tämän vuoksi se piti laukaista hyvin lähellä vihollista ja jopa satojen ampujen yhteislaukauksina. Hall 1997, 148. Ks. myös Restall 2003, 32. Lisäksi Díazin maininnat ammuksia säästävästä ampumatavasta ja kyseisten aseiden vähäinen lukumäärä (13 retken alkuvaiheessa) kyseenalaistavat Clendinnenin tarkka-ampujavertaukset ainakin arkebuusien osalta. Díaz del Castillo I, 87, 125–126, 145, 231–235, 453–458.

²³⁹ Díaz del Castillo I, 231, 472–474. Díazin mukaan Cortés oli nimenomaan antanut ohjeet tähdätä iskut atsteekkien koristeltuihin päälliköihin. Cortés ei itse ole väittänyt olleensa atsteekkien ylipäällikön kuolemaan osallinen. Tämä on hyvin outo seikka, sillä tällaisen tiedon poisjättämiselle ei olisi ollut hänelle mitään järkisyytä. Päinvastoin tieto olisi voinut toimia Cortésin eduksi kuninkaan silmissä. Cortés 1520. Toinen kirje. Aguilarin tietojen mukaan Cortés surmasi useita koristeellisia päälliköitä ja Díazin tiedoista poiketen myös ylipäällikön. Tämä sai Aguilarin mukaan atsteekit vetäytymään. Aguilar 1560/2000, 186. López de Gómara 1552/2003, 251–252 väitti Cortésin rynnänneen hevossellaan intiaanien rivistöjen läpi ja surmanneen komentajan. Tällä teolla hän oli Gómaran mukaan pelastanut espanjalaiset, sillä atsteekkeilla oli hänen väittämänsä mukaan tapana paeta kenraalin kuoltua ja lipun iskeydyttyä maahan. Nähtävästi Gómara pyrki korostamaan Cortésin asemaa historiaa muokkaavana suurmiehenä.

merkityksestä hän on käyttänyt atsteekkien tapaa samaistaa espanjalaisten lipunkantaja heidän omaan tunnuksella varustettuun päällikkönsä.²⁴⁰ Tämä ajatus viittaisi jälleen yhteen atsteekkien kulttuurin piirteeseen, jota Díaz ei monen uskonnon piirteen tavoin ole ymmärtänyt pintaa syvemmillä.

Jos päälliköiden surmaa tarkastellaan Ross Hassigin tulkintojen avulla, niin asialle löytyy Clendinnenin varjelemaa atsteekkien sodankäynnin kulttuurin säännönmukaisuutta korostavaa tulkintaa käytännönläheisempi selitys. Atsteekkien koristeelliset tunnukset oli kiinnitetty pitkän varren päähän, joka puolestaan kiinnitettiin alaosastaan päällikön selkään. Kun taistelut olivat meluisia tapahtumia, joissa sen vuoksi oli vaikeaa kuulla suullisia komentoja, soturit seurasivat korkealla näkyvää tunnusta. Sitä kantaneen päällikön kuolema tai tunnuksen vieminen aiheutti sekasorron. Syynä tähän oli paitsi komentajan menetyksen aiheuttama kolaus joukkojen moraalille, niin myös se, että ilman seurattavaa tunnusta liikkuneet soturit olivat vaarassa joutua erilleen ja sitä kautta helpommin vihollisen vangeiksi. Mihinkään espanjalaisten väittämiin tunnuksen menettämiseen sisältyviin uskomuksiin Hassig ei usko.²⁴¹ Nämä tulkinnat eivät erilaisuudesta huolimatta sulje toisiaan pois. Niiden perusteella vain Díazin käsitys atsteekkien päälliköiden kaatumisen merkityksestä näiden sodankäynnissä on jäänyt ymmärtämättä.²⁴² Syytä tähän hän ei ole itse edes arvellut.

5.2.2. Intiaaniliittolaisten osuus Díazin kuvauksessa

Otumban taistelua kuvatessaan Díaz totesi tlaxcalaisten liittolaisten taistelleen urheasti kuten leijonat.²⁴³ Díazin teoksessa espanjalaiset saavat toistuvasti apua intiaaneilta,

²⁴⁰ Clendinnen 1991b, 85–86. Clendinnenin mainitsemat esimerkit lipunkantajan kohtelusta ovat peräisin Díazin selonteosta.

²⁴¹ Hassig 1995, 96; Hassig 1999, 26.

²⁴² Muutoinkin Díaz tulkitsi atsteekkien perääntymisen johtuneen espanjalaisten aseista ja sitkeästä taistelusta. Väite saattaa olla konkistadorien saavutusten ja taistelutaidon korostamista, mutta se voi myös olla atsteekkien sodankäynnin kulttuurin ymmärtämättömyyteen perustunut väärinkäsitys. Perääntymisellä saattoi olla muitakin syitä kuin tappio, kuten takaa-ajoon lähteneen vastustajan johdattaminen väijytykseen, joukkojen vaihto tai rikkoutuneiden aseiden vaihtaminen uusiin. Hassig 1995, 104; Hassig 1999, 65.

²⁴³ Díaz del Castillo I, 474.

joiden kanssa he matkan aikana liittoutuvat. Itse liiton solmimiset Díaz kuvasi useimmiten espanjalaisten tarjoamana suojeluna tyrannimaista Montezuman hallintoa vastaan. Liitot toivat hänen kuvauksessaan hyötyä myös intiaaneille, kuten espanjalaisten välittämiä sovintoja riitatilanteissa ja – Díazin ja muiden konkistadorien mielestä – oikean uskon tuomia etuja suhteessa ihmisiä vaatineeseen entiseen uskuntoon.²⁴⁴ Näiden lisäksi liittolaisten myötä konkistadorit saivat konkreettista apua kuten kantajia varusteille, muonaa, tiedustelutietoa, palvelijoita sekä sotureita.²⁴⁵ Tästä kaikesta huolimatta intiaaneilta saatu apu jäi Díazin teoksessa marginaaliseksi. Matthew Restall kutsuu siitä ja muista konkistadorien selonteista juontuvaa käsitystä ”valkoisen konkistadorin myytiksi”. Espanjalaisten valloittajien joukot ympäri uutta mannerta nimittäin koostuivat pääosin intiaaniliittolaisista sekä muista ei-valkoisista. Intiaanit eivät olleet tässä espanjalaisten passiivisia työkaluja, vaan myös he pyrkivät ja usein onnistuivatkin hyötymään liitoista. Liittolaisten hankkiminen oli espanjalaisilla peruskäytäntö kaikkialla Amerikassa, joten Meksikon tilanne ei ollut mitenkään poikkeuksellinen. Eri arvioiden mukaan 6000 – 200 000 tlaxcalaista liittolaista osallistui Tenochtitlanin piiritykseen.²⁴⁶ Pisimmälle menneen Ross Hassigin mielestä liittolaiset, etenkin tlaxcalaiset, todennäköisesti käyttivät Cortésin joukkoa pelinappulanaan esimerkiksi hankkiutuessaan eroon heille vihamielisistä naapurialueiden hallitsijoista. Espanjalaiset eivät Hassigin mukaansa voineet olla perillä kaupunkien monimutkaisista perimysjärjestyksistä, sellaisesta kuin esimerkiksi Cholulan kaupungissa oli. Cortésin itsensä mukaan hän valitsi kaupungille uuden hallitsijan verilöylyssä kuolleen tilalle. Hassigin mielestä tapahtumaa ohjasi Cholulalle kaunaa kantanut Tlaxcalan väki. Toisin kuin espanjalaiset luulivat, he eivät olleet voittaneet tlaxcalaisia taistelussa. He olivat säästäneet konkistadorit omiksi liittolaisikseen. Konkistadorit menivät Tlaxcalan kohdalla halpaan siinä, että he uskoivat heiltä kuulemiensa tarinoiden perusteella näiden säilyttäneen itsenäisyytensä jatkuvassa sodassa Montezumaa vastaan. Kyseessä oli

²⁴⁴ Díaz del Castillo I, 182, 193–194, 293–295, 305, 524.

²⁴⁵ Esim. Díaz del Castillo I, 180, 191, 221–226, 271–273, 485, 513; II: 26.

²⁴⁶ Restall 2003, 45–53, 172–173. Intiaanien lisäksi joukoissa saattoi olla vähintään espanjalaisia vastaava lukumäärä mustia orjia sekä vapaita afrikkalaisia. Pääosa Meksikossa taistelleista mustista oli orjia, minkä vuoksi he ovat jääneet selonteissa vähälle huomiolle. Lisäksi myös naisia (*conquistadoras*) kuului joukkoihin. Díaz mainitsi ohimennen joukossa olleen mustan orjan, joka toi isorokon Meksikoon tuhoisin seurauksin. Díaz del Castillo I, 445. Tieto isorokkoa kantaneesta orjasta saattaa olla peräisin Gómaralta. Maininta nimittäin esiintyy hyvin samanlaisena hänen teoksessaan. López de Gómara 1552/2003, 232–233.

kuitenkin ns. kukkaissota²⁴⁷, johon Tlaxcala oli sidottu ja jonka seurauksena se olisi ilmeisesti pian kukistunut.²⁴⁸ Díazin ja muiden konkistadorien liittolaisiinsa kohdistaman vähättelyn taustalla oli todennäköisesti tavoite korostaa konkistadorien saavutuksia. Ansio valloituksesta oli tärkeää väittää olleen vain konkistadoreilla eikä intiaaneilla. Mikäli taistelu olisi myönnetty voitettun paikallisen avun voimalla, palkkiot valloituksesta olisivat kuuluneet intiaaneille eivätkä itse sivuroolissa toimineille konkistadoreille.

Minkä sitten voidaan päätellä olleen intiaaniliittolaisten merkityksen Díazin teoksen perusteella? Useimmiten liittolaiset varoittivat espanjalaisia väijytyksistä. Tähän samaan liittyi näiden asiantuntemus mesoamerikkalaisista tavoista etenkin diplomatian kohdalla. Liittolaiset varoittivat konkistadoreja, mikäli näiden kanssa tekemisissä olleiden intiaanien tavat vihjasivat muuhun kuin näiden vakuuttamaan rauhantahtoon.²⁴⁹ Taistelukohtista puolestaan löytyy johtolankoja, jotka viittaavat liittolaisten osuuden olleen hyvin merkittävää. Erään Díazin Tlaxcalasta tallentaman taistelukuvauksen perusteella espanjalaiset joutuivat tlaxcalaisten rynnäköissä sellaiseen sekasortoon, etteivät rivimiehet voineet pysyä yhdessä Cortésin tai muiden kapteenien huudoista huolimatta. Díaz väitti vain ihmeellisen miekkatyöskentelyn ajaneen vastustajat pois, jolloin espanjalaiset pystyivät kokoamaan rivinsä.²⁵⁰ Tämä tapaus viittaa konkistadorien olleen joko lähellä tappiota tai huonosti johdettuja. Tiedosta puuttuvat Díazin muualla mainitsemat joukkoon kuuluneet intiaanit sekä mustat orjat. Todennäköisesti nämä taistelivat omana erillisenä joukkonaan. Mikäli espanjalaiset olivat todella lähellä tappiota, niin ansio täpärässä pelastumisessa kuului heidän liittolaisilleen. Kun konkistadorit olivat ongelmissa, heidän liittolaistensa muodostamat osastot sitoivat vihollisia ja siten estivät näitä tuhoamasta hajalle lyötyjä espanjalaisia.

²⁴⁷ Kukkaissodiksi kutsutaan eri heimojen välistä kilpailuluontoista sodankäyntimuotoa, jossa eri osapuolet taistelivat otteluluontoisesti toisiaan vastaan. Kukkaissodan tarkoituksista on esitetty erilaisia tulkintoja. Aiemmin sen syynä on pidetty uhrien hankkimista alttareille. Frederick Hicks uskoo atsteekkien hankkineen niiden avulla taistelukokemusta joukoille, jolloin ne olisivat voineet paremmin selvitä kapinoiden kukistamisista. Hicks 1979, 87–91 vrt. Davies 1982, 96–97; Clendinnen 1985, 61–62; León-Portilla 1986, 35. Ks. myös Hassig 1995, 128–130 sekä Hassig 1999, 29–30.

²⁴⁸ Hassig 1999, 3, 64–76, 79–81, 146. Erilaisen tulkinnan Tlaxcalan itsenäisyydelle on esittänyt Clendinnen 1991b, 93.

²⁴⁹ Esim. Díaz del Castillo I, 287–288. Vastaavaa ks. Aguilar 1560/2000, 169.

²⁵⁰ Díaz del Castillo I, 235–236. Tapia myönsi rannikolta mukana tulleiden intiaanien auttaneen espanjalaisia Tlaxcalan taisteluissa. Tapia 1545/1866.

5.2.3. Jumala kanssamme? Kristityn Jumalan ja pyhimysten ongelmallinen asema Díazin teoksessa

Kuten luvun 5.2.1. maininta hevosten osuudesta taistelujen ratkaisijana osoittaa, Díaz piti taistelujen ratkaisijana Jumalaa. Paitsi että käsitys oli peräisin aikakauden hartaasta kristillisyydestä, näytti Díaz myös käyttäneen Kaikkivaltiasta omien tarkoitusperiensä ajamiseksi. Varsinkin Otumban taistelun voiton syitä arvioidessaan hän on hyökännyt Gómaraa vastaan. Gómara näet antoi kunnian atsteekkiylipäällikön surmaamisesta ja siten taistelun voitosta yksin Cortésille. Díaz itse väitti kiitoksen voitosta kuuluneen Jumalalle, joka oli antanut kapteeneille ja sotilaille voimaa taistelussa. Tässä yhteydessä Díaz luetteli nimeltä monia joukossa olleita urheina pitämiään kapteeneja sekä sotilaita ja samalla moitti Gómaraa näiden unohtamisesta. Hän väitti Cortésin lahjoneen Gómaran kirjoittamaan tätä ylistävään sävyyn ja muiden ansiot unohtaen. Lisäksi Díaz oikoi Gómaraa siinä, ettei Cortés surmannut vihollispäällikköä. Ansio kuului hänen mukaansa Juan de Salamancalle, jonka hän väitti saaneen tapauksen vuoksi vaakunan kuninkaalta. Díaz ei kuitenkaan näytä halunneen väheksyä komentajaansa, vaan hänen mielestään tämä ansaitsi enemmän ylistystä kuin roomalaiset Caesar, Pompeius tai Scipio olivat saaneet.²⁵¹

Mutta vaikka Jumala olikin Díazin mielestä espanjalaisten voiton takana, samaa ei voi sanoa katolisista pyhimyksistä. Kuvatessaan Champotonin voitokasta taistelua Gómara väitti kristittyjen avuksi ilmestyneen ratsastajan, joka surmasi paljon intiaaneja. Tämän espanjalaiset uskoivat olleen joko Pyhä Jaakko (Santiago) tai Pietari.²⁵² Tätä väitettä Díaz ei purematta niellyt. Hänen mukaansa voiton takana oli yksinomaan ”herramme Jeesus Kristus”. Hänen mielestään apostolit toki saattoivat ilmestyä, mutta hän ei syntisenä ollut kelvollinen heitä näkemään. Vakuuttaen yhä vielä kirjoittaessaan näkevänsä taistelun kaikkine yksityiskohtineen ja ”syntisin silmin” Díaz ei kuitenkaan pitänyt pyhimysten ilmestymistä mahdollisena. Asiasta olisi yli neljänsadan sotilaan joukossa keskusteltu, todisteita etsitty ja paikalle olisi rakennettu kirkko. Kaiken huipuksi paikkaa ei olisi nimetty Santa María de la Victoriaksi, kuten oli tehty vaan

²⁵¹ Díaz del Castillo I, 482, 485.

²⁵² López de Gómara 1552/2003, 80, 81; Tapia 1545/1866. Gómara on saattanut ottaa tiedon konkistadorien avuksi ilmestyneestä ratsastajasta Tapialta, jonka kertomusta hän käytti kirjansa lähteenä. Tapia ei tosin maininnut ratsastajan olleen pyhimys.

Pyhän Jaakon tai Pietarin mukaan.²⁵³ Ilmeisesti Díaz vastusti Gómaran väitettä pyhimysten ilmestymisestä konkistadorien avuksi siksi, että tämän versiossa pyhimykset osallistuivat suoraan taisteluun intiaanisureita surmaamalla. Tällainen suora puuttuminen taisteluun olisi vähentänyt rivimiesten saavutuksia. Díazin vaaliman käsityksen mukaan Jumala kyllä antoi sotilaille voimia ponnisteluissaan, mutta konkistadorit itse tekivät kaiken työn ja kärsivät taistelun rasitukset.²⁵⁴ Espanjalaisten voitot olivat hänen mielestään Jumalan ansiota, mutta vain välillisesti eivätkä suoraan.²⁵⁵ Díazin käsityksen mukaan Jumala ei toiminut samalla tavoin kuin Gómaran mainitsemat apostolit, vaan Hän antoi konkistadoreille voimaa voittoa vastustajansa. Voitot olivat siten Díazin mielestä konkistadorien ansiota.

Väitetty apostolien ilmestyminen taisteluissa johtui Gómaran jakamasta aikakauden kaitselmususkosta sekä historiakäsityksestä. Niiden mukaisesti hän uskoi historian olleen Jumalan käskyn toteuttamaa. Historian ohjaamisessa Hän käytti valitsemiaan suurmiehiä. Katolinen usko oli kulttuurin ja historian tuki. Ajan espanjalaiset olivat vakuuttuneita, että Jumala oli heidät valinnut puolustamaan uskoa. Gómaran kohdalla tämä näkyi siinä, että Jumala halusi espanjalaisten toteuttamien asioiden tapahtuvan kuten juuri löydettyjen kansojen alistamisen espanjalaisten toimesta. Sen tarkoituksena oli katolisuuden julistaminen uuden mantereen asukkaille. Gómaran historiakäsityksen mukaisesti Cortés oli Jumalan valinta tähän tehtävään ja tästä Jumala halusi Gómaran kirjoittavan todistuksen. Kaitselmususko oli niin juurtunut espanjalaiseen sotaväkeen, että he joskus taisteluissa uskoivat Pyhän Jaakon eli Espanjan suojeluspyhimyksen opastavan heitä. Konkistadorien uskonnollinen kiihko sai heidät omaksumaan

²⁵³ Díaz del Castillo I, 146, 147.

²⁵⁴ Aguilar koki Jumalan toiminnan samaan tapaan. Esimerkiksi Tlaxcalaa vastaan taistellissaan espanjalaiset linnoittautuivat turvalliselle kukkulalle, jonka Aguilar koki Jumalan laittaneen espanjalaisen turvaksi. Aguilar 1560/2000, 162. Cortésin kirjeissä Jumala toimi samoin, mutta myös rankaisi konkistadoreja. Hän saattoi estää kilpailevien espanjalaisten arkebuusia toimimasta, kun nämä yrittivät ampua Cortésin miehiä, osoittaa pääkaupungista pakenevalle joukolle turvallisen paikan yöpymiselle tai estää konkistadoreja saamasta toria haltuunsa näiden syntien vuoksi. Cortés 1520. Toinen kirje.; Cortés 1522. Kolmas kirje. Myös Aguilar koki espanjalaisten tappioiden taustalla olleen Jumalan rangaistuksen. Näin oli Tenochtitlasta paon yhteydessä. Hänen mielestään espanjalaiset eivät olleet kiittäneet Jumalaa vangitsemisretkikunnasta saavutetusta suuresta voitosta, jolloin Jumala rankaisi heitä tappiolla. Toisaalta Jumala myös antoi erälle joukossa olleille italialaiskonkistadoreille parantavia voimia, jolloin taistelussa saadut haavat paranivat nopeammin. Erikoisena Jumalalta tulleena apuna Aguilar piti kanaaleihin hukkuneiden intiaanien muodostamaa siltaa, jota pitkin espanjalaiset saattoivat ylittää vesiesteen. Aguilar 1560, 179, 181, 184.

²⁵⁵ Germán Vázquez Chamorro pitää näiden eri tulkintojen syynä kahta erilaista konkistadorien keskuudessa vallinnutta tulkintaa kaitselmususkosta. Vázquez Chamorro 2000, 8–10.

manikealaisen asetelman, jossa intiaanit edustivat pahaa ja paholainen oli heidän neuvonantajansa. Varmuus siitä että he olivat ylemmän tahdon ohjaamia, vakuutti espanjalaisten olevan hyvän henkilöitymiä. Tällöin esimerkiksi Pyhä Jaakko ilmestyi auttamaan heitä tehtävässään.²⁵⁶ Díazin tarpeen kiistää Gómaran maininta ihmeestä on arveltu johtuneen hänen teoksensa tavoitteesta saada taloudellisia etuja. Gómaran kuvaamien apostolien ilmestyminen olisi vähentänyt Díazin ansioita taisteluissa.²⁵⁷ Taustalla saattoi olla myös ymmärtämättömyys Gómaran suurmieskeskeistä historiakäsitystä kohtaan. Díaz ei ilmeisesti tiennyt tästä oppineiden piirissä vallinneesta käsityksestä ja siksi piti Gómaran Cortésin osuutta korostavaa tapahtumakuvausta yksinkertaisesti vain virheellisenä. Tämän vuoksi hän olisi korostanut myös muiden miesten osuutta taisteluissa. Díazin teoksessa koko miehistö ratkaisi taistelun Jumalan avulla, ei enää vain Cortés.

5.3. Vaiettu terrorisodankäynti

5.3.1. Siviiliväestöön kohdistuneet hyökkäykset

Ennen kuin he ehtivät koota joukkonsa, poltin viisi tai kuusi pientä, noin sadan asukkaan paikkaa ja otin noin 400 miestä ja naista vangiksi ja palasin leiriin ilman tappioita. (...) Poltin yli kymmenen kylää, joista yhdessä oli yli 3000 taloa, ja jossa asukkaat taistelivat kanssamme vaikka kukaan ei heitä auttanut. Koska kannoimme Ristin lippua ja taistelimme uskomme puolesta ja Teidän Majesteettinne asialla, Jumala antoi meille voiton niin, että tapoimme paljon heitä ilman omia tappioita. (...) Aamunkoitteessa tulin toiseen kaupunkiin, jossa oli arviolta yli 20 000 taloa. Koska pääsin yllättämään asukkaat, he ryntäsivät ulos aseettomina ja naiset ja lapset juoksivat alasti katuja pitkin ja aloin tehdä heille vahinkoa.²⁵⁸

²⁵⁶ Cuesy 2003, 23. Vastaavia pyhimysten ilmestymisiä esiintyy tärkeitä tapahtumia kuvaavissa selonteoissa ympäri Amerikkaa. Restall 2003, 133.

²⁵⁷ Vázquez Chamorro 2000, 9–10.

²⁵⁸ Antes que hobiesen lugar de se juntar les quemé cinco o seis lugares pequeños de hasta cient vecinos y truje cerca de cuatrocientas personas entre hombres y mujeres presos, y me recogí al real peleando con ellos sin que daño ninguno me hiciesen. (...) Quemé más de diez pueblos, en que hobo pueblo dellos de

Matkan varrella olleista taloista ja kaupungeista kaappasimme noin 20 miestä ja naista, joita emme vahingoittaneet. Sen sijaan julmat liittolaisemme polttivat monia taloja ja veivät mukanaan siipikarjaa ja koiria ja paljon muuta ruokaa. Palasimme pian leiriimme, josta emme olleet kovin kauas poistuneet, ja Cortés vapautti vangit. Mutta ensin heille annettiin ruokaa ja doña Marina ja Aguilar puhuivat heille lempeästi antaen heille koristehelmiä... (...)...ehdotimme Cortésille, joka suostui ehdotukseemme, että marssisimme kolmen mailin päässä olevaan kaupunkiin, josta odotimme vastausta rauhantarjoukseen ja yllättäisimme sen. Emme aikoneet tehdä pahaa, tappaa tai haavoittaa sen asukkaita tai vangita heitä, mutta vain ottaa ruokaa ja pelotella tai puhua asukkaat tekemään rauha. (...)... ja kun asukkaat näkivät tulomme, he pakenivat taloistaan ja huusivat muita varomaan, sillä *teulet* tulivat tappamaan heitä. Niin kova oli paniikki, etteivät isät jääneet huolehtimaan lapsistaan. Tämän nähtyämme pysähdyimme aukiolle päivänvaloon saakka, jottemme vahingoittaisi ketään.²⁵⁹

Eroavaisuuksistaan huolimatta yllä olevat Cortésin ja Díazin kuvaukset käsittelevät samoja tapahtumia. Kyseessä ovat siviiliväestöön kohdistuneet hyökkäykset Tlaxcalaa vastaan käytyjen taistelujen aikana. Edelliset lainaukset osoittavat selkeästi sen, että siinä missä Cortés kertoi siviiliväestöön kohdistuneista julmuuksista suorasanaisesti,

más de tres mill casas. Y allí pelearon conmigo los del pueblo, que otra gente no debía de estar allí. Y como traíamos la bandera de la cruz y puñábamos por nuestra fe y por servicio de Vuestra Sacra Majestad en su muy real ventura, nos dio Dios tanta vitoria que les matamos mucha gente sin que los nuestros rescibiesen daño. (...)Y ya que amanecía di en otro pueblo tan grande que se ha hallado en él por visitación que yo hice hacer más de veinte mill casas, y como los tomé de sobresalto salían desarmados y las mujeres y niños desnudos por las calles. Y comencé a hacerles algúnd daño. Cortés 1522. Toinen kirje.

²⁵⁹ Y por las casas y pueblos por donde íbamos prendimos hasta veinte indios e indias sin hacerles ningún mal; y los amigos, como son crueles, quemaron muchas casas y trajeron bien de comer gallinas y perrillos. Y luego nos volvimos al real, que era cerca. Y acordó Cortés de soltar los prisioneros, y se les dio primero de comer, y doña Marina y Aguilar les halagaron y dieron cuentas... (...)...aconsejamos a Cortés, que un pueblo que estaba obra de una legua de nuestro real, que le habíamos enviado a llamar de paz y no venía, que fuésemos una noche y diésemos sobre él, no para hacerles mal, digo matarles ni herirles ni traerles presos, mas de traer comida y atemorizarles o hablarles de paz... (...)...y como nos sintieron los naturales de él, fuéronse huyendo de sus casas, dando voces unos a otros que se guardasen de los teules, que les íbamos a matar; que no se aguardaban padres a hijos; y como los vimos, hicimos alto en un patio hasta que fuera de día, que no se les hizo daño alguno. Díaz del Castillo I, 233, 244.

Díaz kiisti espanjalaisten syyllistyneen mihinkään raakuuksiin. Tlaxcalan lisäksi Díazin on havaittu toimineen samaan tapaan kahden kuuluisimman espanjalaisten Meksikossa toteuttaman verilöylyn kuvaamisessa Cholulassa ja Tenochtitlanissa. Díaz yritti teoksessaan luoda oikeanlaiset olosuhteet oikeutetulle sodalle sen perusteella, miten aiemmin mainittu Sepúlveda ne teoksessaan määritteli. Sepúlveda asettui myönteiselle ja siten Las Casasin kanssa vastakkaiselle kannalle Meksikon valloituksen oikeutuksesta esitettyyn kysymykseen, oliko espanjalaisilla oikeutta hyökätä sellaisen hallitsijan maahan, joka ei ollut koskaan loukannut yhtään kristittyä ruhtinasta. Samalla Díaz yritti kiistää Gómaran luoman kuvan konkistadoreista paljon intiaaneja surmaavina ja lukuisien kaupunkien sekä temppelien polttajina.²⁶⁰

Espanjalaisten toteuttamat verilöylyt eivät olleet silmittömiä väkivallanosoituksia, vaan niillä oli käytännöllisiä tavoitteita. Liittolaisista huolimatta espanjalaiset olivat pahasti alivoimaisia suhteessa paikalliseen väestöön. Väkivallan dramaattiset osoitukset sekä keskitetty väkivalta olivat tarkoitettu intiaanien pelottelemiseksi ja heidän houkuttelemiseksi yhteistyöhön valloittajien kanssa. Tehokkaita keinoja olivat Cortésin mainitsemat naisten ja lasten tappamiset, valikoitujen henkilöiden silpomiset sekä surmaaminen tulen tai koirien avulla. Erityisen tehokkaita olivat Cholulan ja Tenochtitlanin suuren temppelin edustajalla järjestetyn kaltaiset julkiset verilöylyt, joissa uhrit oli rajattu ahtaaseen tilaan ja tiukkaan ryhmään. Terrorikeinojen vaikutusta lisäsi vielä se, että intiaanit taistelivat kotikentällään. Konkistadoreilla oli menetettävänä vain henkensä, mutta intiaaneilla perheensä ja kotinsa. Siksi he olivat valmiimpia kompromisseihin täysimittaisten ja pitkittyneiden sotien välttämiseksi. Espanjalaiset eivät kuitenkaan halunneet tuhota alkuperäisväestöä, vaan hyödyntää sitä työvoimana. Intiaanit olivat haluttuja liittolaisina, jolloin heiltä saatiin ruokaa, kantajia, tulkkeja sekä sotilaallista apua ja tiedustelutietoja. Ja usein tämän avun saaminen vaati pelottelua painostuskeinona.²⁶¹ Tlaxcalan kohdalla Cortésin arvioidaan turvautuneen tällaiseen taktiikkaan, koska tlaxcalaiset olivat espanjalaisten aiemmin kohtaamista intiaaneista poiketen ammattisotureita, joiden päävoimien kimppuun käyminen oli

²⁶⁰ Adorno 1988, 242, 244, 247. Ks. esim. López de Gómara 1552/2003, 134, 137. Gómara väitti Cortésin polttaneen useita kyliä ja ottaneen satoja vankeja.

²⁶¹ Restall 2003, 23–25, 143–145. Ks. myös viite 84 sivulla 168.; Townsend 2003, 13–14.

vaarallista.²⁶² On kuitenkin huomattava, että vaikka espanjalaiset syyllistyivät Amerikan mantereella tällaisiin julmuuksiin, he eivät olleet tässä suhteessa aikakauden muita eurooppalaisia julmempia.²⁶³ Selontekojen tiedot lisäksi paljastavat espanjalaisten tunteneen sääliä taisteluista ja nälästä kärsinyttä siviiliväestöä kohtaan.²⁶⁴

Kaikkia espanjalaisten hirmutöitä Díaz ei ole voinut noin vain lakaista syrjään. Kaksi tunnetuinta niistä olivat verilöylyt Cholulassa sekä Tenochtitlanin suuren temppelin aukiolla. Nämä tapahtumat Díazin on arveltu joutuneen ottamaan esille, sillä Las Casas leimasi koko Cortésin joukon toimet näiden kahden hirmutyön perusteella.²⁶⁵ Las Casasin teoksessa intiaanit olivat molemmissa tilanteissa viattomia uhreja. Hänen mukaansa Cholulan asukkaat ottivat espanjalaiset hyvin vastaan, mutta kiitollisuuden sijaan konkistadorit surmasivat suurin joukoin kaupungin asukkaita. Taustalla Las Casas arvioi olleen pelon lietsunnan alueen asukkaiden keskuudessa, minkä tavan hän tiesi yleiseksi kaikkialla uudella mantereella. Saman tavoitteen hän väitti olleen myös Tenochtitlanin suuren temppelin tapauksen kohdalla. Tämä tapahtui Cortésin lähdettyä pääjoukon kanssa rannikolle saapunutta vangitsemisretkikuntaa vastaan. Tällöin Tenochtitlaniin jätettyä joukkoa komentanut Pedro de Alvarado²⁶⁶ hyökkäsi uskonnollista juhlaa viettäneen valtakunnan aatelin parhaimmiston kimppuun, surmaten heidät kaikki. Tämän seurauksena Las Casas väitti atsteekkien nousseen täysin oikeutetusti espanjalaisia vastaan, sillä näin he olivat vain puolustaneet itseään.²⁶⁷

Las Casasin väitteet olivat äärimmäisen vaarallisia Díazin tavoitteiden kannalta, joten hän yritti parhaansa mukaan kuvata tapahtumat espanjalaisille edullisina. Hänen oli helppo kumota Las Casasin väitteet Alvaradon toimista Tenochtitlanissa sillä, että väitti

²⁶² Hassig 1999, 67.

²⁶³ Vázquez Chamorro 2000, 20–21. Lisäksi on huomattava, että muihin konkistadorijohtajiin verrattuna Cortés oli maltillinen väkivallan käytön suhteen. Grunberg 2004, 110.

²⁶⁴ Cortés 1522. Kolmas kirje. Díaz del Castillo II, 114.

²⁶⁵ Rolena Adorno on nähnyt Díazin vahvistaneen omaa todistustaan Las Casasia vastaan vetoamalla tätä vastustaneisiin uskonnollisiin auktoriteetteihin. Tässä tilanteessa heitä olivat Motolinía ja Sepúlveda. Adorno 1992, 214.

²⁶⁶ Pedro de Alvarado de Mesía (n. 1485–1541) toimi valloituksen alkuaikana Cortésin varakomentajana. Hän kuitenkin menetti komentajansa luottamuksen Tenochtitlanin verilöylyn seurauksena. Tenochtitlanin valloituksen jälkeen Cortés lähetti urhean, julman ja kiivaan Alvaradon valloittamaan Soconusco, Guatemalaa ja El Salvadoria, joita hän hallitsi valloituksen jälkeen. Myöhemmin osallistuessaan mixtón-intiaanien kapinan tukahduttamiseen Alvarado menehtyi taistelussa saamiinsa vammoihin hevosen kaaduttua hänen päälleen. Delpar 2000, 426; Thomas 2000, 6–12.

²⁶⁷ Las Casas 1542/1842, 54–59.

atsteekien suunnitelleen hyökkäävänsä espanjalaisten kimppuun viettämänsä juhlan jälkeen. Tällöin Alvaradon toimet olivat paitsi ennalta ehkäisevä isku, niin myös laillinen rangaistus Espanjan kuninkaan valtaan alistuneille atsteekeille. Kyseisen hyökkäyksen perusteella nämä olisivat syyllistyneet kapinalliseen toimintaan.²⁶⁸ Cholulan tilanne oli ongelmallisempi ja Díaz joutui olemaan huoleellisempi perusteluissaan. Tapahtuman syynä hän väitti olleen asukkaiden salajuonen konkistadorien surmaamiseksi Montezuman käskystä.²⁶⁹ Toisin kuin muissa espanjalaisten selonteissa, Cholulan verilöylyn kohdalla Díaz korosti konkistadorien tappaneen ainoastaan aseistautuneita asukkaita. Aseettomien siviilien surmaamisen hän laittoi tlaxcalaisten liittolaisten niskoille. Tämä ei suinkaan jäänyt hänen teoksensa ainoaksi kohdaksi, jossa liittolaiset joutuivat samasta asiasta syntipukin rooliin. Cholulan kohdalla tämä ei ilmeisesti yksistään ollut riittävä puolustus. Díaz asettui kannattamaan kaikkien espanjalaisten laatimien selontekojen väitettä, jonka mukaan Cholulan toimet olivat rangaistus asukkaille, jotka yhdessä Montezuman kanssa aikoivat surmata espanjalaiset. Tässä kohden hän hyökkäsi suoraan Las Casasin versiota vastaan, sillä tämän mukaan verilöyly tehtiin ilman syytä. Kaiken lisäksi Díaz väitti Las Casasin saaneen tietonsa valheellisista lähteistä. Toiset intiaaneilta aiheesta kyselleet hengenmiehet olivat hänen mukaansa saaneet konkistadorien versiota tukevia tietoja. Hän korosti lisäksi, että ilman rangaistustoimia espanjalaiset olisivat olleet suuressa vaarassa. Jos heidät olisi surmattu, niin Uusi Espanja olisi jäänyt valtaamatta intiaanien tehostaessa tapahtuman jälkeen rannikoiden valvontaa.²⁷⁰ Tämä osoittaa paitsi hänen tarpeensa oikeuttaa espanjalaisten toiminnan, myös hänen teoksensa keskeisen tavoitteen. Hän oli yhtenä osallisena Uuden Espanjan alistamisessa kuninkaansa määräysvaltaan ja tästä hänen tuli saada korvaus. Samanlaisia piirteitä esiintyi myös intiaanien orjuuttamisen kuvaamisessa.

²⁶⁸ Alvaradon toimien syiden ja seurausten arviointia ks. Thomas 2005, 383–393; Hassig 1999, 92.

²⁶⁹ Muut selonteot sekä Gómara ovat esittäneet samaa verilöylyn syyksi. Ainoastaan Aguilar ei maininnut mitään salajuonesta. Hänen mukaansa espanjalaiset surmasivat noin 2000 intiaanikantajaa. Kaupungin väestö oli suhtautunut konkistadoreihin viileästi, eikä ollut tuonot heille tarpeeksi ruokaa. Aguilarin mukaan hyökkäyspäätöksen takana oli vain osa kapteeneista ja hidalgoista. Monien mielestä teko olisi ollut huono asia. Aguilar 1560/2000, 168. Erilaisia tulkintoja Cholulan tapahtumien kulusta ja syistä ks. Clendinnen 1991b, 74; Thomas 2003, 262–263; Hassig, 1999, 78–81; Townsend 2003, 15.

²⁷⁰ Díaz del Castillo I, 282, 288–298, 448–449.

5.3.2. Jumalan ja kuninkaan lakien vastaista. Díazin ristiriitainen suhtautuminen intiaanien orjuuttamiseen

Kirjeessään kuninkaalleen Córtes kertoi tehneensä eräistä Tepeacan provinssin asukkaista orjia. Perusteluina teolleen hän mainitsi intiaanien surmanneen espanjalaisia Tenochtitlanista pakenemisen yhteydessä. Samoin hän väitti asukkaita hyvin sotalaisiksi, kapinallisiksi ja kannibaaleiksi sekä toisaalta korosti toimien olleen pelottelukeino atsteekkeille.²⁷¹ Cortésin perustelut osoittavat intiaanien alistamisen oikeuttamisen mustamaalaamalla nämä esimerkiksi kannibaaleiksi. Siitä myös käy ilmi lain käyttäminen valloituksen oikeuttamisessa. Kirjeessään Cortés puhui intiaaneista kapinallisina, kuin he olisivat nousseet laillista valtaansa vastaan. Taustalla piili pääosin kirjeiden laatijan tavoite saada kuninkaansa tuki toimilleen.²⁷² Lain käyttö valloitusten oikeutuksessa oli konkistadorien tapa, jonka juuret juontuivat reconquistan ajalta. Jo 1100-luvulta alkaen kuninkaille oli ollut tärkeää sotilaallisten toimien laillisuus. Taustalla oli pelko Jumalan epäsuosioon joutumisesta, jonka uskottiin olevan seurauksena ilman oikeutusta tehdyistä valloituksista. Tämän vuoksi kruunupäät kysyivät neuvoja juristeilta ja teologeilta. Amerikan valloituksessa sama keskustelu laillisuudesta jatkui ja vuonna 1513 ongelma ratkaistiin Requerimienton avulla. Kyseessä oli dokumentti, jossa selitettiin maailman historia Aatamista aina paavin Kastilian kruunulle tekemään Amerikan luovutukseen asti. Asiakirja vaati intiaaneja tottelemaan kruunun agentteja. Se päättyi uhkaukseen intiaanien omaisuuden ja vapauden menettämistä, mikäli he kieltäytyisivät tunnustamasta espanjalaisten ylivaltaa. Konkistadoreilla piti olla Requerimiento hallussaan ja se tuli lukea notaarin läsnä ollessa ennen intiaanien kimppuun hyökkäämistä. Asiakirja oli tosin espanjankielinen, eikä se selittänyt monimutkaisia laillisia ja teologisia termejä. Tämän lisäksi se saatettiin lukea yöllä nukkuville kylille tai intiaanien kuulomatkan ulkopuolelta, mutta ongelmia pidettiin sivuseikkoina. Requerimienton ilmoituksen jälkeen ryöstö ja orjuutus olivat espanjalaisvalloittajille mahdollisia. Konkistadorit

²⁷¹ Cortés 1522. Toinen kirje.

²⁷² Espanjan kuningas saattoi liittää valtakuntaansa vain alueita, jotka olivat alistuneet vapaaehtoisesti oikeutetun sodan kautta. Townsend 2003, 10.

ottivat dokumentin vakavasti, toisin kuin Las Casas: reaktiostaan Requerimientoa kohtaan hän kirjoitti, ettei tiennyt, pitäisikö hänen itkeä vai nauraa.²⁷³

Oikeutetun sodan ymmärtäminen saattoi mennä niin pitkälle, että konkistadorit pitivät valloitusta ”rauhottamisena”. Intiaanit nimittäin käsitettiin jo valmiiksi Espanjan kuninkaan alamaisina.²⁷⁴ Vastään asettuneet olivat siksi kapinallisia. Käytäntönä saattoi olla, että maihin noussut espanjalaisjoukko perusti ensin siirtokunnan, julisti maan valloitetuksi ja sen jälkeen aloitti sen ”rauhottamisen”.²⁷⁵

Valloituksen laillisuus olikin seikka, jota kaikki konkistadorien selonteot korostivat. Díaz ei ole suoraan maininnut Requerimientoa nimeltä, mutta siihen hän ilmeisesti viittasi taistelukuvauksissaan. Intiaaneja pyydettiin hänen mukaansa useaan kertaan notaarin läsnä ollessa laskemaan aseensa ja solmimaan rauha, ennen kuin heidän kimppuunsa hyökättiin.²⁷⁶ Ja näissä tilanteissa vielä korostettiin, että intiaanit itse olisivat vastuussa seurauksista, mikäli he eivät pyyntöön suostuisi. Lain käyttö valloituksien oikeuttamisessa aiempien Cortésin kirjeen tietojen tapaan näkyi myös Díazilla, sillä hän puhui espanjalaisia vastaan nousseista intiaaneista kapinallisina.²⁷⁷ Hän ei kuitenkaan perustellut orjuuttamista millään muulla kuin kapinallisuudella toisin kuin Cortés, joka väitti intiaanien olleen kannibaaleja. Espanjalaisten mielestä atsteekit olivat kapinallisia, koska he olivat nousseet laillista hallitsijaansa Espanjan kuningasta vastaan. Díazin ja Cortésin selonteoissa päälliköt ja jopa Montezuma olivat alistuneet

²⁷³ McAlister 1989, 90; Pagden 2004, xxiv–xxv; Restall 2003, 94–95. Requerimienton esikuva oli peräisin islamilaisilta maureilta. Thomas 2003, 72.

²⁷⁴ Paavi oli jakanut uuden mantereeseen Espanjan ja Portugalin etupiireihin vuoden 1494 Tordesillasin sopimuksella. Siinä uusi manner jaettiin pohjois-etelä-suunnassa niin, että linjan länsipuoliset alueet kuuluivat Espanjalle ja itäiset Portugalille. McAlister 1989, 74–75.

²⁷⁵ Restall 2003, 67–68.

²⁷⁶ Esim. Díaz del Castillo I, 138–139. Vaikka Gómara on kuvannut tilanteet samanlaisina, hän silti kyseenalaisti Requerimienton järkevyyden. López de Gómara 1552/2003, 74–75, 133.

²⁷⁷ Díaz del Castillo I, 487–488. Ilmeisesti Díaz tukeutui lakiin entistä enemmän siksikin, että Las Casas vastusti sen käyttöä, samoin kuin intiaanien alistamista näiden oletettuun kapinallisuuteen vetoamalla. Las Casasin mukaan valta kuului paikallisille herroille. Kuninkaan vallan tunnustamisella ei ollut hänestä mitään hyötyä, sillä tämän jälkeen intiaaneja kohdeltiin hyvin huonosti. Kaikkiaan Las Casasin mukaan espanjalaisvalloittajat olivat aiheuttaneet vahinkoa Espanjan kruunulle tuhoamalla jokaisen kohtaamansa valtakunnan. Tästä hyvästä he hänen mielestään olisivat ansainneet ikuisen kadotuksen. Las Casas 1542/1842, 60–62.

ennen kyseisiä tapahtumia Espanjan kuninkaan vasalleiksi ja vieläpä vapaaehtoisesti.²⁷⁸ Tässä mielessä he myöhemmällä kansannousullaan olisivat syylistyneet kapinaan.

Itse intiaanien orjuuttamisessa Díaz ei vaikuta nähneen mitään arveluttavaa. Polttomerkit olivat pääosin naisia ja lapsia. Tässä kohden Díaz ei ole yrittänyt kylien ja kaupunkien tuhoamisesta kertomansa tapaan peitellä heihin kohdistuneita julmuuksia. Hän muun muassa väitti miesten siepanneen itselleen kauniita naisia. Sieppaamisista ja orjiksi myymisestä huutokaupalla hän on kertonut arkiseen sävyyn, joka osoittaa hänen pitäneen naisia normaalina sotasaaliina. Yhdessä kohdassa hän on yrittänyt kääntää espanjalaisten toimet intiaanien suojelemiseksi. Hänen mukaansa he moittivat liittolaisia julmuudesta, kun nämä surmasivat väestöä. Hän väitti espanjalaisten ottaneen liittolaisilta pois näiden kaappaamia vankeja näiden hengen pelastamiseksi. Samassa yhteydessä hän kuitenkin on maininnut Cortésin lähettämän taisteluosaston palanneen sotaretkeltään saaliinaan siepattuja naisia.²⁷⁹ Naisten kohtaloa huutokaupassa myytävänä orjina ajatellen Díazin väite pelastamisesta oli hyvin tekopyhä.

Orjuutuksen kuvaamisen kohdalla on nähtävissä eräs mielenkiintoinen ristiriita. Kun orjuutusta ei olekaan voinut perustella rangaistuksella kapinasta, Díaz on joutunut käyttämään toisenlaista strategiaa. Osallistuessaan ensimmäiselle löytöretkelle Jukatanin alueelle, Díaz mainitsi Kuuban kuvernöörin käskeneen heitä sieppaamaan lähisaarten intiaaneja orjiksi. Näiden myynnistä saaduilla tuloilla retkikuntalaiset olisivat voineet maksaa heille luotolla annetun aluksen. Tästä ehdotuksesta Díaz väitti miesten kieltäytyneen, sillä vapaiden miesten orjuuttaminen olisi ollut ”vastoin Jumalan ja kuninkaan lakeja”. Hänen mukaansa kuvernööri muutti mielensä protestin vuoksi.²⁸⁰ Tällä hän ilmeisesti korosti konkistadorien lainkuuliaisuutta, sillä intiaanien

²⁷⁸ Cortés 1520. Toinen kirje.; Díaz del Castillo I, 373, 379–380. ”Vapaaehtoisesta” alistumisesta ks. Restall 2003, 67–68, 95–99; Townsend 2003, 10–11.

²⁷⁹ Díaz del Castillo I, 487–488, 503–505; II, 10–14, 41, 119–120. Tenochtitlanin valtauksen jälkeen Díaz väitti atsteekkiherrojen pyytäneen espanjalaisia palauttamaan heiltä vangitut vaimot ja tyttäret. Naiset eivät hänen mukaansa suostuneet muutamaa lukuun ottamatta palaamaan. Syiksi Díaz väitti naisten haluttomuuden palata kuvainpölvontaan tai sen, että osa oli jo raskaana. Väitetyn ensimmäisen syyn tavoitteena näyttää olleen halu korostaa naisten vapaaehtoisuutta tai aiemmin käännytystyön yhteydessä käsiteltyä konkistadorien luuloa, jonka mukaan intiaanit kääntyivät kristinuskoon oman uskonsa ”virheellisyyden” nähtyään.

²⁸⁰ Díaz del Castillo I, 64.

orjuuttaminen oli kruunun asetusten perusteella kiellettyä.²⁸¹ Ainoastaan aseinen espanjalaisia vastustaneita intiaaneja oli mahdollista orjuuttaa.²⁸² Kyseisen retkikunnan johon Díaz osallistui, tiedetään olleen juuri sellainen orjuutusretkikunta, jollaisesta hän väitti konkistadorien kieltäytyneen.²⁸³ Ainoat intiaanit jotka Díazin mukaan tällä löytöretkellä kaapattiin, otettiin kiinni taistelutilanteissa eli lainmukaisesti.²⁸⁴ Ilmeisesti Díaz yritti teostaan kirjoittaessaan kumota retkikunnan orjuutusluonteen ja luoda vähäisille intiaanien sieppauksille samanlaisen lainmukaisen perustan kuin kapinallisiksi väittämiensä intiaanien kohdalla.

Yhteenvedonä Díazin sodankäyntiä kuvaavasta osuudesta voi todeta seuraavaa. Díaz pyrki teoksensa taisteluosuuksia kirjoittaessaan korostamaan paitsi itsensä myös muiden miehistön jäsenten osuutta taisteluiden ratkaisemisessa. Atsteekkien sodankäynnin kohdalla tämä näkyy näiden aseiden tehokkuuden toistelemissä sekä oman rohkeuden korostamisessa huolimatta uhrattavaksi joutumisen suuresta pelosta. Samaan päämäärään on tähdännyt espanjalaisten miekkojen korostaminen taisteluissa. Vaikka Díaz itse sellaisen käyttäjänä saattoi nähdä kyseisen aseiden tehon paremmin ja vaikka aiempi tutkimus onkin löytänyt miekan tehokkuudelle todisteita, muiden selonteiden tiedot eivät tue hänen väitettään miekkojen ratkaisevasta tehosta. Samoin tutkimuksessa valloituksen kannalta ratkaisevaksi havaittu liittolaisten osuus on Díazin teoksessa marginaalinen, minkä tavoitteena voi tulkita olleen kunnian omiminen voitoista konkistadoreille. Niin ikään rivimiesten osuuden korostamiseen tähtäsi Gómaran selonteosta poikkeava käsitys Jumalan ja pyhimysten osuudesta taisteluiden ratkaisussa. Sen sijaan julmuuksista kertoessaan Díaz aiemmista poiketen kiisti espanjalaisten osuuden tapahtumissa tai pyrki kuvaamaan veriteot oikeutettuina rangaistuksina. Tässä kohden liittolaiset saivat teoksessa kyseenalaisen kunnian olla espanjalaisia aktiivisemmassa roolissa. Sekä verilöylyjen että orjuutuksen kohdalla Díaz on kuvannut espanjalaisten toimet laillisiksi rangaistuksiksi. Näissä pyrkimyksissä hän ei ole aina

²⁸¹ Kuningatar Isabella oli kieltänyt intiaanien orjuuttamisen heti Amerikan löydyttyä ja hänen seuraajansa jatkoivat samoilla linjoilla. McAlister 1989, 79. Miguel León-Portillan mukaan Díaz on saattanut kopioida Las Casasilta tiedon miesten paheksunnasta kuvernöörin määräystä kohtaan. Díaz del Castillo I, 13–14. Miguel León-Portillan esipuhe.

²⁸² Grunberg 2004, 112.

²⁸³ Esim. Cortés 1519. Ensimmäinen kirje. Tapia 1545/1866 mainitsi retken tavoitteena olleen työntekijöiden samaisen kaivoksiin. Gómara kirjoitti teoksessaan Córdoban retkikunnan olleen orjuutus- ja kaupparetkikunta. López de Gómara 1552/2004, 49.

²⁸⁴ Díaz del Castillo I, 73.

ilman tekstiin jääneitä ristiriitaisuuksia selvinnyt. Nämä virheet ovat johtolankoja, joita seuraamalla päästään Díazin tavoitteeseen korostaa valloituksen laillisuutta. Tämä on asia, johon valloituksen jälkeiset tapahtumat kuten keskustelu valloituksen oikeutuksesta sekä varsinkin Díazin lukemat Gómaran ja Las Casasin teokset ovat vaikuttaneet suuresti. Díazin versioita tapahtumista voikin pitää pääosin vastakirjoituksena eikä todenmukaisena kertomuksena hänen valloituksenajaisista ajatuksistaan.

6. Maksettu uskollisuus ja mitätön saalis. Díazin suhtautuminen Kuuban kuvernöörin ja Cortésin riitoihin sekä retkelle osallistumisesta saamaansa saaliiseen

Astuessaan maihin Meksikon kamaralle Cortés toimi virallisesti Kuuban kuvernööri Diego Velázquezin alaisuudessa. Retkikuntia lähettämällä kuvernööri tavoitteli kruunulta lupaa uusien maiden valloittamiseen ja asuttamiseen. Tätä silmällä pitäen Velázquez oli lähettänyt asiamiehensä hankkimaan suunnitelmilleen luvan kruunulta. Saamiensa ohjeiden mukaan Cortésin tuli tutkia uusia alueita ja käydä kauppaa, mutta hänellä ei ollut lupaa asuttamiseen. Kuvernööri kuitenkin teki Cortésin valinnan kohdalla virhearvion, joka osoittautui kohtalokkaaksi hänen tavoitteilleen. Kuvernööriä vastaan juonitellut Cortés livahdi joukkoineen Kuubasta kuultuaan Velázquezin peruneen nimityksensä komentajaksi. Käytännössä lainsuojaton Cortés joutuikin kamppailemaan paitsi vihamielisiä intiaaneja myös Kuuban kuvernööriä sekä tämän retkikunnan jäseninä olleita tukijoita vastaan.²⁸⁵ Tähän riitaan osallistumista ei Díazkaan voinut välttää.

²⁸⁵ Elliott 2001, xii–xviii.

6.1. Takinkääntö Meksikossa. Díaz konkistadorijoukon sisäisissä riidoissa

Díazin asema eri osapuolten riidoissa oli varsin mielenkiintoinen. Hänen oman mainintansa mukaan hän oli sukua kuvernööri Velázquezille ja siksi luki itsensä tämän kannattajiin. Ilmeisesti sama sukulaisuuden tuoma velvoite vaikutti sen taustalla, että hänen mukaansa suurin osa ”meistä” sotilaista olisi halunnut kapteeniksi Cortésin sijaan aikaisempaa retkikuntaa komentaneen Juan de Grijalvan. Tämä oli näet myös kuvernöörin sukulainen ja ilmeisesti samoin Díazin. Díaz kertoi arvostaneensa Grijalvaa hyvänä johtajana. Hän liitti tämän ominaisuuksiksi urheuden ja rohkeuden, joita hän vaikutti pitäneen kaikkien kapteenien kohdalla arvostettavina piirteinä. Näillä väitteillä hän asettui puolustamaan entistä kapteeniaan kuvernöörin ja muiden kapteenien esittämiä negatiivisia väitteitä vastaan. Cortésin valinnasta Díaz ei mielipidettään ole suoraan tallentanut. Hän on kyllä todennut myöhempien tapahtumien valossa valinnan edistäneen kristinuskon sekä majesteetin etua. Ehkä Díaz kuului siihen retkikunnan joukkoon, jonka hän väitti suuttuneen Cortésin valinnasta.²⁸⁶ Cortésin valintaa on pidetty arvoituksena, sillä hänellä ei ollut aikaisempaa komentajan kokemusta eikä todennäköisesti varaa sijoittaa retkikuntaan tarpeeksi suurta summaa nimityksen saamiseksi.²⁸⁷ Ilmeisesti ensimmäisen kohdan vuoksi Díaz ei itse innostunut kuvernöörin tekemästä valinnasta, sillä konkistadorit kautta Amerikan mantereeseen arvostivat taisteluissa saatua kokemusta ja halveksivat aloittelijoita.²⁸⁸ Grijalvalla sen sijaan oli aiemmalta retkeltä kokemusta, joten sukulaisuuden lisäksi myös se saattoi olla Díazin ja muiden miesten osoittaman tuen syynä. Díazin asenne Cortésia kohtaan kuitenkin muuttui myöhemmin ja hän korosti teoksensa taistelukohtauksissa komentajansa ottaneen osaa pahimpiin kahakoihin joukkojen etulinjassa.²⁸⁹ Vaikuttaakin siltä, kuin komentajan olisi rivimiesten tapaan ollut ansaittava joukon muiden jäsenten arvostus kunnostautumalla taisteluissa.

²⁸⁶ Díaz del Castillo I, 98, 102, 108–109, 112, 114. Díaz väitti Cortésin valinnan taustalla olleen tämän juonimisen eräiden kuvernöörin suosikkien kanssa. Nämä olivat tehneet sopimuksen, jossa Cortés lupasi antaa heille osuuden tulevasta saalisosuudestaan.

²⁸⁷ Cortés 2001, xlvii. Kääntäjä Anthony Pagdenin esipuhe.; Clendinnen 1991b, 72–73.

²⁸⁸ Himmerich y Valencia 1996, 31, 308. Viite 13.

²⁸⁹ Díaz del Castillo I, 248. Myös Aguilar korosti paitsi Grijalvan urheutta myös Cortésin rohkeaa toimintaa taisteluissa. Aguilar 1560/2000, 156, 162.

Eräs tapahtuma kertoo Díazin monipuolisemmasta asemasta joukon sisäisissä erimielisyyksissä. Kun Meksikon rannikolla jonkin aikaa oleskelleen joukon olot alkoivat kurjistua, osa kuvernöörin kannattajista alkoi vaatia paluuta Kuubaan. Vaatimuksia esittivät eritoten ne, jotka omistivat Kuubassa intiaaneja (encomiendaja). Tässä tilanteessa Díaz kertoi muodostuneen ryhmittymiä. Hänet noudettiin keskellä yötä salaiseen neuvonpitoon, jossa häntä pyydettiin asettumaan Cortésia tukevien puolelle. Kun päätös lähdöstä takaisin tuli tehdä, asettui Díaz komentajansa taakse Velázquezia tukeneen joukon sijaan.²⁹⁰ Mikä sai hänet tukemaan siirtämään tukensa sukulaiseltaan Cortésille, miehelle, jonka valintaa komentajaksi hän ei edes vaikuttanut tukeneen?

Todennäköisesti Díaz kuului mainitsemaansa Velázquezin sukulaisten tyytymättömään joukkoon. Näiden hän väitti kantaneen kuvernööriä kohtaan kaunaa, sillä tämä ei ollut antanut näille intiaaneja Kuubassa.²⁹¹ Vastaavaa Díaz kertoi tapahtuneen hänellekin: kuvernööri oli luvannut antaa hänelle ja muille tulokkaille intiaaneja, mutta ei kuitenkaan ollut tehnyt niin. Cortés taivutti Velázquezin kannattajia puolelleen kullan ja lupausten avulla ja joissain tapauksissa hän käytti vangitsemista.²⁹² On mahdollista, että Díaz kuului komentajansa lahjomiin kuvernöörin tukijoihin, sillä hän ei ainakaan pakkotoimien kohteeksi näytä joutuneen. Tästä hänellä olisi ollut hyvä syy vaieta. Lahjusten ottaminen olisi ollut paitsi alhaista ja halveksuttavaa toimintaa, niin se olisi myös vahingoittanut hänen teoksensa laatimisen yhtenä perustana ollutta tavoitetta saada parempi korvaus ponnisteluistaan kruunun hyväksi. Kullan tai muiden rikkauksien – ja kyseessä tuskin olisi ollut pieni summa – vastaanottaminen olisi vahingoittanut hänen itsestään teoksessaan rakentamaansa kuvaa köyhänä konkistadorina, joka ei saanut tarpeeksi hyvitystä valloitukseen osallistumisestaan. Muita syitä on vaikea löytää Díazin takinkäännölle. Hän ei ole suoraan tallentanut mielipiteitään erilaisissa riitatilanteissa vaan on kätkeytynyt yleensä ”me” -muodon taakse. Tätä on syytä tarkastella lähemmin.

²⁹⁰ Díaz del Castillo I, 170–173.

²⁹¹ Kuuban kuvernööri myönsi encomiendaja niukasti ja yritti rajoittaa niiden koon 200 intiaaniin. Syynä tähän oli se, että Kuubassa ei yksinkertaisesti ollut intiaaneja annettavaksi. Thomas 2003, 77–78, 87.

²⁹² Velázquezin tukijoiden johtajina olivat tämän sukulainen Juan Velázquez de León sekä Francisco de Montejo. Heidän lisäksi Cortés sai Díazin tietojen perusteella häntä vangitsemaan saapuneen retkikunnan puolelleen pääosin lahjomalla. Díaz del Castillo I, 64, 116, 177, 202, 411–414. Muissa selonteissa on vaiettu Cortésin lahjoneen ketään.

Díazin käyttämän ”me”-muodon ja Cortésin suosiman ”minän” on esitetty olleen osoitus reconquistan aikana muodostuneesta erityisestä yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden tunteesta, joka myös mahdollisti Amerikan valloituksen.²⁹³ Tähän voisi tarjota toisenlaista selitystä. Kuten aiemmin mainittiin, oli Cortésin kirjeiden tavoitteena kuninkaan suojelun saaminen hänen ollessaan lainsuojaton. Tällöin hänen olisi ollut edullista esittää kaikki joukon tekemät päätökset ominaan. Näin hän olisi tehnyt itsestään subjektin tapahtumissa, jotka toivat uusia ja vauraita alueita Espanjan kuninkaan valtaan. Díazin on puolestaan arveltu pyrkineen korostamaan rivimiesten ja erityisesti hänen omia ansioitaan valloituksessa. Kun hän ei ole voinut ottaa kaikkea kunniaa ratkaisevista tapahtumista valheellisten tietojen ilmitulemisen pelossa, on hän pyrkinyt korostamaan omaa osuuttaan toisella tavalla. Läpi koko teoksen toistuvan ”me”-muotoisen kerronnan takana oli tavoite korostaa omaa läsnäoloa tärkeistä päätöksistä äänestettäessä. Tämä tapahtui hämärtämällä oma panos puhumalla koko rivimiesjoukosta ”meinä”. Tällaisia tapauksia olivat esimerkiksi päätökset veriseen kostotoimiin ryhtymisestä Cholulassa sekä Montezuman vangitsemisesta.²⁹⁴ Näin hänen ei ole tarvinnut suoraan valehdella. On vain riittänyt todeta ”meidän sotilaiden” olleen sitä tai tätä mieltä sellaisella tavalla, että lukija luulisi myös Díazin tukeneen edullisia päätöksiä. Tätä taktiikkaa hän noudatti myös itselle epäedullisten tapahtumien kohdalla, mutta päinvastaiseen tavoitteeseen pyrkimällä. Teoksessa ei ole ainoatakaan kohtaa, jossa Díaz olisi myöntänyt tukeneensa päätöksiä, joilla olisi ollut huonoja seurauksia tai jotka olisivat johtaneet julmuuksiin. Näissä tilanteissa hän esimerkiksi väitti ”joidenkin meistä” asettuneen tukemaan intiaanien julmaa rankaisemista kuten Cholulan kohdalla tapahtui.²⁹⁵ ”Tätä me-muodon” tulkintaa tukee vielä se, että Díaz tuskin tunsi itsensä rivimiesten joukkoon kuuluvaksi niin, että olisi niputtanut heidät kaikki itsensä kanssa tasa-arvoiseksi joukoksi. Kuten johdannossa mainittiin, Díaz oli hidalgo ja siten kuului taustaltaan murto-osaan Meksikon valloittajista. Mutta vaikka konkistadorit monessa mielessä kokivatkin uudella mantereella kotimaataan enemmän yhtenäisyydentunnetta, hidalgot olivat myös Amerikassa rahvasta arvokkaampia. Poikkeuksena olivat suuria summia retkikuntiin sijoittaneet rahvaan edustajat.²⁹⁶ Mahdollisesti Díaz tarkoittikin

²⁹³ Elliott 1986, 156.

²⁹⁴ Díaz del Castillo I, 347–350.

²⁹⁵ Esim. Díaz del Castillo I, 171–172, 289.

²⁹⁶ McAlister 1989, 99–100.

”meistä” puhuessaan vain rivimiehiin kuuluneita hidalgoja tai suurimpia sijoittajia. Nämä osallistuivat yhdessä ratsumiehinä toimineiden kapteenien kanssa joukon päätöksentekoon. Ja teokseensa hän kuvasi itsensä aina tukemaan joukon menestyksen takaavia päätöksiä, jotta kirja tekisi kuninkaaseen ja muihin lukijoihin hänen tavoittelemansa vaikutuksen.

Díaz ei ole kertaakaan teoksessaan maininut olleensa millään tavalla osallinen mihinkään Cortésin vastustajien salajuoniin kuten suunniteltuun pakenemiseen Kuubaan tai Cortésin salamurhaansuunnitelmaan. Hän ei myöskään kyseenalaistanut komentajansa langettamia kuolemantuomioita, eräälle juonittelijalle määrättyä jalkojen amputointia tai ruoskimisia.²⁹⁷ Hän päinvastoin asettui tukemaan komentajansa salamurhasuunnitelman johtajalle langettamaa kuolemantuomiota. Perusteluiden sanamuoto oli hyvin samanlainen kuin Cholulan tapauksen puolustuspuheenvuorossa. Díaz nimittäin väitti, että onnistuessaan Cortésin salamurha olisi aiheuttanut katastrofin joukon hajotessa erimielisyyksiin. Tämän seurauksena Uusi Espanja olisi jäänyt valloittamatta.²⁹⁸ Díazilla oli tässäkin kohtaa tarve puolustella konkistadorien tekoja sillä, että ainoastaan toimimalla kuten he olivat toimineet, oli uusi alue saatu Espanjan kuninkaan alaisuuteen. Tässä kohden hän koki erityistä tarvetta puolustella komentajansa tekoja, sillä periaatteessahan tämä oli lainsuojaton. Siten häntä vastaan suunnitellut teot Kuubaan paosta suunniteltuun salamurhaan eivät olisi olleet rangaistavia tekoja vaan päinvastoin oikeutettuja toimia. Díazin on kuitenkin pitänyt kuvata asioita valitsemaansa tapaan. Lain suoja oli yksi valloituksen oikeuttamisen kivijaloista hänen teoksessaan. Tähän teemaan palataan vielä seuraavassa alaluvussa.

Vaikka Díaz alkoikin tukea Cortésia, hän silti myös kritisoi tätä. Hän esimerkiksi syytti teoksessaan Cortésia miestensä tappamisesta Tenochtitlanista paettaessa. Komentajan johtaman etujoukon päästessä kaupungista johtavilta silloilta mantereelle, Díaz väitti Cortésin kieltäytyneen pyynnöistä huolimatta palaamasta auttamaan yhä atsteekkien kanssa taistelevia miehiään. Cortésia taivutettiin Díazin kertoman mukaan miesten väitteillä, joiden mukaan Cortés oli pakenemassa etujoukon kanssa ja antavan miestensä kuolla. Cortés aluksi kieltäytyi sillä verukkeella, että hänen mukaansa oli ihme

²⁹⁷ Díaz del Castillo I, 212–213; II, 39–41.

²⁹⁸ Díaz del Castillo II, 39–41.

yhdenkään espanjalaisen selvinneen. Tästä huolimatta hän kääntyi takaisin. Díazin kertoman mukaan joukko törmäsi silloilta palaavaan Alvaradoon, joka väitti kaikkien miestensä kaatuneen taisteluissa. Díaz ei suoraan ole uskaltanut arvostella Alvaradoakaan. Hän on kyllä kyseenalaistanut tämän sittemmin kuuluisaksi tulleen hypyn, jossa tämä ylitti leveän aukon sillassa käyttäen keihästään hyppyseipäänä. Vanha konkistadori on kumonnut Alvaradon väitteet mahdottomina ja on perustellut väitteensä huolella.²⁹⁹ Ilmeisesti Díaz halusi sanoa, että Alvarado pakeni ja jätti miehensä kuolemaan, aivan kuten Cortés. Väitteillä on havaittu olleen perää, sillä osan espanjalaisista tiedetään jätetyn Tenochtitlaniin.³⁰⁰ Tämä olisi ollut Cortésille hyvä keino hankkiutua eroon häneen vihamielisesti suhtautuneesta miehistön aineksesta.³⁰¹ Díazin väitteet osoittavat, ettei hänestä tullut myöhemminkään Cortésin ehdotonta tukijaa. Díaz oli kuitenkin kritiikissään varovainen, eikä omien sanojensa mukaan halunnut ottaa kantaa kaikista arkaluontoisimpiin Cortésista kerrottuihin juoruihin.³⁰² Tällainen kritiikki oli mahdollista silloin, kun sen esittäminen ei vienyt pohjaa valloittajajoukon toimien laillisuudelta. Tätä tarkastellaan seuraavaksi.

²⁹⁹ Díaz del Castillo I, 466–468. Hugh Thomas on havainnut Díazin kohteena olleen Gómaran kertomuksen tapahtumista, jonka myös Alvarado itse myöhemmin kiisti. Thomas 2005, 411, 734. Viitteet 51 ja 52.; Thomas 2000, 10.

³⁰⁰ Aguilar väitti muutaman kymmenen espanjalaisen joutuneen atsteekkien saartamiksi. Saarrettu joukko ajettiin takaisin Tenochtitlaniin, missä se taisteli vielä kolme päivää ja yötä. Aguilar 1560/2000, 185. Hugh Thomasin mukaan ainakin 270 espanjalaista jäi Tenochtitlaniin, koska heille unohdettiin kertoa lähdöstä. Thomas on saanut tiedot muun muassa oikeudenkäyntien todistajanlausunnoista. Tämän vuoksi väitetty unohtaminen saattoi olla valhetta, jolla yritettiin peittää Cortésin mahdollinen hankkiutuminen eroon vastustajistaan. Thomas 2005, 412.

³⁰¹ Díaz kertoi pääosan paon yhteydessä kaatuneista kuuluneen rannikolle saapuneen retkikunnan miehistöön, jonka Cortés oli saanut liittymään joukkoonsa. Suurimman osan heistä Díaz väitti hukkuneen heidän rohuamansa kullan painettua heidät veden alle. Tämän retkikunnan paosta selvinneet miehet muodostivat toisen Cortésia vastustaneen ryhmittymän ja heidän keskuudestaan nousi myös Cortésin salamurhan suunnittelija. Díaz del Castillo I, 470; II, 39–41.

³⁰² Esimerkkinä tästä oli Cortésin ja hänen vaimonsa Catalinan avioliitto. Siihen liittyviä tietoja Díaz ei halunnut kertoa eikä kommentoida. Cortés oli nimittäin joutunut ottamaan Catalinan vaimokseen pakon edessä. Kuvernööri Velázquez oli yksi Cortésia avioliittoon painostaneista miehistä. Díaz del Castillo I, 108–109; Thomas 2005, 134–135.

6.2. Laki Cortésin tukena. Miten Díaz suhtautui komentajansa irtautumiseen Velázquezin määräysvallasta?

Meksikon rannikolle maihin noussut Cortés oli teknisesti retkikunnan komentaja Velázquezin puolesta. Kuuban kuvernööri puolestaan oli Diego Colónin edustaja, joka oli perinyt isänsä Kristoffer Kolumbuksen aseman uuden mantereen perinnöllisenä amiraalina. Velázquez oli lähettänyt sekä Cortésin että tätä edeltäneet retkikunnat aikomuksenaan irrottautua Colónin määräysvallasta. Siksi hänen tuli saada kruunulta lupa omiin tutkimusretkikuntiin sekä löydettyjen uusien maiden valloitukseen ja asuttamiseen. Cortésille annettujen ohjeiden mukaan hänellä oli lupa ainoastaan alueen tutkimiseen ja kaupankäyntiin intiaanien kanssa. Hänellä ei ollut lupaa maan asuttamiseen, jolle Velázquez itse odotti saavansa kruunun suostumuksen. Eräs ohjeiden kohta kuitenkin salli Cortésin toimia odottamattomien ongelmatilanteiden kohdalla miten parhaaksi näki ”Jumalan ja majesteetin palvelemiseksi”. Tämä antoi Cortésille laillisen asean, jonka käytöstä Kuuban kuvernöörillä ei liene ollut aavistustakaan.³⁰³

Luvussa 6.1. havaittiin Díazin hyvin todennäköisesti kuuluneen niihin Velázquezin kannattajiin, jotka Cortés lahjoi siirtymään puolelleen. Díaz väitti kuvernöörin tukijoita olleen Cortésin kannattajia enemmän. Tämä joukko alkoi vaatia paluuta Kuubaan. Tässä tilanteessa Cortés sai tukijansa vaatimaan, että joukko jäisi asuttamaan maata ja huutaisi hänet ylituomariksi sekä kapteenikenraaliksi. Díaz näytti ymmärtäneen, että näennäisestä demokratiasta huolimatta Cortés oli se, joka ohjasi tapahtumia. Tästä osoituksena komentaja lähetti sadan miehen retkikunnan sisämaahan ruokaa etsimään, mukanaan ilmeisesti innokkaimmat Velázquezin kannattajat. Muu joukko päätti notaarin edessä perustaa Villa Rica de la Vera Cruz -nimisen siirtokunnan, jolle valittiin raati sekä muiden virkojen edustajat. Samalla Cortés huudettiin ylituomariksi ja kapteenikenraaliksi.³⁰⁴ Tämän jälkeen Cortés lähetti omat asiamiehensä hoviin. Tällainen majesteettiin vetoaminen oli hyvin tavallista tuolloin Espanjassa. Kuningas nähtiin oikeuden alkulähteenä. Hänen tuli rangaista pahoja, palkita hyvät ja, kuten Cortésin kohdalla oli, antaa anteeksi niskoittelu. Toimissaan Cortés käyttäytyi kuin olisi

³⁰³ Elliott 2001, xii–xiv.

³⁰⁴ Díaz del Castillo I, 170–175.

ollut suoraan kruunun alamainen, ei Colónin tai Velázquezin ja tähän siirtokunnan perustaminen antoi mahdollisuuden. Kun sille valittiin raati, niin lain mukaan sillä Velázquezin sijaan oli määräysvalta Meksikossa. Tämän jälkeen raati nimitti Cortésin kaupungin pormestariksi (alcalde mayor) sekä tuomariksi.³⁰⁵ Cortésin oli vedottava kuninkaaseen, jotta hän saisi kuvernöörinarvon alueille, jotka hän tulisi valloittamaan. Vastaavaa tapahtui muidenkin espanjalaisvalloittajien keskuudessa. Myös Cortés itse sai katkerasti kokea omien alipäällikköidensä irtautumisia.³⁰⁶

Díaz ei kyseenalaistanut Cortésin valintaa eikä Velázquezin määräysvallasta irrottautumista millään tavalla. Vastaus tähän löytyy paitsi tapahtuman laillisesta luonteesta myös sen tavallisuudesta konkistadorien keskuudessa. Siirtokunnan perustaminen oli täysin normaali toimi, jota espanjalaiset noudattivat kaikkialla Amerikassa. Päälimmäinen syy siirtokuntien perustamiselle oli niiden tuoma lain suoja. Usein uusi kaupunki perustettiin ja sille valittiin raati, mutta sitä ei aina edes rakennettu kaupungiksi. Esimerkiksi Cortésin joukkoon kuulunut Francisco de Montejo perusti myöhemmin Jukatanin aluetta alistaessaan ainakin neljä Salamancaa, joista vain yhdestä kehittyi kaupunki. Lain turvan saamisen ohella siirtokuntien perustamisella pyrittiin antamaan kruunulle vaikutelma, että valloitus sujui paremmin, kuin se todellisuudessa menikään.³⁰⁷ Vaikka laki vaikutti eniten siirtokuntien perustamisen taustalla, oli niillä myös käytännöllisiä tehtäviä. Ne takasivat espanjalaisten poliittisen voiman juurruttamisen sekä toimivat konkistadorien ja asukkaiden suojana. Lisäksi ne mahdollistivat maa-alueiden taloudellisen hallinnan sekä intiaaniväestön alistamisen ja myöhemmän yhdistämisen siirtokunnan taloudelliseen, yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen ja hengelliseen valtaan.³⁰⁸

³⁰⁵ Elliott 2001, xv, xviii–xix. Espanjalaisille oli tavallista toimia Amerikassa ennen virallisen luvan saamista, sillä etäisyydet kotimaahan olivat pitkät. Meksikosta Espanjaan lähetetty laiva viipyi matkalla vuoden verran. Hassig 1995, 56.

³⁰⁶ Muun muassa hänen Espanjaan asiamiehenään lähettämänsä Francisco de Montejo anoi kruunulta lupaa Jukatanin valloittamiseen. Lupa myönnettiin hänelle vuonna 1526. Montejo perusteli anomustaan sillä, että Jukatan oli erillinen alue Meksikoon nähden. Restall 2003, 20–21. Toinen ja Cortésin kannalta lähes katastrofaaliset seuraukset saanut tapahtuma ajoittui vuoteen 1524. Tuolloin Cortés lähetti kapteeninsa Cristóbal de Olidin (1488–1524) Hondurasiin. Perille saavuttuaan tämä sanoutui irti komentajansa määräysvallasta osin Velázquezin suostuttelemana. Kapinoinutta kapteeniaan maitse rankaisemaan Cortésin mukana lähteneestä joukosta vain pieni osa selvisi takaisin Meksikoon. Retken seurauksena Cortés menetti Uuden Espanjan kuvernöörin virkansa. Elliott 2001, xxxiv–xxxv.

³⁰⁷ Restall 2003, 19–20.

³⁰⁸ Grunberg 2004, 102.

Díaz näytti takertuvan täysin Vera Cruzin perustamisen tuoneeseen lailliseen turvaan. Mielenkiintoinen oli hänen käyttämänsä sanamuoto, sillä hänen mukaansa hän ja muut Cortésia tukeneet köyhät sotilaat ”omistivat sielunsa Jumalalle, ruumiinsa haavoille ja töille kuolemaan asti majesteetin palvelemiseksi”. Sama Jumalan ja kuninkaan edun vuoksi toimiminen toistui muuallakin teoksessa.³⁰⁹ Jumalan ja kuninkaan edun ajamista on pidetty konkistadorien päätavoitteina, mutta kuten tässä tilanteessa, konkistadorit käyttivät sanamuotoa toimiensa oikeuttamiseksi.³¹⁰ Siirtokunta toi valloittajajoukon myöhemmille toimille aikaisemmin mainitun lain turvan, sillä Velázquezin komennon hylännyt Cortés oli muutoin vailla sitä. Mikäli Díaz olisi kirjassaan kiistänyt toimen oikeutuksen, hän olisi vienyt pohjan koko Uuden Espanjan valloittamiselta ja siten myös hänen siitä saamiensa encomiendojen omistusoikeudelta. Kenties Díaz ei kuitenkaan pyrkinyt näin huolelliseen lain turvan puolustamiseen ainoastaan itsekkäiden tavoitteiden vuoksi. Kenties lain turvan korostaminen siirtokunnan perustamisen kohdalla saattoi johtua myös uskosta, että uuden kaupungin perustaminen raateineen oli ainoa oikea tapa espanjalaisten toimimiseksi. Silti edellisessä luvussa havaittu Díazin aluksi varautunut suhtautuminen Cortésiin osoittaa, että hänen lainsuojattoman asemassa olleelle komentajalleen antamansa tuen takana olivat pääosin itsekkäät tavoitteet joukon saavutusten oikeuttamiseksi. Tämä lain suojan todisteleminen oli siten aivan samanlaista kuin intiaaneja vastaan käydyn sodan kohdallakin.

6.3. Díazin tavoitteet ja niiden toteutuminen

Tässä alaluvussa käsitellen Díazin Cortésin johtamalle retkelle osallistumiselle asettamia tavoitteita, hänen saamiaan korvauksia ja mielipiteitään niistä. Aihe saattaa vaikuttaa irralliselta aiempiin verrattuna, mutta on muistettava näiden asioiden olleen syynä hänen osallistumiselleen koko Meksikon valloitukseen.

³⁰⁹ Díaz del Castillo I, 110, 276. Sama sanamuoto esiintyi ennen lähtöä Kuubassa, kun Díaz tallensi mielipiteitään Cortésin komentajaksi valitsemisesta.

³¹⁰ Grunberg 2004, 99–100.

Aiemmin mainittiin, ettei Díaz ollut saanut kuvernööri Velázquezilta encomiendaa. Tämä oli se syy, joka hänen mukaansa sai hänet muiden saarelle saapuneiden kanssa liittymään Francisco Hernández de Córdoban³¹¹ komentamaan retkikuntaan. Tarkemmin hän sanoi miesten halunneen löytää uusia maita, joissa he voisivat etsiä onneaan sekä löytää ammatin. Encomiendan tavoittelemisen oli ilmeisesti hänen mielessään myös Cortésin retkelle osallistumisessaan. Hän nimittäin väitti Cortésin luvanneen osallistujille kultaa ja hopeaa sekä encomiendan maan rauhoittamisen jälkeen. Aikaisemmin mainittujen kuvernöörin antamien ohjeiden valossa jälkimmäinen vaikutti kuitenkin epätodennäköiseltä.³¹² Joka tapauksessa encomienda oli kaikkialla konkistadorien unelmana, sillä sellaisen omistaja nautti muihin asukkaisiin verrattuna paremmasta elintasosta.³¹³ Díaz ei sellaista Cortésin komennossa ollessaan saanut. Tenochtitlanin antauduttua hän lähti ystävänsä kapteeni Gonzalo de Sandovalin³¹⁴ joukon mukaan. Syynä tähän ilmeisesti oli pelko siitä, että hänen sukulaisuutensa Velázqueziin vaikuttaisi tulevien Cortésin myöntämien palkkioiden suuruuteen. Ilmeisesti pelko oli turha. Niistä kahdesta encomiendasta, jotka Sandoval hänelle myönsi, Cortés vahvisti molemmat.³¹⁵

Jos tarkastellaan rikkauksia, joita Díaz väitti Cortésin joukossa saaneensa, leimaa hänen kuvaustaan jatkuva vähättely. Kulta jonka miehet olivat intiaaneilta vaihtokaupalla ehtineet hankkia, meni suostuttelun jälkeen Cortésin hoviin lähettämien asiamiesten mukana ”vapaaehtoisena” lahjana kuninkaalle. Montezumalta saatu suunnaton aarre, johon yksistään kuuluneen kullan arvoksi Díaz arvioi yli 600 000 pesoa, jaettiin niin,

³¹¹ (n. 1475–1518). Córdoba oli saapunut Amerikkaan Díazin tapaan Pedro Arias de Ávilan mukana. Díazin tapaan hän siirtyi myöhemmin Panaman alueelta Kuubaan. Velázquezin lähettämän retkikunnan komentajana hän löysi mayojen asuttaman Jukatanin niemimaan, jossa joutui miehineen ankariin taisteluihin. Kuubaan palattuaan Córdoba menehtyi taisteluissa saamiinsa vammoihin. Delpar 2000, 104.

³¹² Díaz del Castillo I, 64, 111.

³¹³ Toki kultakin oli konkistadorien keskuudessa haluttua, mutta aikaisempi käsitys kullan saannin mahdollisuudesta espanjalaisvalloituksen päämotiivina on virheellinen. Jalometallit olivat arvostettuja lähinnä siksi, että niiden arvo oli hyvä suhteessa niiden kuljetettavuuteen. Restall 2003, 22–23, 35.

³¹⁴ Gonzalo (tai Gustavo) de Sandoval (1497–1528) toimi Cortésin varakomentajana Alvaradon menetettyä hänen luottamuksensa Tenochtitlanissa toimeenpanemansa verilöylyn seurauksena. Atsteekkivaltakunnasta saadun voiton jälkeen Sandoval alistui Cortésin määräyksestä nykyisen Meksikon eteläosia. Hän myös osallistui komentajansa seurassa Hondurasin retkelle. Cortésin mukana hän lähti myöhemmin Espanjaan, missä joutui ryöstetyksi ja kuoli vuonna 1528. Thomas 2000, 120.

³¹⁵ Himmerich y Valencia 1996, 307. Viite 4.

että sotilaan osuudeksi tuli vain 100 pesoa.³¹⁶ Summa oli hänestä niin pieni, etteivät jotkut sotilaat halunneet edes koskea siihen. Huonommin tosin kävi Tenochtitlanin antauduttua, kun osuus jäi tästäkin pienemmäksi. Näissä kohden Díaz syytti Cortésin ja muiden kapteenien kavaltaneen rikkauksia itselleen. Esimerkiksi komentaja olisi pitkittänyt miesten vaatimuksista huolimatta Montezuman aarteen jakamista niin kauan, että jopa kolmasosa siitä olisi ehtinyt kadota ennen jakoa.³¹⁷ Cortésin toteuttaman epäreilun jaon onkin arveltu olleen syynä siihen, että miehet pitivät anteliaasta Montezumasta komentajaansa enemmän.³¹⁸ Lopunkin käteen jääneen saaliin Díaz väitti huvenneen erilaisiin kuluihin. Osa oli velkaa aseista – osoitus konkistadorien toiminnan osakeyhtiömäisestä luonteesta – sekä mukana olleiden kirurgien tarjoama kallis hoito miesten tuli maksaa. Díaz väitti, että kaikki muut saivat suurempia osuuksia jaoissa tai ryöstösaaliina kuin hänen edustamansa rivimiehet. Tenochtitlanin piirityksen aikana hänen kertomansa perusteella kaupunkia sen ympäröivän järven kautta saartaneiden laivojen miehistöt pääsivät helpoiten ryöstämään rikkaimpia taloja.³¹⁹

Edellisten tietojen kohdalla on silmiinpistävää se, että niissä on kerrottu vain virallisissa jaoissa saaduista osuuksista. Díazin teoksen muutamat kohdat antavat vihjeitä siitä, että hän saattoi todellisuudessa saada huomattavasti enemmän kuin suostui myöntämään. Näitä tilanteita olivat aiemmin käsitelty Díazin mahdollinen lahjominen Velázquezin leiristä Cortésin tukijaksi sekä hänen Montezumalta saamansa kulta ja viitat. Jälkimmäisen kohdalla hän on vaiennut lahjojen arvosta täysin, mutta ne ovat saattaneet olla huomattavia. Varsinkin intiaanien koristeelliset viitat olivat arvokkaita liittolaisten mielestä, jolle maksettiin ruuasta tai muusta avusta niiden avulla.³²⁰ Tämän lisäksi

³¹⁶ Vertailukohtana todettakoon, että Díazin mukaan hevoset maksoivat kahdeksasta sadasta yli tuhanteen pesoon ja ne olivat hänen mukaansa tuolloin kalliita. Díaz del Castillo I, 382–383. Eri lähteet antavat eri arvioita Montezuman aarteen suuruudesta. Thomas 2005, 330–331.

³¹⁷ Díaz del Castillo I, 201–202, 381–383; II, 122.

³¹⁸ Davies 1982, 264.

³¹⁹ Díaz del Castillo II, 113–114, 124.

³²⁰ Díaz tallensi tiedon, jonka mukaan Tenochtitlanista Tlaxcalaan vetäytyneet espanjalaiset joutuivat ostamaan ruokaa liittolaisilta kullalla tai chalchihuites-jalokivillä. Tällaisessa tilanteessa espanjalaiset todennäköisesti suosivat vaihdon välineinä heidän itsensä vähättelemiä, mutta intiaanien arvostamia arvoesineitä. Paikallisten jalokivien lisäksi niitä olisivat olleet intiaaneilta lahjoina saadut sulkakoristeiset viitat sekä erilainen rikkama, jota Díaz sanoi kaikilla miehillä olleen mukana vaihtokauppaa varten. Hän ei ole paljastanut missään teoksen kohdassa rivimiesten intiaanien kanssa yksityisesti käymällä kaupalla saaman kullan arvoa. Päättellen siitä hänen tallentamastaan tiedosta, että Velázquezin kannattajat vastustivat yksityistä vaihtokauppaa, sen voi olettaa olleen tuottoisaa. Se olisi ollut syynä kuvernöörin

ainakin yhdessä tilanteessa Díaz saattoi ottaa kertomaansa enemmän. Ennen espanjalaisten pakoa Tenochtitlanista hän kertoi Cortésin antaneen miesten ottaa vapaasti kultaa kuninkaan viidennestä lukuun ottamatta, sillä muutoin se jäisi atsteekille. Osa miehistä hänen mukaansa rohmusi kultaa hirveät määrät, mutta Díaz itse vakuutti ajatelleensa vain henkensä pelastamista. Hän kertoi ottaneensa neljä atsteekkien chalchihuiteiksi³²¹ kutsumaa vihreää jalokiveä. Ne hän olisi joutunut antamaan takaisin Cortésille, mikäli ei olisi piilottanut niitä puuvillahaarniskansa rintataskuun. Kyseisillä kivillä hän väitti myöhemmin ostaneensa ruokaa sekä hoidattaneen haavojaan. Díazin ”varastama” määrä saattaa vaikuttaa pieneltä, mutta kyseiset arvokivet olivat intiaanien mielestä arvokkaita. Montezuman väitteiden mukaan yksi vastasi kahden kultakuorman arvoa.³²² Ilmeisesti hän myönsi teoksessaan tämän, sillä kivillä ei ollut arvoa espanjalaisten keskuudessa. Mutta ne ovat mahdollistaneet kaupankäynnin intiaanien kanssa tilanteissa, joissa normaalisti olisi jouduttu käyttämään kultaa tai muuta saalisosuuksena saatuja arvoesineitä. Espanjalaiset ovat myös voineet vaihtaa intiaanien arvostamia mutta heidän itsensä vähättelemiä viittoja tai chalchihuiteja kultaan, hopeaan tai muihin heille arvokkaisiin rikkauksiin. Tästä he Díazin tapaan ovat olleet hiljaa lähettäessään kuninkaalleen anomuksia, saadakseen parempia korvauksia kruunulle suorittamistaan palveluksista.³²³

Vaikka Díazin valitukset käteen jääneistä mitättömistä rikkauksista lienevät olleen enemmän tai vähemmän liioiteltuja, niillä oli ainakin osin todellisuus pohjaa. Meksikossa taistelleet konkistadorit eivät saaneet kovinkaan suuria saaliita esimerkiksi Perun valloittajiin verrattuna. He joutuivat jäämään uudelle mantereelle onneaan etsimään, sillä Espanjaan paluu mahdollisuudet olivat varojen puutteessa heikot.³²⁴

tukijoiden vastalauseisiin, koska kaupan tuoton tuli mennä Velázquezille. Díaz del Castillo I, 162, 167–168, 476.

³²¹ Chachihuitet olivat jadeiittikiveä. Díaz del Castillo 1963, 32. Kääntäjän huomautus viitteessä 2.

³²² Díaz del Castillo I, 380, 464. Tässä kultakuormalla ilmeisesti tarkoitettiin painomäärää, jonka yhden kantajan tuli kuljettaa esimerkiksi ruuan tai muiden tarvikkeiden muodossa. Kuorma oli rajoitettu 23 kiloon, sillä sitä joutui kantamaan päiväkausia. Hassig 1995, 63–64. Tässä kohden on otettava huomioon, että atsteekit eivät arvostaneet kultaa yhtä paljon kuin konkistadorit. Thomas 2005, 318.

³²³ Díaz on myös jättänyt vähälle huomiolle tulot, jotka sotilaat saivat orjien myynnistä. Díaz del Castillo II, 39–41. Samoin hän vaikenä suoralla ryöstämisellä saadusta saaliista. Esimerkiksi Cortés mainitsi miesten ryöstäneen eräässä tornissa eli temppelissä olleen haudan ja saaneen sieltä 1500 castellanon saaliin. Tapaus tuskin oli ainoa laatuaan. Cortés 1522. Kolmas kirje. Kyseisenä ajankohtana espanjalaiset käyttivät monia rahayksiköitä. Yksi castellano jakautui 485 maravediin, kun taas peson arvo oli 450 maravedia. Thomas 2005, 621.

³²⁴ Himmerich y Valencia 1996, 96.

Kuitenkaan konkistadorit eivät koskaan olleet tyytyväisiä saalisosuuksiinsa tai kuninkaalta saamiinsa korvauksiin, vaikka ne usein olivatkin suuria. Katkeruus epäreiluja saaliinjakoja kohtaan saattoi purkautua väkivaltaisuuksina. Esimerkiksi Perussa ne aiheuttivat sisällissodan ja olivat maan valloittajan Francisco Pizarron³²⁵ salamurhan yhtenä syynä.³²⁶ Cortés saattoi viedä miehiltään saaliin, mutta ei koskaan näiden kunniaa. Päinvastoin hän sai eripuraisen joukkonsa kannustettua eteenpäin vetoamalla ponnisteluista saatavaan kunniaan.³²⁷ Tämä oli tärkeää myös Díazille. Tämän voi nähdä jo hänen aiemmin mainitussa ihmettelystä konkistadorien uhkarohkeasta etenemisestä Tenochtitlaniin sekä Montezuman vangitsemisen kohdalla.³²⁸ Nämä ennennäkemättömät uroteot hän koki kunniallisina saavutuksina.

Kaikkiaan Díaz oli tyytymätön Cortésin retkeltä saamiinsa korvauksiin. Teoksessaan hän kertoi avoimesti vain virallisissa jaoissa saamistaan mitättömistä saalisosuuksista, mutta hänen voi hyvällä syyllä päätellä saaneen paljon enemmän. Saaliiden jakojen lisäksi Díaz saattoi saada lahjuksia Cortésilta, arvokkaita lahjoja Montezumalta sekä ottaa Cortésin luvalla ennen Tenochtitlanista pakoa myöntämäänsä enemmän saalista. Kaikki intiaaneilta saadut lahjat kuten koristellut viitat tai paikalliset arvokivet saattoivat toimia paikallisten kanssa käydyn vaihtokaupan välineinä ja ne oli mahdollista vaihtaa konkistadoreja kiinnostaneisiin jalometalleihin. Syy Díazin saaman saaliin vähättelemiseen oli jo aiemmin mainittu tavoite parempien korvauksien saamisesta kruunulta. Se tuskin olisi onnistunut, mikäli hän olisi avoimesti kertonut kaiken saamansa varallisuuden määrän.

³²⁵ (n. 1470–1541). Trujillossa Extremadurassa syntynyt Pizarro saapui Amerikkaan vuonna 1502. Ennen Perun valloitusta hän osallistui espanjalaisten retkikuntiin muun muassa nykyisen Panaman alueella. Peruun suuntautunutta retkikuntaa komentaessaan hän vangitsi inkahallitsija Atahualpan Cajamarcassa ja surmasi tämän tältä kiristämistään suurista lunnaista huolimatta. Pizarro ajautui riitoihin kumppaninsa Diego de Almagron kanssa, josta seurasi sisällissota. Almagro teloitettiin, mutta tämän tukijat murhasivat Pizarron Liman kaupungissa vuonna 1541. Delpar 1974, 482–483.

³²⁶ Elliott 1986, 191–192.

³²⁷ Clendinnen 1991b, 76.

³²⁸ Díaz del Castillo I, 312, 352–353.

7. Päätäntö

Tässä tutkimuksessa saamieni tulosten mukaan voidaan todeta seuraavaa. Díaz koki atsteekkien uskonnon paholaisen palvontana kuten muutkin espanjalaiset. Tämä tulos ei ole uusi, mutta aikaisemmin ei ole käsitelty sen vaikutusta espanjalaisten suhtautumisessa muihin atsteekkien kulttuurin piirteisiin. Tämän tutkimuksen perusteella Díaz ei ymmärtänyt mitään atsteekkien kulttuurin kuulunutta piirrettä, joka liittyi heidän uskontoonsa. Kuten Aguilarin ja Gómaran viljelemät helvetti-sanat osoittavat, muodosti paholainen pelottava olentona rajan, jota Díaz ei voinut toveriensa tapaan ylittää. Siksi hän ei ymmärtänyt paitsi atsteekkien uskontoon kuuluneita ihmishuuhasta, kannibalismia ja jumalien olemusta, ei myöskään atsteekkihallitsijoiden valtaa, joka nykytutkimuksen perusteella oli voimakkaasti sidoksissa uskontoon. Sen sijaan Díaz käsitti monet asiat oman kulttuurinsa avulla. Tämän vuoksi hän ymmärsi atsteekkien rituaalisen kannibalismin Euroopassa kyseisenä aikakautena tunnettujen tarinoiden ja kirjojen perusteella ihmisten ravinnoksi syömisenä. Samaan tapaan hän samaisti atsteekkihallitsijat oman kulttuuripiirinsä hallitsijoihin. Tämän vuoksi hän muiden espanjalaisten tapaan pyrki osoittamaan heille näiden arvolle sopivaa kunnioitusta. Tämän seuraukset olivat kuitenkin täysin päinvastaiset ja Montezuma menetti alamaistensa silmissä arvovaltansa. Myös atsteekkien sodankäyntiin liittyvät käytännöt ja kulttuuri jäivät Díazille hyvin pitkälle tuntemattomiksi. Tämän osoittavat hänen ihmettelynsä pienen espanjalaisjoukon etenemisestä Tenochtitlaniin varoituksista huolimatta sekä ymmärtämättömyys atsteekkien taisteluinnon hupenemisesta näiden tunnusta kantaneen komentajan kaaduttua. Ensimmäisen kohdalla hän ei voinut kuin pitää tapausta Jumalan johdatuksen aikaansaamana ihmeenä.

Vastoin aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä tietoja Díaz pystyi kuvaamaan atsteekkien pääkaupunkia oman kielensä käsitteillä. Vertailukohtia löytyi esimerkiksi Tenochtitlanin suuren torin ja Díazin kotikaupungin kuuluisien markkinoiden välillä. Díaziin atsteekkien rakennelmat kuten puutarhat kasveineen ja eläimineen sekä palatsit tekivät suuren vaikutuksen. Jopa hänen mielestään paholaisen palvonnalle omistettut tempelit olivat hienoja. Vastaavia mielipiteitä löytyy myös muistakin selonteoista. Mutta niistä poiketen Díaz ei samaistanut temppeleitä moskeijoihin tai muutenkaan

verrannut atsteekkeja Espanjan maureihin. Syy tähän oli hänen teoksensa huomattavasti muita selontekoja myöhäisempi laatimisajankohta. Valloitusta seuranneiden vuosien aikana hän saattoi tutustua alkuperäiskansan kulttuuriin encomiendojensa sekä intiaanivaimonsa kautta. Visuaalinen puoli atsteekkien kulttuurissa oli sikäli merkittävää, että Díaz ymmärsi näkemänsä asiat muita puolia paremmin. Syy oli yksinkertainen. Etenkin ihmishuauksen kohdalla atsteekit tavoittelivat rituaalin näkyvyydellä ainakin osittain pelon aiheuttamista katsojissa. Temppeleiden ja palatsien ulkonäön yhtenä tavoitteena ilmeisesti olikin vaikutuksen tekeminen.

Esteettisyyden arvostamisella lienee ollut myös käytännöllisiä syitä. Díaz saattoi käyttää sitä valloituksen oikeuttamiseen, kuten eräästä hänen maininnastaan voi päätellä. Valloituksen oikeutus ja varsinkin sen laillisuuden korostaminen on eräs koko Díazin teosta leimaava piirre. Se näkyy Díazin kuvatessa käännytystyötä, sotatoimia atsteekkeja vastaan ja etenkin siviiliväestöön kohdistetuista raakuuksista kerrottaessa. Se on myös havaittavissa hänen kuvatessaan komentajansa Cortésin irtautumista suojelijansa Kuuban kuvernöörin vallasta. Näissä kohden Díaz on laatinut vastakirjoituksia konkistadorien toimet ja niiden laillisuuden kyseenalaistaneille aikalaisille kuten Las Casasille. Díaz tarttui Las Casasin vastustajien kirjoituksiin oikeutetusta sodasta ja kuvasi huolellisesti teoksensa tapahtumat niitä noudattaviksi. Tämä oli tärkeää hänelle, sillä teoksellaan hän myös tavoitteli kruunulta korvausta ponnisteluistaan sen hyväksi. Mikäli valloittajien ponnistelut olisivat olleet vailla lain turvaa, ei Díaz olisi ansainnut mitään hyvitystä laittomuuksiin osallistumisesta. Tässä kohden Díaziin vaikutti eniten hänen lukemansa kirjallisuus. Sen laatijoina olivat jo mainittu Las Casas sekä Díazin pääkritiikin kohteena pidetty Francisco López de Gómara. Molemmat olivat kirjoittaneet espanjalaisten julmuuksista avoimesti. Heidän luomaansa kuvaa Díaz joutui pehmentämään kuvaamalla julmuudet oikeutettuina sotatoimina tai mahdollisuuksien mukaan vaikenemalla niistä kokonaan. Tämä tavoite kuitenkin paistaa läpi varsinkin orjuutusta kuvatessa. Siitä kirjoittaessa Díaz väitti toisaalla miesten kieltäytyneen intiaanien kaappaamisesta orjuuteen, mutta myöhemmin hän kuvasi orjuutusta oikeutettuna sotatoimena kapinoivia intiaaneja vastaan. Cortésin kohdalla Díaz tuki tämän toimien laillisuutta kahdesta syystä. Ensinnäkin sen kiistäminen olisi tarkoittanut tämän lainsuojattoman aseman myöntämistä ja siten vienyt

oikeutuksen valloitukselta. Toisaalta siirtokunnan perustaminen sekä alueella päätösvalan saaneen raadin valitseminen olivat hyvin tavallisia toimia konkistadorien keskuudessa eivätkä ne siksi liene herättäneet Díazissa vastustusta tai ihmetystä. Tapahtumien huolellinen kuvaaminen kaikin puolin lakia noudattavina osoittaa niiden olevan Díazin kuvauksen osio, johon myöhemmät tapahtumat sekä Díazin lukema kirjallisuus ovat vaikuttaneet voimakkaimmin. Näiltä osin hänen kokemuksensa eivät siten ole valloituksen ajalta, vaan ne ovat kirjoitusajankohtana laadittuja vastakirjoituksia

Sodankäynnin kuvauksessa Díaz on korostanut espanjalaisten urheutta taisteluissa. Tämä tapahtui kuvaamalla atsteekkivastustajien aseet tehokkaiksi sekä antamalla rivimiesten aseina olleille miekoille muita aseita selvimmän osuuden konkistadorien voitoissa. Sodankäynnin kuvaus on Díazin kokemana siitä mielenkiintoinen, että vaikka se edellä mainittuun tapaan on laadittu huolellisesti espanjalaisten toimia perustellen, sen kohdalla myös toisaalta päästään suoraan valloituksen aikaisiin kokemuksiin. Olkoonkin että nykyään tutkimuksessa valloituksen kannalta ratkaisevaksi havaittujen intiaaniliittolaisten asema on supistettu pääosin syntipukin rooliksi siviiliväestöön kohdistetuissa julmuuksissa, mutta muutoin Díazin kuvauksen avulla voidaan tehdä laajempia päätelmiä. Esimerkiksi espanjalaiset voidaan havaita olleen hyvin varustautuneita atsteekkien kivikautisia aseita vastaan, jotka eri selontekojen tietoihin verrattuna vaikuttavat olleen hyvinkin tehokkaita.

Muiden konkistadorien tapaan Díaz ei ollut tyytyväinen vaihoistaan saamiinsa korvauksiin. Kullan määrä jonka hän väitti saalisosuutena saaneen, oli hänen mukaansa pieni. Huolellinen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että Díaz sai huomattavasti enemmän rikkauksia, kuin hän saattoi myöntää. Virallisen, erilaisiin kuluihin huvenneen saalisosuuden lisäksi Díaz sai kultaa ja koristeltuja viittoja Montezumalta. Näiden arvoa Díaz ei paljastanut, mutta sen voi päätellä olleen suuri ainakin intiaanien kanssa harjoitetussa vaihtokaupassa. Anteliaisuus näytti olleen piirre, jonka perusteella hän piti atsteekkihallsijoista. Ilmeisesti hän piti Montezumasta, koska tämä antoi Cortésia enemmän rikkauksia espanjalaisille. Mutta myöntämiensä osuuksien lisäksi Díaz saattoi saada Cortésilta lahjuksia. Hän oli näet kuvernööri Velázquezin sukulainen ja tukija,

joka myöhemmin kuitenkin siirtyi Cortésin kannattajaksi. Díaz nimittäin itse väitti muiden vastaavassa tilanteessa olleiden antaneen tukensa Cortésille tältä saadun kullan vuoksi.

Missä ovat tämän työn johtolangat? Periaatteessa kaikki havainnot voivat niitä olla. Erityisesti tämän työn kannalta merkittäviä olivat helvetti-sanan toistuminen eri selonteoissa. Se kuvasi pelottavaa asiaa ja siten sen toistelu osoitti rajan, joka esti Díazia ymmärtämästä atsteekkien uskontoa ja siten myös hallitsijoiden valtaa. Muita merkittäviä johtolankoja ovat *teule*-sanat toistuminen Díazin ja Aguilarin selonteoissa sekä niissä olevat vihjaukset atsteekkivaltakunnan rakenteesta. Vaikka espanjalaiset käänsivät *teulen* oman kielensä jumalaa tarkoittavalla *dios*-sanalla, nahuatlankielessä se tarkoitti myös voimakasta tai suurta. Siten se ilmeisesti viittasi espanjalaisten poliittiseen ja sotilaalliseen voimaan alueella. Sanan esiintyminen samankaltaisena myös samoihin aikoihin laaditussa Aguilarin selonteossa vihjaa sen olevan peräisin jostain valloituksen jälkeen laaditusta teoksesta, johon sekä Díaz että Aguilar olivat tutustuneet. Todennäköinen lähde tälle tiedolle olisivat olleet fransiskaani-lähetysaarnaja Motolinánin kirjoitukset. Siihen Díazin tiedetään tutustuneen ja sitä hänen on havaittu käyttäneen Las Casasin ajatuksia vastaan argumentoidessaan. Muita tutkimuksen johtolankoja ovat Díazin ja Cortésin täysin erilaiset kuvaukset siviileihin kohdistuneesta sodankäynnistä sekä ristiriidat orjuutusta kuvattaessa. Näitä seuraamalla päästään aiemmin mainittuun Díazin tavoitteeseen kuvata valloitus lainmukaisena toimena.

Tämän tutkimuksen merkittävimmistä johtolangoista etenkin *teule*-sana osoittaa, että käyttämäni aikaisempien tutkimusten tuloksiin perustuvat arviot merkittävimmistä Díazin teokseen vaikuttaneesta kirjallisuudesta ovat riittämättömiä. Tämä herättää kysymyksiä, mitä kaikkea Díaz luki muista teoksista, mikä vaikutti hänen omaan kirjaansa. Hän saattoi joko lainata siitä tietoa tai kokea tarvetta oikaista siinä ollutta ja hänen asialleen vahingollista tietoa. Tämä seikka tulisi ottaa jatkotutkimuksessa huomioon. Motolinánin teoksen lisäksi tulisi etsiä muukin mahdollinen Díazin lukema kirjallisuus. Samalla käsittelyä voisi laajentaa siihen, millainen oli konkistadorien jokapäiväinen elämä. Díazin teos tulisi tässä suhteessa olemaan päälähde ja siihen

liittyviä ongelmia tulisi pohtia huolellisesti. Teoksen rinnalle voisi ottaa sekä tässä tutkimuksessa käytetyt selonteot että muita vastaavia. Samalla tulee ottaa huomioon, millä ehdoilla tällaiset hidalgojen laatimat selonteot tarjoavat tällaiseen tutkimukseen mahdollisuuksia. Mikrohistorian puolella esimerkiksi Natalie Zemon Davis on käsitellyt kysymyksiä tiettyjen lähteiden edustavuudesta. Näitä ajatuksia voisi soveltaa myös tulevassa tutkimuksessa.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Aguilar, Francisco de (1560/2000), "Relación breve de la conquista de la Nueva España". En: Vázquez Chamorro, Germán (ed.), *La Conquista de Tenochtitlan*. Madrid: Dastin, 155–198.

Aguilar, Francisco de (1560/1993), "The Chronicle of Fray Francisco de Aguilar". In: Fuentes, Patricia de, *The Conquistadors. First-person Accounts of the Conquest of Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press, 134–164.

Cortés, Hernán (1519–1525), *Cartas de relación*.

http://www.ems.kcl.ac.uk/content/etext/idx_author.html, viitattu 6.1.2009.

Cortés, Hernán (1519–1525/2001), *Letters from Mexico*. Translated by Anthony Pagden. Yale: Yale University Press.

Díaz del Castillo, Bernal (1568?/1984), *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España I-II*. Edición de Miguel León-Portilla. Madrid: Dastin.

Díaz del Castillo, Bernal (1632/1963), *The Conquest of New Spain*. Translated by J. M. Cohen. London: Penguin Books.

El Conquistador Anonimo (1866), "Relación de algunas cosas de la Nueva España, y de la gran ciudad de Temestitán México; escrita por un compañero de Hernán Cortés". En: *Colección de documentos para la historia de México*. Publicada por Joaquín García Icazbalceta. México.

<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/06922752100647273089079/index.htm>, viitattu 6.1.2009.

“The Chronicle of the Anonymous Conquistador” (1993). In: Fuentes, Patricia de, The Conquistadors. First-person Accounts of the Conquest of Mexico. Norman: University of Oklahoma Press, 167–181.

Las Casas, Bartolomé de (1542/1821), Breve relación de la destrucción de las Indias Occidentales. Filadelfia.

<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/12479514321225063632457/index.htm>, viitattu 6.1.2009.

Las Casas, Bartolomé de (1542/2004), A Short Account of the Destruction of the Indies. Translated by Nigel Griffin. London: Penguin Books.

López de Gómara, Francisco (1552/2003), Historia de la conquista de México. México: Oceano.

López de Gómara, Francisco (1552/1965), Cortés. The Life of the Conqueror by his Secretary Francisco López de Gómara. Translated by Lesley Byrd Simpson. Berkeley: University of California Press.

Tapia, Andrés de (1545/1866), “Relación hecha por el señor Andrés de Tapia, sobre la conquista de México”. En: Colección de documentos para la historia de México.

Publicada por Joaquín García Icazbalceta. México.

<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/06922752100647273089079/index.htm>, viitattu 6.1.2009.

Tapia, Andrés de (1545/1993), “The Chronicle of Andres de Tapia”, In: Fuentes, Patricia de, The Conquistadors. First-person Accounts of the Conquest of Mexico. Norman: University of Oklahoma Press, 19–48.

Tutkimuskirjallisuus

Adorno, Rolena (1988), "Discourses on Colonialism: Bernal Díaz, Las Casas, and the Twentieth-Century Reader". In: *Modern Language Notes (MLN)*, Vol. 103, No. 2, Hispanic Issue (Mar., 1988), 239–258. (JSTOR, JY)

Adorno, Rolena (1992), "The Discursive Encounter of Spain and America: The Authority of Eyewitness Testimony in the Writing of History". In: *The William and Mary Quarterly*, 3rd Ser., Vol. 49, No. 2 (Apr. 1992), 210–228. (JSTOR, JY)

Brody, Robert (1987), "Bernal's Strategies". In: *Hispanic Review*, Vol. 55, No. 3, (Summer, 1987), 323–336. (JSTOR, JY)

Carrasco, David (1982/2000), *Quetzalcoatl and the Irony of Empire. Myths and Prophecies in the Aztec Tradition*. Boulder: University Press of Colorado.

Carrasco, David (1995), "Cosmic Jaws: We Eat the Gods and the Gods Eat Us". In: *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 63, No. 3, Thematic Issue on "Religion and Food" (Autumn, 1995), 429–463. (JSTOR, JY)

Castile, George Pierre (1980), "Purple People Eaters?: A Comment on Aztec Elite Class Cannibalism à la Harris-Harner". In: *American Anthropologist, New Series*, Vol. 82, No. 2, In Memoriam Margaret Mead (1901–1978) (Jun. 1980), 389–391. (JSTOR, JY)

Cervantes, Fernando (1994), *The Devil in the New World. The Impact of Diabolism in New Spain*. London: Yale University Press.

Clendinnen, Inga (1985), "The Cost of Courage in Aztec Society". In: *Past and Present*, No. 107 (May, 1985), 44–89. (JSTOR, JY)

Clendinnen, Inga (1991a), *Aztecs: an interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clendinnen, Inga (1991b), ““Fierce and Unnatural Cruelty”: Cortes and the Conquest of Mexico”. In: *Representations*, No. 33, Special Issue: The New World, Winter 1991, 65–100. (JSTOR, JY)

Cuesy, Silvia L. (2003), “Primer historiador de la conquista de México”. En: López de Gómara, Francisco (1552/2003), *Historia de la conquista de México*. México: Oceano, 19–36.

Davies, Nigel (1982), *The Aztecs: A history*. Norman: University of Oklahoma Press.

Delpar, Helen (ed.) (1974), *Encyclopedia of Latin America*. New York: McGraw-Hill.

Delpar, Helen (ed.) (2000), *A Reference Guide to Latin American History*. Armonk: Sharpe.

Elliott, J. H. (1971/2001), “Cortés, Velázquez and Charles V”. In: Cortés, Hernán, *Letters from Mexico*. Translated by Anthony Pagden. Yale: Yale University Press, xi–xxxvii.

Elliott, J. H. (1986), “The Spanish conquest and settlement of America”. In: Bethell, Leslie (ed.), *The Cambridge History of Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 149–206.

Elliott, J. H. (1989), *Spain and its world 1500–1700. Selected Essays*. London: Yale University Press.

Elomaa, Hanna (2001), “Mikrohistoria johtolankojen jäljillä”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.), *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: SKS.

Garn, Stanley M. (1979), "The Noneconomic Nature of Eating People". In: *American Anthropologist*, New Series, Vol. 81, No. 4 (Dec. 1979), 902–903. (JSTOR, JY)

Gibson, Charles (1964), *The Aztecs Under Spanish Rule. A History of the Indians of the Valley of Mexico 1519–1810*. Stanford: Stanford University Press.

Ginzburg, Carlo (1976/1996), *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suomentanut Aulikki Vuola. Tampere: Gaudeamus.

Ginzburg, Carlo (1976/2007), *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva. (Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500)* Suomentanut Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

Graulich, Michel (2000), "Aztec Human Sacrifice as Expiation". In: *History of Religions*, Vol. 39, No. 4, (May, 2000), 352–371. (JSTOR, JY)

Griffiths, Nicholas (1999), "Introduction". In: Griffiths, Nicholas & Cervantes, Fernando (ed.), *Spiritual encounters. Interactions between Christianity and native religions in colonial America*. Birmingham: University of Birmingham Press, 1–42.

Grunberg, Bernard (2004), "El universo de los conquistadores: resultado de una investigación prosopográfica". Traducido por Norma Angélico Castillo Palma. En: *Signos Históricos*, julio-diciembre, número 012, 94–118.

Hall, Bert S. (1997), *Weapons & Warfare in Renaissance Europe. Gunpowder, Technology, and Tactics*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Harner, Michael (1977), "The Ecological Basis for Aztec Sacrifice". In: *American Ethnologist*, Vol. 4, No. 1, Human Ecology (Feb. 1977), 117–135. (JSTOR, JY)

Harris, Marvin (1977/1982), *Kulttuurien synty. (Cannibals and kings: the origins of cultures)* Suomentanut Kai Kaila. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hassig, Ross (1988/1995), *Aztec warfare. Imperial expansion and political control*. Norman: University of Oklahoma Press.

Hassig, Ross (1999), *Mexico and the Spanish Conquest*. London: Longman.

Hicks, Fredrick (1979), “”Flowery War” in Aztec History”. In: *American Ethnologist*, Vol. 6, No. 1, (Feb. 1979), 87–92. (JSTOR, JY)

Himmerich y Valencia, Robert (1991/1996), *The Encomenderos of New Spain 1521–1555*. Austin: University of Texas Press.

Ingham, John M. (1984), “Human Sacrifice at Tenochtitlan”. In: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 26, No. 3 (Jul. 1984), 379–400. (JSTOR, JY)

Lanyon, Anna (2003), *The new world of Martin Cortes*. Crows Nest: Allen & Unwin.

León-Portilla, Miguel (1986), “Mesoamerica before 1519”. In: Bethell, Leslie (ed.), *The Cambridge History of Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–36.

Mauss, Marcel (1950/2002), *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. (Essai sur le don)* Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Helsinki: Tutkijaliitto.

McAlister, Lyle N. (1989), *Spain and Portugal in the New World 1492–1700*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

MacKay, Angus (1977), *Spain in the Middle Ages. From Frontier to Empire, 1000–1500*. London: The Macmillan Press Ltd.

McGrane, Bernard (1989), *Beyond Anthropology. Society and the Other*. New York: Columbia University Press.

Megged, Amos (1995), “‘Right from the Heart’: Indians' Idolatry in Mendicant Preachings in Sixteenth-Century Mesoamerica”. In: *History of Religions*, Vol. 35, No. 1, Mesoamerican Religions. A Special Issue on the Occasion of the Seventeenth International Congress of the History of Religions, Mexico City, August 5–12, 1995 (Aug., 1995), 61–82. (JSTOR, JY)

Mikkeli, Heikki (1994), *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Ochoa, John A. (1999), “The Paper Warrior: Education, Independence and Bernal Díaz's War to Stop Time”. In: *Modern Language Notes (MLN)*, Vol. 114, No. 2, Hispanic Issue (Mar. 1999), 341–356. (JSTOR, JY)

Ortiz de Montellano, Bernard R.. (1978), “Aztec Cannibalism: An Economical Necessity?”. In: *Science* 200, Vol. 200, No. 4342 (12 May. 1979), 611–617.

Ortiz de Montellano, Bernard R. (1983), “Counting Skulls: Comment on the Aztec Cannibalism Theory of Harner-Harris”. In: *American Anthropologist*, New Series, Vol. 85, No. 2 (Jun. 1983), 403–406. (JSTOR, JY)

Pagden, Anthony (1992/2004), “Introduction”. In: Las Casas, Bartolomé de, *A Short Account of the Destruction of the Indies*. Translated by Nigel Griffin. London: Penguin Books, xii–xli.

Pardo, Osvaldo F. (1999), “Contesting the power to heal: angels, demons and plants in colonial Mexico”. In: Griffiths, Nicholas & Cervantes, Fernando (ed.), *Spiritual encounters. Interactions between Christianity and native religions in colonial America*. Birmingham: University of Birmingham Press, 163–184.

Prescott, William H. (1843/1995), *Meksikon valloitus. (The Conquest of Mexico)* Suomentanut Eino Palola. Juva: WSOY.

Price, Barbara (1978), "Demystification, Enriddlement, and Aztec Cannibalism: A Materialist Rejoinder to Harner". In: *American Ethnologist*, Vol. 5, No. 1 (Feb. 1978), 98–115. (JSTOR, JY)

Rawlings, Helen (2002), *Church, Religion and Society in Early Modern Spain*. New York: Palgrave.

Restall, Matthew (2003), *Seven myths of the Spanish conquest*. New York: Oxford University Press.

Sabloff, Jeremy A. (1989), *The Cities of Ancient Mexico. Reconstructing a Lost World*. London: Thames and Hudson.

Smith, Michael E. (1996/2003), *The Aztecs*. Oxford: Blackwell Publishing.

Thomas, Keith (1971/1985), *Religion and the decline of magic. Studies in popular beliefs in sixteenth- and seventeenth-century England*. Harmondsworth: Penguin Books.

Thomas, Hugh (1993/2005), *Conquest. Montezuma, Cortes and the fall of Old Mexico*. New York: Simon & Schuster.

Thomas, Hugh (2000), *Who's who of the conquistadors*. London: Cassell.

Todorov, Tzvetan (1985), *The Conquest of America. The question of the Other. (La Conquête de l'Amérique)* Translated by Richard Howard. New York: Harper & Row.

Townsend, Camilla (2003), "Burying the White Gods: New Perspectives on the Conquest of Mexico". In: *The American Historical Review*, vol. 108, Issue 3, 659–687.

Vázquez Chamorro, Germán (2000), *La Conquista de Tenochtitlan*. Madrid: Dastin.

Virtanen, Keijo (1993), "Kulttuurihistoria humanistisena tieteenä". Teoksessa: Kaartinen, Marjo (toim.), Metodikirja. Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen. Turku: Painokiila, 9–18.

Windschuttle, Keith (2000), *The Killing of History. How literary critics and social theorists are murdering our past.* San Francisco: Encounter Books.

Wood, Michael (2000/2003), *Conquistadors.* London: BBC Books.

Kuvalähteet

Liite 1. <http://www.geocities.com/historymech/mapy/r04mayazt.gif>, viitattu 9.1.2009.

Liite 2. <http://www.nueva-acropolis.es/cadiz/images/19-tenochtitlan.jpg>, viitattu 6.1.2009.

Liite 3. <http://www.dkimages.com/discover/previews/769/114547.JPG>, viitattu 6.1.2009.

Liitteet

Liite 1: Nykyisen Meksikon eteläosat espanjalaisten saapuessa

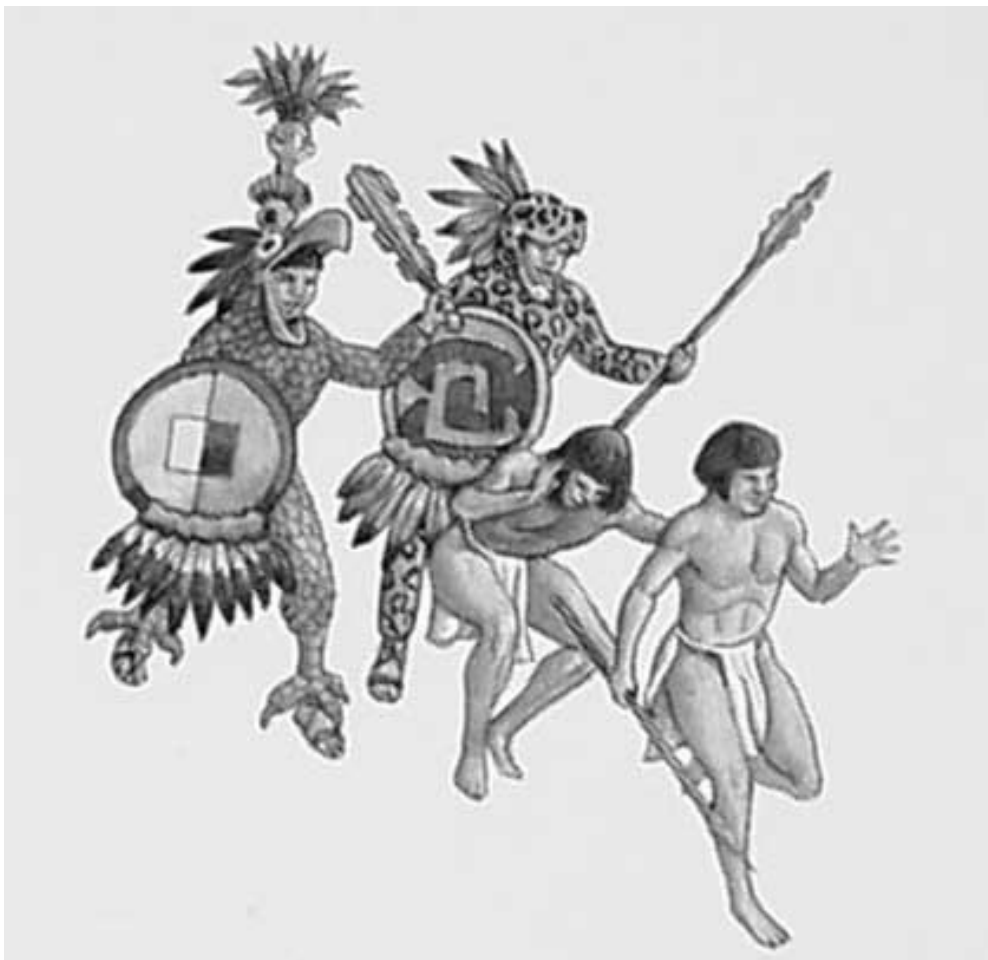
Karttaan on merkitty atsteekkien ja mayojen espanjalaisvalloituksen aattona asuttamat alueet. Tummimmat alueet ovat atsteekkivaltakuntaan kuuluneita alueita ja hieman vaaleammat valtakunnan rajojen sisäpuolella olleita itsenäisiä alueita. Karttaan on myös merkitty Cortésin joukon marssireitti rannikon Vera Cruzista Tenochtitlaniin. Tutkimuksessa mainittujen tärkeiden paikkojen nimien alleviivaus on kirjoittajan omaa työtä.

Liite 2: Rekonstruktio Tenochtitlanin suuresta temppelistä lähialueineen

Suuri temppeli poikkesi taustalla näkyvistä Mesoamerikassa yleisemmistä temppelimalleista kokonsa sekä portaiden ja huipulla olleen temppelin kaksoisrakenteen kohdalla. Tämän temppelin edustalla Alvarado miehineen pani toimeen atsteekkiylimystön joukkomurhan. Myöhemmin Díaz todisti sen huipulla tapahtunutta toveriensa uhraamista.

Liite 3: Atsteekkisotureita aseineen

Taustalla olevat koreisiin asuihin pukeutuneet soturit ovat eliittiosastoina taistelleita kotka- ja jaguaarisotureita. Etualalla olevat miehet ovat suojarahvarusteiden puutteen perusteella joko sotatoimiin otettuja rahvaan edustajia tai aloittelevia sotureita. Kotkasoturilla on kädessään lyhyt obsidiaaniteräinen miekka. Jaguaarisoturi sekä toinen etualan miehistä ovat aseistautuneet keihäin.